

БІЛІМДЕГІ ЖАҢАЛЫҚТАР №1 (61), 2018

Республикалық ақпаратты-әдістемелік журнал
2003 жылдан бастап шығарылады

МАЗМҰНЫ / СОДЕРЖАНИЕ

Меншік иесі

«Өрлеу» Біліктілікті арттыру ұлттық орталығы»
акционерлік қоғамының филиалы Астана қаласы
бойынша педагогикалық қызметкерлердің біліктілігін
арттыру институты

Бас редакторы:

Л.А. Саинова, ПҚ БАИ директоры

Редакция алқасының мүшелері:

Ә. И. Чокушева, ПҚ БАИ
М. Ж. Асамбаев, ПҚ БАИ
Қ. К. Ахметова, ПҚ БАИ
Б. Ғ. Ғалымжанов, ПҚ БАИ
Л. К. Боранбаева, ПҚ БАИ
Г. Қ. Дәулетбаева, ПҚ БАИ
Н. А. Клименко, ПҚ БАИ
В. И. Нурмаганбетова, ПҚ БАИ
Ж. С. Нурмаганбетова, ПҚ БАИ

Дайындаған редактор:

О. А. Бегалина
Ә. С. Жұматаева

Әрлендірген және қалыптаған:

Н. Ж. Исенов

Жазылым бойынша таратылады:

«Қазпошта» каталогы, индексі 75584

Қазақстан Республикасының Мәдениет, ақпарат және
қоғамдық келісім министрлігінде тіркелген. Лицен-
зия № 3463 - Ж, 2002 ж., 21 желтоқсан

Журнал зарегистрирован Министерством культуры,
информации и общественного согласия Республики
Казахстан Лицензия № 3463 - Ж от 21 декабря 2002 г.

Редакцияның мекен-жайы:

Астана қаласы, Мәңгілік Ел даңғылы, 18
Телефон/факс: 8 (7172) 48-76-85

Жарияланған материалдар редакцияның пікірін
білдірмейді. Қолжазбалар және суреттер
рецензияланбайды және қайтарылмайды

Позиция редакция не обязательно совпадает
с мнением авторов. Рукописи и фотоснимки не
рецензируются и не возвращаются

Дана / Тираж:
500

БІЛІМ БЕРУДЕГІ МЕМЛЕКЕТТІК САЯСАТ / ГОСУДАРСТВЕННАЯ ОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ ПОЛИТИКА

- Саинова Л. А.** Послание Президента Республики Казахстан.
Новые возможности для профессионального развития педагогов..... 2
- Жумабаева Ф. Н., Бикенова Ж.** Болашақ әлеуметтік педагог және
өзін-өзі тану мұғалімін көптілділік ортаға бейімдеудің теориялық
негіздері..... 5
- Ибраева Г. Н.** Білім беру мазмұнын жаңарту бағдарламасы
аясында тілдік дағдыларды қалыптастыру..... 10
- Чекетаева Р. С.** Бағалауға көзқарас..... 13

ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ИННОВАЦИЯЛАР / ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ИННОВАЦИИ

- Сайлыбаева А. С.** Кері дизайн логикасы құзыреттілікті
қалыптастыруға бағыттайтын тәсіл..... 18
- Каматаева С. Т., Камзина А. Н.** Интегрированные уроки как средство
формирования функциональной грамотности учащихся..... 22

БІЛІМ БЕРУ: МОДЕЛДЕРІ МЕН ӘДІСТЕРІ / ОБРАЗОВАНИЕ: МОДЕЛИ И МЕТОДЫ

- Адыльбаева Г. С.** Оқыту мен оқу үдерісін жақсарту мақсатында
lesson study зерттеу сабағы тәсілінің тиімділігі..... 27
- Сулейменова Б. А.** Анатомия пәнін оқыту – білімді де білікті
тұлғаны тәрбиелеу құралдарының бірі..... 29
- Шотпаева А. Б.** Топтық жұмыстар арқылы оқушылардың
белсенділігін арттыру..... 31
- Саренбаева А. Д., Вагапова Н. Н.** Деятельность учителя начальных
классов по формированию мотивации учащихся в условиях обновления
содержания образования..... 36
- Жапанова Р. Е.** Стили обучения студентов технических
специальностей..... 40
- Issenova Sholpan.** New methods to develop communicative competence
of learners..... 42
- Смердова Л. Л.** Математическая компетентность учащихся
на уроках математики..... 45
- Молдажанова Ш. К.** Методы и функции контроля знаний по химии..... 48

МЕКТЕПKE ҚАДАМ: МЕКТЕПKE ДЕЙІНГІ БІЛІМ БЕРУ МЕН ТӘРБИЕ СТУПЕНЬКИ К ШКОЛЕ: ДОШКОЛЬНОЕ ОБУЧЕНИЕ И ВОСПИТАНИЕ

- Байтокова Г. С.** Сөйлеу тілі дамымаған балалармен түзету
жұмыстары..... 51

АСТАНАЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ КӨШБАСШЫЛАРЫ / ЛИДЕРЫ СТОЛИЧНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

- Рахымбаев М. Қ.** Инновациялық білім беру ісінің кәсіби көшбасшысы..... 54

ӨЗЕКТІ АҚПАРАТ АКТУАЛЬНАЯ ИНФОРМАЦИЯ

- Искакова Л. С.** Батыс Қазақстан өңіріндегі Алаш қозғалысы және
қайраткерлерінің қосқан үлесі..... 60
- Жумагулова Б.Т.** Железодефицитная анемия у подростков..... 62

ӨНЕГЕЛІ ТӘРБИЕ / ИСКУССТВО ВОСПИТАНИЯ

- Аншыбаева Шолпан.** Рухани жаңғыру жағдайында өскелең
ұрпақтың ұлттық дүниетанымын дамытудың маңыздылығы..... 65
- Избасарова Г. Ж.** Психологические особенности адаптации
учащихся в среднем звене..... 70
- Шукирова А. У.** Воспитательные функции хореографического
искусства в системе дополнительного образования..... 73

РЕДАКЦИЯ ҰСЫНАДЫ / ОТ РЕДАКЦИИ

- Жуматаева А. С.** Религиозный фанатизм в свете представленный
Шокана Уалиханова 76

ПОСЛАНИЕ ПРЕЗИДЕНТА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН. НОВЫЕ ВОЗМОЖНОСТИ ДЛЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ ПЕДАГОГОВ

Саинова Л. А.,
директор АО «НЦПК «Өрлеу»
ИПК ПР по г. Астана

Послание Президента Республики Казахстан Н. А. Назарбаева народу Казахстана открыло новые возможности для развития страны. В стратегически важном документе определены основные тенденции развития Казахстана, тактические шаги на ближайшую перспективу. Глава государства подчеркнул, что у Казахстана есть все необходимое для вхождения в число лидеров нового мира и определил 10 основных задач, которые предстоит реализовать всему казахстанскому обществу в данный период, когда «...мир вступает в эпоху Четвертой промышленной революции, эру глубоких и стремительных изменений: технологических, экономических и социальных».

Мощный рывок Казахстана в сфере инновационного развития и создания социально ориентированного государства напрямую связан с системой образования, главная задача которой отвечать современным реалиям и потребностям экономики и при этом особое внимание уделять повышению престижа профессии учителя.

Основным условием развития любого общества является обучение и воспитание подрастающего поколения. Президент отмечает, что новое качество человеческого капитала требует ускорения процесса создания собственной передовой системы образования, развития способности к постоянной адаптации к изменению и усвоению новых знаний, внедрения единых стандартов программ для раннего развития детей, развития социальных навыков и навыков самообучения и пересмотра подходов к обучению и

росту квалификации педагогов.

Очень важно, чтобы учитель понимал суть новых изменений, смысл новых требований и качественных образовательных результатов. Поэтому в Национальном центре повышения квалификации «Өрлеу», успешно функционирующем с 2012 года, реализуется непрерывная модель профессионального развития педагогов.

Концептуальной основой деятельности АО «НЦПК «Өрлеу» в повышении квалификации педагогических работников является установка «обучение на протяжении всей жизни», нацеливающая педагогов на самосовершенствование и профессиональную самореализацию.

Сегодня «Өрлеу» - это совершенно новая система управления повышением квалификации педагогов с единым содержанием и подходами к реализации своей миссии и задач. Отечественная система повышения квалификации обладает целым арсеналом средств для подготовки и переподготовки учителей. Многообразие модульных программ повышения квалификации всех специалистов сферы образования, перспективная и целевая подготовка педагогических кадров к реформам, современные методики и технологии, мобильность, гибкость, сотрудничество, регулярный мониторинг качества, сертифицированный тренерский корпус, посткурсовое сопровождение профессионального развития и методическое сопровождение практической деятельности педагога, трансляция лучшего отечественного и зарубежного опыта, равные возможности для профес-

сионального развития сельского и городского педагога – вот далеко не полный перечень приоритетных аспектов деятельности национального центра.

При разработке образовательных программ курсов повышения квалификации во главу угла были поставлены принципы и стратегии новой философии образования и компетентностный подход. Они в свою очередь нацелены на внедрение в практику современных педагогических технологий и применение активных методов обучения, на развитие критического и креативного мышления и углубленное использование ИКТ в педагогической практике. Кроме того, в условиях модернизации системы образования на запросы педагогов нужно реагировать гибко и мобильно. Это условие достигается благодаря модульному принципу программ курсов.

«Нужно ускорить создание собственной передовой системы образования, охватывающей граждан всех возрастов».

Н. А. Назарбаев

Новые образовательные программы соответствуют мировым требованиям. В то же время не утеряны лучшие традиции отечественной системы повышения квалификации. В результате пятилетней деятельности «Өрлеу» появилось большое количество квалифицированных педагогов, которые отошли от принципа простого накопления энциклопедических знаний в сторону формирования функциональной грамотности учащихся, развития критического мышления, освоения компетенций и навыков, позволяющих развивать способность ребенка учиться и адаптироваться к жизни.

Важной составляющей обновленного содержания среднего образования является трёхязычие. Усиление профессио-

нализма педагогов, формирование педагогической элиты с ярко выраженными коммуникативными компетенциями в формате трёхязычного образования – еще одна важная задача системы повышения квалификации педагогических кадров. АО «НЦПК «Өрлеу» обеспечило их реализацию через разработку образовательных программ повышения квалификации педагогических кадров среднего образования и подготовку собственного тренерского корпуса. В 2017 году на базе филиалов АО «НЦПК «Өрлеу» 756 педагогов прошли курсовую подготовку по преподаванию предметов «Информатика», «Физика», «Химия» и «Биология» на английском языке по программам повышения квалификации «Формирование предметной и коммуникативно-языковой компетентности учителей в условиях обучения на трех языках» и «Развитие профессиональной компетентности учителей по освоению инновационных методик преподавания предмета на английском языке». В нашем филиале было обучено 54 учителей школ г.Астана: 36 – по 640-часовой программе и 18 – по 470-часовой программе.

Деятельность филиала АО НЦПК «Өрлеу» ИПК ПР по г. Астана протекает в русле общих целей национального центра и его подразделений, но в то же время институт, конечно, имеет свои достижения и результаты. В 2017 году курсами повышения квалификации по обновлению СО были охвачены 1297 педагогов: это учителя начальных классов, казахского, русского, английского языков, географии, истории, физики, биологии, химии, математики, информатики, физкультуры.

Новым направлением в курсовой подготовке педагогов является разработка и внедрение **программ смешанного обучения**. В 2017 г. АО «Өрлеу» разработано **9 образовательных программ** курсов формата «Blended learning». Направле-

ние и содержание курсов весьма разнообразно. Главным принципом реализации программы является практико-ориентированное содержание через комбинированное обучение (face-to-face и on-line), широкое применение интерактивных методов и форм, кейсы, проекты, дебаты, семинары-коучинги, тренинги, выезды в опорные организации образования (детские сады, школы и т.д.). В каждой программе заложены рефлексия, самоконтроль, самоанализ, модули по развитию критического мышления обучающегося. Все это позволяет активизировать познавательную деятельность слушателей курсов, способствует личностно-профессиональному развитию педагогов, усиливает их профессиональную компетентность и педагогическое мастерство.

Для педагогов республики АО «НЦПК «Өрлеу» создан новый «Национальный образовательный портал ПК педагогов Республики Казахстан» (bl.orleu-edu.kz), позволяющий совместить все преимущества обучения в формате смешанного обучения «Blended learning». Данная модель даёт возможность слушателям самостоятельно планировать образовательный маршрут, контролировать время, место, темп и способ изучения материала, совмещая традиционные методики и современные информационно-коммуникационные технологии в обучении.

Согласно плану курсовых мероприятий нашего филиала на 2017 год проведено 5 краткосрочных курсов повышения квалификации педагогов для учителей общеобразовательных школ с казахским и русским языками обучения на тему «Содержание образовательной среды в условиях развития инклюзивного образования» с общим охватом 132 человека: в том числе 2 двухнедельных курса (по 80 ч.), 1 двухнедельный курс в режиме «Blended learning» (80 ч.), 2 четырехне-

дельных курса (по 160 ч.).

Учитывая актуальность широкого круга проблем инклюзивного образования в 2017 году филиалом ФАО «НЦПК «Өрлеу» ИПК ПР по г. Астана для развития профессиональной компетентности психологов дошкольных организаций образования в работе с детьми при психолого-педагогической поддержке инклюзивного образования был запланирован и проведен курс на казахском языке «Мектепке дейінгі ұйымдарда инклюзивті білім беруді психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу» (72 ч.). Количество слушателей – 22 человека.

Повышение квалификации не ограничивается только курсовой деятельностью. Посткурсовая деятельность и межкурсовая деятельность является важнейшей частью работы АО «НЦПК «Өрлеу», проводимой в форме конференций, вебинаров, круглых столов, семинаров, посвященных различным актуальным вопросам образования и повышения профессионального уровня педагога. Развита филиальная сеть сетевых сообществ учителей, создан электронный депозитарий методических и научных изданий «Өрлеу», что позволяет нам держать руку на пульсе последних тенденций в образовательном поле.

Выполненная работа и достигнутые цели радуют, однако новые вызовы выдвигают новые задачи. Уровень профессионального развития учителей неизменно должен отвечать новым требованиям к качеству образования. Благодаря эффективной системе повышения квалификации определена новая роль учителя и ученика в учебном процессе. Создавать ежедневно творческую атмосферу на каждом занятии, ставить цели и их достигать, своим трудом формировать уважение к Учителю – это ответственные задачи. Но во имя процветания

своих учеников учитель должен познавать новое, совершенствовать свое педагогическое мастерство, чтобы гордо нести по жизни имя **Учитель**.

Послание Президента указало для всех нас и для страны в целом новые пути и возможности. Эти пути нелегки,

но чувство удовлетворения от участия в одном большом деле и возможность внести в него свой вклад дают новые силы для совершенствования и оттачивания самых различных граней педагогического мастерства казахстанского учителя.

Литература:

Послание Президента Республики Казахстан Н. А. Назарбаева народу Казахстана. 10 января 2018 года.

БОЛАШАҚ ӘЛЕУМЕТТІК ПЕДАГОГ ЖӘНЕ ӨЗІН-ӨЗІ ТАНУ МҰҒАЛІМІН КӨПТІЛДІЛІК ОРТАҒА БЕЙІМДЕУДІҢ ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Жумабекова Ф. Н.,

*п.ғ.к., доцент, Л.Н. Гумилев атындағы
Еуразия ұлттық университетінің профессоры*

Бикенова Ж.,

*Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану
мамандығының 1 курс магистрі*

Елбасы Н. Ә. Назарбаев: «Қазақ тілі үш тілдің біреуі ғана болып қалмайды. Үш тілдің біріншісі, негізгісі, бастысы, маңыздысы болса береді» - деп атап көрсеткен еді. Бұл жерде мәселе сол стратегияны, сол саясатты дұрыс жүргізуде, жарқын болашақта нәтиженің оң болуын қамтамасыз етуде болып отыр. Мәселен, орыс тілі мен ағылшын тілін оқытатын мұғалімдер міндетті түрде қазақ тілін, яғни мемлекеттік тілді өте жақсы білуі тиіс. Жоғары оқу орындарында ағылшын тілі мен орыс тілін қазақ тілімен біріктіріліп қана оқытылуы маңызды деп тұжырымдайды.

Көптілділік біздің қоғам үшін 2006 жылғы Елбасының «Тілдердің үштұғырлылығы» – «Триединство языков» - «Trinity of languages»

тұжырымдамасынан бастау алғаны мәлім. Бұл жобаны күшейтілген халықаралық бәсекелестік есебімен Қазақстан дамуының ұзақ стратегиясы бағытының бірі ретінде есептеуге болады, өйткені оны жүзеге асыру бірнеше шет тілін меңгеріп, өзара даму және бәсекеге қабілетті жастарымыздың қалыптасуын қамтамасыз етеді [1].

«Қазақстан-2050» Стратегиясы – қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Жолдауында: «Үш тілді меңгеру – біздің еліміздің әрбір азаматына өмірдегі шексіз жаңа мүмкіндіктерді ашады. Қазақстанды әлем халқы үш тілді бірдей пайдаланатын жоғары білімді мемлекет ретінде тануы керек» - деген болатын. Ендеше, Қазақстанның білім беру жүйесінде үштілді оқыту мәселелерінің

көтерілуі заман талабынан туындап отырғаны айқын [2].

Қазіргі таңда адам қызметінің барлық салаларында жаһандану үрдісі орын алғандықтан, білім беру саласында қайта қарастырулар болып жатыр. Сол себептен ақпараттық-коммуникативтік құзырлықпен қатар, полимәдениеттілік бүгінгі уақытта білім беру құзырлығының басты бағыттарының бірі ретінде анықталды.

Мемлекеттік тілді білу – парыз, өзге тілдерді үйрену – құқық. «Өз тілің – бірлік үшін, өзге тіл – тірлік үшін» дегендей, көп тіл білетін адамның көп нәрсеге қол жеткізетіні, басқаларға қарағанда қалаған жерінде жұмыс істеуіне де мүмкіндігі мол екені, қай елге барса да алдынан жарық жағылып тұратыны белгілі. Бүгінгі технология және жаһандану заманында көптілді меңгеру жас ұрпақтың білім кеңістігінде еркін самғауына жол ашатын, әлемдік ғылым құпияларына үңіліп, өз қабілетін танытуына мүмкіндік беретін қажеттілік. Стратегиялық міндеттердің бірі ретінде мемлекеттік тілді оқыту, халықаралық қарым-қатынас ретінде орыс тілін, сонымен қатар шет тілін оқыту басқа мәдениетке, тарихқа, әдебиетке, өнерге, әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тануға бейімдеу арқылы білімдік мақсаттардың жетістігіне кепілдеме береді.

Көптілді меңгеру деген ұғым - қазақ дүниетанымында бұрыннан бар түсінік. Кезінде халқымыздың «Жеті жұрттың тілін біл, жеті түрлі білім біл» деген аталы сөзі дәл бүгінгі дамыған дәуірімізге сәйкес айтылғандай. Тарихи деректерге жүгінсек, әлемде Аристотелден кейін екінші аға ұстаз аталған ұлы ғұлама Әбу Насыр әл-Фараби бабамыз өз өмірінде 70-ке жуық ұлттың тілін жетік білгендіктен, артына мәңгі өшпес мол рухани құнды мұра қалдырып кеткендігі анық.

Ағылшын тілі халықаралық қарым-қатынас жасау тілі ретінде республикалық

мәндегі пәндер дәрежесіне көшірілді және жалпы пәндер қатарында мемлекеттік тіл (қазақ тілі), орыс тілі – ұлттар арасындығы қарым-қатынас тілі қатар тұрады. Осыған орай тілді меңгеру ғана емес, оны шынайы қарым-қатынас жасауда қолдана білу, яғни тілді практикалық тұрғыдан меңгеру, демек, «мәдениаралық біліктілік» туралы сөз болып отыр.

Жаңа міндеттердің қойылуы оқытушыдан шетел тілінде қарым-қатынас жасауға дәстүрлі оқыту түрінен еуропалық білім беру мен әлеуметтік мәдениет негізінде жүзеге асырылатын, мәдениаралық дидактика бойынша оқытуға көшуді айтады. В. Г. Костомаровтың, Ю. Н. Караулованың, И. А. Халееваның, Г. И. Богинаның, В. П. Фурманованың, В. В. Сафонованың көптеген зерттеушілердің құрған әдістемелік концепцияларында (лингвомәдени, әлеуметтік мәдени, мәдени аралық) және шет тілдерді оқыту әдістерінде практикалық тұрғыдан жүзеге асырылуда [3].

Қазіргі таңда шетел тілі білімі дағдыларын тіл мен мәдениет тұтастығында қалыптастыру қажеттілігіне ешкім таласпайды. Мәдени платформа тіл қызмет етіп отырған қоғамның интеллектуалды іргетасы, оның ұлттық жетістігі, сақтаушы, жеткізуші әрі тасымалдаушы құралы болып табылады. Шетелдік зерттеушілер У. Ф. Манк, Ф. Н. Кулмаст, М. Шеннон, К. А. Тайли, ресейлік ғалымдар В. В. Сафонованың, С. Г. Тер-Минасованың, Е. И. Пассовтың, А. А. Леноньевтің, Е. М. Верещагинаның, В. Г. Костомаровтың, С. В. Харитоновтың концепциялары тіл тек қана қарым-қатынас құралы емес, сондай-ақ тіл үйренушіні басқа халықтың мәдени құндылықтарымен таныстыру, мәдениетті түсініп, білудің қол жеткізу құралы екенін дәлелдейді.

Сонымен қатар қазақстандық

ғалымдардың К. Х. Ханазарованың, М. С. Джунусованың, М. И. Исаеваның, Ж. А. Азимбаевның зерттеу жұмыстарында көптілділік түрлі қырларынан көрініс тауып отыр. «Үштілділік» жайлы Қазақстанның тұңғыш социолінгвист-ғалым Б.Хасанұлы мынадай анықтама берген: «Үштілділік» – үш тілдің тұтастығын құрайтын бірыңғай тілдік үдеріс. Бұл – әртүрлі тұлға, әлеуметтік топ не ұжым сөйлейтін үш тіл қолданысы емес, бір тұлға не бір әлеуметтік топ немесе бір ұжым, нақты бір қоғам сөйлейтін үшем сөйленім [4].

Зерттеулерге талдау барысында төменде көрсетілген күрделі және ғылыми мүддені арттыратын мәселелерді көруге болады: - көптілді тұлғаны қалыптастырудағы теориялық-әдіснамалық аспектілерін Алекс Бортолан, «Қазақстанда француз тілін оқыту перспективалары» (Франция), Хасанов Б.ф.ғ.д., проф. «Қазақстан ЖОО-ындағы көптілді оқыту мән мәтіндегі үштілдік мәселелері» (Алматы), Абдрахманова Т.М., ф.ғ.к. «Шетел тілін оқытудағы мәселелер: заманауи үрдістері» (Өскемен) т.б. тақырыптарда зерделенген.

Белгілі ғалымдар М. И. Дьяченко, Л. А. Кандыбович, С. Г. Вершловский, Л. Н. Лесокина, Е. А. Михайлычев, А. Т. Маленко, А. Т. Рустонов, Р. Х. Шакуров сияқты ғалымдар талдау жасаған [4].

Жоғарғы оқу орындарында болашақ мамандардың бейімделу мәселесіне талдау жұмыстары көрсеткендей кәсіби бейімделудің ішкі мазмұнын құрайтын бірыңғай көзқарастар жоқ. Бұл жерде өндіріс орындарына бейімделу мен қатар жеке тұлғаның психологиялық, құзырлық, эмоциялық ішкі көңіл-күйі туралы зерттелуде.

Кәсіби бейімделудің құрамдас бөлімі ретінде тұлғаның кәсіби қалыптасуы, оның негізгі кезеңдері, құрылымдық компоненттері мен негіздерін айтады. Кәсіби бейімделудің мазмұнын

күзиреттілік және әлеуметтік-психологиялық негіз ретінде қарастырған.

Жеке тұлғаның өзінің болашақ таңдаған мамандығына бейімделуі сол мамандықтың қоятын талабына, сол күзиреттілікке қажетті әдіс-тәсілдерді, орындаудың тиімді жолдарын, ең негізгісі психикалық үрдістердің бейімделуі. Мысалы, кәсіби қабылдау, есте сақтау, ойлау, елестету, ерік-жігерлері. Бұлардың барлығы тұлғаның кәсіби қалыптасуына мүмкіндік береді. Болашақ маманның әлеуметтік-психологиялық бейімделуінде тұлғааралық қарым-қатынастар, жаңа әлеуметтік рөлді меңгеруі, өзін-өзі ұстау ерекшелігі, салт-дәстүрлері, мәдениеті әлеуметтік ортаға тұлғаның бейімделуінің негізгі көрсеткіші, адамдарды тану ерекшелігі, қарым-қатынас ерекшелігі, іскерлік ортаны тану мүмкіндігін қарастырамыз.

Болашақ мамандардың кәсіби қалыптасуының психологиялық құрылымынан төмендегідей ретті байқауға болады. Біріншіден қиындықты жеңудің аралық сапалары, яғни ішкі сезімдер, қоғам алдындағы жауапкершілікті сезіне білуі, кәсіби өсуді мақсат етіп қою, жетістіктерге дайын болуы. Екіншіден кәсіби бейімделудің келесі сапасы тұлғаның психикалық үрдістерін іс-әрекет мазмұнына бағыттай отырып кәсіби қасиеттерді дамыту және тәжірибе жинақтауы. Үшіншіден бейімделудің негізгі бөлімі тұлғаның жаңа әлеуметтік орнын меңгеруі, бұл қоғаммен байланысы, тұлғааралық қарым-қатынасы, өзін-өзі басқара алуы. Төртіншіден кәсіби бейімделудің маңызды сапалары ол – уақыт өлшемі болып табылады. Зерттеушілердің көзқарасы бойынша жоғарғы оқу орындарын бітіруші түлектердің кәсіби мамандығына байланысты іс-әрекет мазмұнының жоғары деңгейде орындалу сипаттамасы уақыт өлшемімен анықталатынын көрсеткен [5].

Кәсіби бейімделудің құрылымдық ерекшеліктеріне талдау жасап қарағанымызда кәсіби бейімделудің кезеңдері маңызды рөл атқаратынын байқауға болады. Ғалымдар арасында бұл мәселеге байланысты бірыңғай көзқарастар жоқ екендігін көруге болады. Ал белгілі ғалым А.Г.Ростунов бейімделудің 4 деңгейін: кәсіби іс-әрекеттің және оны игерудің бөлшектерімен танысу; кәсіби іс-әрекетті жоғары деңгейде орындау; кәсіби іс-әрекетті тиімді, сапалы түрде қойылған талаптар мен нормалық ерекшеліктерге байланысты орындауға үйрену; кәсіби шеберлікті қалыптастыру, деп атап көрсетеді. [6].

Кәсіби бейімделудің кезеңдеріне талдау жасағанымызда байқағанымыз ұғымның өзіне де түрлі көзқарастар бар екендігі. Сонымен «Бейімделу» дегеніміз жаңа ортаны меңгеруге бағытталған белсенді үрдіс, кәсіби бейімделудің мазмұнын жетілдіру, сапалы меңгеру болып табылады. Бұл үздіксіз үрдіс жеке тұлғаны қалыптастыруға және өзінің таңдаған мамандығына кәсіби бейімделуіне мүмкіндік береді.

Қоғамның қарқынды дамуына қарай оның талаптары да білім беру саласына үнемі өзгерістер мен толықтырулар енгізуді талап етеді. Осыған орай төмендегідей қарама-қайшылықтардың туындау себептерін айқындадық:

– болашақ әлеуметтік педагог пен өзін-өзі тану мұғалімін көптілділік ортаға бейімдеудің ғылыми-теориялық тұрғыдан негізделмегендігі;

– студенттердің кәсіби даярлығын қалыптастыруда көптілділік ортаға бейімдеудің жүйелі түрде зерттеу нысанына алынбағандығы;

– көптілді оқыту - болашақ мамандардың білім кеңістігінде өзін еркін сезінуіне жол ашатын, әлемнің түрлі ғылым құпияларына үңіліп, өз қабілетін

танытуына мүмкіндік беретін бүгінгі күнгі еңбасты қажеттілік екенін ескеріп, оның коммуникативтік құзыреттілікті қалыптастыру арасындағы қарама-қайшылықтардың шешімін іздестіру біздің зерттеу мәселемізді айқындауға негіз болды.

Әр тіл – өз бойында ұлт тарихын, төл мәдениетін, танымы мен талғамын, мінезі мен санасын, кәсібі мен салтын, дәстүрі мен даналығын тұтастықта сақтаған таңбалық жүйе. Осындай мазмұнды құрылымына сәйкес ол-жай таңбалық жүйе емес, ұлт болмысын тұтас сипаттайтын мәдениет. Өйткені мәдениет ұлттық тіл ғана емес, мемлекеттік тіл ретінде қызметін мінсіз атқара алады.

Көптілді ортаға бейімдеу – көп мәдениетті тұлғаны қалыптастырудың өзегі. Бүгінгі таңда көп тілді оқыту – болашақ мұғалімін білім кеңістігінде еркін самғауына жол ашатын, әлемдік ғылым құпияларын, өз қабілетін танытуына мүмкіндік беретін қажеттілік. Үш тілде оқыту – заман талабы десек, оның негізгі мақсаты: бірнеше тілді меңгерген, әлеуметтік және кәсіптік бағдарға қабілетті және мәдениетті тұлға болу. Сонымен қатар болашақ әлеуметтік педагог пен өзін-өзі тану мұғалімі көптілді ортада бейімдеуде өзін еркін ұстап, жаңа кәсіптік ақпараттар легіне немесе жалпы ақпараттық ғаламшарға үңілу мүмкіндігіне ие болады. Әр адамның түрлі әлеуметтік қызметтерінде жеткен жетістіктерінің нәтижелері түрлі болмақ, сол себептен шетел тілін оқытудың мақсаты тек нақты білім іскерліктерін біліп қана қоймай, сондай тілдік тұлғаны қалыптастыру болып табылады. Көптілдік ортаға бейімдеуде төмендегілерді жатқызуға болады:

• Тұрмыстық бейімделу: алдын ала ойластырылмаған жағдайда қарым-қатынасқа түсушілер арасында тілдік кедергіні жоюға, психологиялық

ыңғайсыздықты азайтуға, сөйлеу кезінде қолайлы сәтте сөз оралымдарын, бір – біріне көмектесу арқылы оңай тіл табысып кету арқылы, сөздік қорын қарапайым тұрмыстық бірліктермен толықтыра отырып, білім дәрежесін көтеру.

- Климаттық бейімделу: белсенді лексикалық бірліктер қатарына табиғатты, ауа-райын суреттеу жатады. Сол арқылы сөздік қорына ауа-райына қатысты айтылатын киім-кешек атауларын, заттар мен құралдар атауларына қатысты бірліктерді толықтырып отырады.

- Физиологиялық бейімделу: спорттық ойындар, арнайы іс-шаралар, арқылы вербалды емес дағдыларды қалыптастыра отырып шыңдайды.

- Дидактикалық бейімделу: оқу орындарында этикалық, эстетикалық нормаларға дағдыландыру (сәлемдесу, қоштасу, әңгімелесу, қонаққа бару, қонақ күту) соған қатысты іс-әрекеттермен, іс-қимылдарды үйрету.

- Әлеуметтік-мәдени бейімделу: адам өз табиғатында қоғамдық мәңгілік, оның өмір сүру барысын белгілі бір қоғамдық ортаға тәуелді бола отырып, сол қоғамға тән барлық құндылықтар жүйесін халықтың қоғамдық сана-сезімін, оның менталитетін, ұлттық болмысын, мінез-құлқын, өмір сүру қалпын, салт-дәстүрін, өмірді қабылдау сынды түсініктерін, ақпараттар әлемін толықтай бойына сіңіреді [7].

Бүгінде болашақ әлеуметтік педагог пен өзін-өзі тану мұғалімдері үш тілде еркін сөйлеуге, әртүрлі сайыстарды, іс-шараларды үш тілде өткізуге, көптеген семинарлар мен курстарға қатысу арқылы көптілді ортаға бейімделудің жолдарын қарастыруы қажет. Яғни көптілді ортада бейімдеу – болашақ маманның өз болмысын тануға ұмтылысына көмектесіп, тереңде жатқан талап-тілегін, қабілеттерін дамыту, сол

арқылы оған толыққанды өмір сүру үшін рухани күш беру – бүгінгі басты мақсат. Бұл мақсаттың орындалуы үшін оқыту мазмұнының жаңартылуы, әдіс-тәсілдің озығы өмірге келуі, ол тәсілдер әрбір оқушының қасиеттерін, қабілеттерін дамытып, шығармашылығын, талантын ұштайтын болып ұйымдастырылуы қажет. Көптілді білім беру бағдарламасы аясында үштілді меңгеру тәжірибесін жинақтап, әлемдік деңгейге көтерілуіміз керек. Сонымен қоса дұрыс ұйымдастырылған педагогикалық үрдіс болашақ әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану мамандықтарының кәсіби бейімделуінің негізгі көрсеткіші болмақ [8].

Ойымызды қорытындылай келе, аталған мамандықтардың көптілділік ортаға бейімделуі үшін кәсіби құзыреттіліктің барлық түрлерін – пәндік, тілдік, әлеуметтік және мәдениет аралық түрлерін меңгеруге міндетті болып табылады және төмендегі көрсетілген мәселелердің шешімін табу қажет:

- оқытудың академиялық формасын қазақ, орыс, шетел тілдерін үйретудің қосымша түрлері мен кеңейту арқылы көптілді білім берудің сапасын арттыру мен көптілді орта құрылуы;

- профессорлы - оқытушылар құрамы және студенттердің «Болашақ», «TEMPUS», «Erasmus+» халықаралық бағдарламалар мен Мария Склодовская-Кюри, Жан Моне еуропалық бағдарламаларына қатысуы;

- аудио жазба, сөйлеу, оқу, жазуды үш және одан көптілде білуі мен дағдылары;

- үйренген тілінің еліндегі ерекшеліктерін есепке ала отырып, мәдениет, тарих, саясат, экономика туралы сұхбат құра білуге даярлығы;

- мамандық шеңберінде қазақ, орыс, шетел тілдерінде серіктестік құру қабілеті;

- шетелдік әріптестерімен ғылыми

байланыстарын нығайтуға, шетел тілдеріндегі ақпарат көздеріне қол жеткізуіне мүмкіндік жасай алуы;

– отандық және шетелдік ғылыми жобаларға, конференцияларға қазақ, орыс, шетел тілдерінде қатысуы, шетелдік әріптестермен ғылыми байла-

ныстарды нығайтуы елдің ертеңі, өресі биік, дүниетанымы кең, кемел ойлы азаматтарын өсіру үшін бүгінгі ұрпаққа ұлттық рухани қазынаны әлемдік озық ой-пікірімен ұштастырған сапалы білім мен тәрбие беруде көптілділік ортаға бейімделуге ықпал етері сөзсіз.

Әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасы Президенті «Тілдердің үштұғырлығы» мәдени жобасы. Астана. 2014.

2. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаев «Қазақстан-2050» Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Жолдауы.

3. Есмұратова Г. Ж. Әлемдік қоғамдастыққа қарқынды енуге апарар жол – тілдің үштұғырлығы. // http://www.rusnauka.com/8_SNP_2016/Philologia/

4. Хасанұлы Б. Орталық Қазақстанда мемлекеттік тілді дамытудың өңірлік социолінгвистикалық тетіктері. – Қарағанды. – 2014

5. Намазбаева Ж.И. Психология. – Алматы: Принтс, 2005.

6. Ростунов А.Г. Формирование профессиональной пригодности. – М.: Выс. школа, 1984.

7. Аязбекова Б. Қ. Көптілдік білім беру жағдайында шетел тілін оқыту проблемалары туралы// Қарағанды ун-ң Хабаршысы. Педагогика сер. – 2012 ж. - №2. – 50 б.

8. Өтебаев М. Н. Үштілді білім беру арқылы құзыретті тұлғаны қалыптастыру – заман талабы. // «Маңғыстау мұғалімі» газеті. – 2016

БІЛІМ БЕРУ МАЗМҰНЫН ЖАҢАРТУ БАҒДАРЛАМАСЫ АЯСЫНДА ТІЛДІК ДАҒДЫЛАРДЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Ибраева Г. Н.,

«Өрлеу» БАҰО» АҚ филиалы
ШҚО бойынша ПҚ БАИ

Қазіргі қазақстандық білім беру жүйесіндегі өзгерістер біріншіден, жеке тұлғаның жан-жақты дамуына, екіншіден, қазақстандық білім беру жүйесінің әлемдік білім беру кеңістігіне кірігуіне бағытталған. Білім беру жүйесіне қарқынды енгізіліп жатқан білім беру мазмұнын жаңарту үдерістері білім алушылардың өмірден өз орнын таңдай алатын өзара қарым-қатынаста өзін еркін ұстап, кез келген ортаға тез бейімделетін, белгілі бір ғылым сала-

сында білімі мен білігін көрсете алатын, көптілді және көпмәдениетті құзыреттіліктерді игерген жеке тұлға қалыптастыру болып табылады.

Жаңартылған білім беру мазмұнында қазақ тілі мен әдебиетін оқытудағы әдіс-тәсілдер оқушының қоғамдағы барлық үдеріске сыни тұрғыдан талдау жасап, оң өзгерістерге ұмтылушы азаматтарды қалыптастыруға ықпал жасауға бағытталған. Нақты оқу мақсаттарына негізделген қазақ тілі мен

әдебиеті бағдарламасы оқушылардың коммуникативтік дағдылары арқылы тұлғалық дамуға жетелеуді көздейді. Тіл қарым-қатынас құралы болып табылады. Тілді оқытудың әдіс-тәсілдері оқу ортасы мен мәнмәтінді ескере отырып, оқушының тиімді білім алуы үшін ауадай қажет.

Бүгінгі жаңартылған оқу бағдарламасы бойынша тілді оқыту мұғалімдердің жұмысын бірізділікке салып, бір жүйемен жұмыс істеуге шақырады. Жаңартылған білім берудің маңыздылығы – оқушы тұлғасының үйлесімді қолайлы білім беру ортасын құра отырып, сын тұрғысынан ойлау, зерттеу жұмыстарын жүргізу, тәжірибе жасау, АҚТ-ні қолдану, коммуникативті қарым-қатынасқа түсу, жеке, жұппен, топта жұмыс жасай білу, функционалды сауаттылықты, шығармашылықты қолдана білуді және оны тиімді жүзеге асыру үшін қажетті тиімді оқыту әдіс-тәсілдерді (бірлескен оқу, моделдеу, бағалау жүйесі, бағалаудың тиімді стратегиялары) қолдану болып табылады. Қазіргі кезде табысты болу үшін оқушыға білім қандай қажет болса, дағды да сондай қажет деген ойдың жақтастары көбейіп келеді. Бұл оқушылардың ақпаратты есте сақтап, алған білімдерін ұғынуын, түсінуін және әртүрлі салада қолдана білуін талап етеді. «XXI ғасыр дағдысы» деп жиі айтылып жүрген кең ауқымды құзыреттілікті меңгеруге мүмкіндік береді. Жаңартылған оқу бағдарламалары бойынша оқушыларда сын тұрғысынан ойлау; білімді шығармашылық тұрғыда қолдана білу; проблемаларды шеше білу; ғылыми-зерттеу дағдылары; қарым-қатынас дағдылары (тілдік дағдыларды қоса алғанда); жеке және топпен жұмыс істей алу; АҚТ саласындағы дағдыларын меңгерту басты мақсат болып табылады.

Қазақ тілі пәні бойынша білім,

дағдылар мен құзыреттіліктер қазақ тілі мен әдебиетінің оқу бағдарламаларынан көруге болады. Пән мазмұнын меңгеру және оқу мақсаттарына қол жеткізу үдерісінде оқушылардың ақпараттық-коммуникациялық технологияларды, атап айтсақ: қажетті ақпаратты іздеу, өңдеу, алу, құру және көрсету, ақпараттар және идеялармен алмасу үшін бірлесіп әрекет ету, жабдықтар мен қосымшаларды кең ауқымда қолдану арқылы өз жұмысын бағалау және жетілдіру сияқты қолдану дағдыларын дамыту үшін алғышарттар/жағдайлар жасау керек.

Ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану құзыреттілігі. Ақпараттық-коммуникациялық қолдану құзыреттілігі оқушылардың мектепте, бос уақытында және қарым-қатынаста технологияларды біліктілікпен және шығармашылықпен пайдалануын қамтиды. Бұл АҚТ-ні пайдаланудың бастапқы дағдылары арқылы қалыптасады. Оқушыларға ұсынылатын өздік және шығармашылық тапсырмаларды сапалы орындауға ақпараттық технологияларды қолданудың ықпалы зор. Аталған мақсаттарға бағытталған сабақтар тиімді болу үшін оқушылар өз белсенді әрекеттері арқылы топпен, жұппен жұмыс жасай отырып, оқушының өз ойын, алған ақпаратын жүйелеп, екінші адаммен ұғынысуға, қарым-қатынас жасауға бағытталады. Оқу бағдарламасының негізгі ерекшеліктері:

- Қазақ тілін функционалды-коммуникативтік тұрғыдан оқытуға назар аударылып, төрт дағдыға негізделген. Қазақ тілінде тыңдалым, оқылым, жазылым, айтылым коммуникативтік дағдыларын жағдаятқа сай дұрыс қолдана білуді дамытады.

- Оқу бағдарламасында

коммуникативтік әрекеттер мен дағдыларды жүзеге асыратын оқу мақсаттары ұсынылған. Оқу мақсаттары әр сынып деңгейіне сәйкес динамикалық даму бағытында жасалған.

- Бағдарлама «спиральді оқыту» тәсіліне негізделі құрылған. Әр сынып сайын оқу мақсаттары қарапайымнан күрделіге қарай өсіп, қайталанып отырады.

- Бағдарлама мазмұны әдебиет, тарих, биология, география, физика сияқты өзге пәндермен тығыз байланысты. Лексикалық тақырыптарды меңгерту осы пәндермен тығыз байланыста жүргізіледі.

- Бағдарлама оқушылардың функционалды сауаттылығын арттыруға, сыни тұрғыдан ойлау дағдысын дамытуға ықпал етеді.

- Грамматиканы бөлек қарастырмай, функционалды-коммуникативтік мәнмәтінде оқытуға негізделген. Грамматикалық бірліктердің мәтінді құруға қатысуда қандай функционалды мағыналық қызмет атқарғанын таныту функционалды грамматиканың міндеті болып табылады.

- Оқу бағдарламасында оқушылардың жас ерекшеліктеріне сай оларға қызықты болатын өмірмен байланысты лексикалық тақырыптар ұсынылған. Лексикалық тақырыптар оқушының белсенді сөздік қорын байытуға, алған білімін күнделікті өмірде қолдана алуға, өз ойын ашық, еркін жеткізе білуге мүмкіндік береді.

Оқу бағдарламасындағы коммуникативтік әрекеттер жыл сайын қайталанып, қарапайымнан күрделіге қарай өзгеріп отырады. Сол себепті де оқушылардың бойында дағды қалыптасады. Мәселен, 5-сынып: 5.01. Ақпаратты түсіну: Мәтіндегі негізгі және қосымша ақпаратты түсіну, анықтау.

6-сынып: 6.01. Мәтіннен негізгі және қосымша, деталді ақпаратты анықтау, түсіндіру. 7-сынып: 7.01. Мәтіндік және графикалық (кесте, диаграмма, сурет, шартты белгілер) ақпаратты интерпретациялау. 8-сынып: 8.01. Тұтас және аралас мәтіндердегі (кесте, диаграмма, сызба, сурет) ақпараттарды салыстыру. 9-сынып: 9.01. Тұтас емес (кесте, диаграмма, сызба, сурет) мәтіндердегі мәліметтерді салыстыру, өңдеу.

Осылайша, оқылым, жазылым, тыңдалым және айтылым дағдыларының әрқайсысын жеке-жеке дамыта отырып, оларды бір-бірімен өзара тығыз байланыста кешенді түрде оқытады. Оқу кезінде олар сөз тіркестерінің құрылымына, сөздердің орын тәртібіне, сөйлем құрылысына және сөйлеуге назар аударады. Жалпы жаңартылған бағдарлама әсіресе оқылым мен жазылымда оқушылардың бірлесіп жұмыс істеуін басты назарда ұстайды. Ең бастысы өз бетімен оқу немесе жазуға қарағанда тапсырма күрделірек болуы шарт. Адам өзінің шамасы келмейтінін түсінген кезде жанындағы адамның көмегіне жүгінеді. Егер шамасы келетін болса, әркім өз бетінше орындап, бірлескен жұмыс іске аспай қалады. Бірлескен жұмыстағы ұстаным: «мен» емес, «біз» болуы шарт. «Біз жеңіске бірге жеттік!» немесе «Біз мақсатты бірге бағындырдық!» Осындай жұмыстарды орындау барысында бала «жұмыла көтерген жүктің жеңіл» болатынын немесе «жалғыздың үні шықпайтынын» өздері түсінуі тиіс. Бірлескен оқылымда мұғалім: «ДЖИГ-СО-2», «Диалогтік оқыту», «Кітапты талдау» әдісі, «Тізбектеп оқыту» әдісі, «Өрмекші торы» сияқты т.б. стратегияларды қолданса, ал бірлескен жазылымда: «Жүгіру диктанты, «Төрт сөйлем» тәсілі, «Ара ұяшығы» әдісі, «Уақыт

тізбегі», «Бес, бес, бір» стратегияларын қолдана алады. Ал енді мұғалім жетекшілігімен жүретін оқылым мен жазылымға келетін болсақ, бұлардың екеуі де оқудың сындарлылық теориясына негізделеді. Оқушылар сөздің мәні мен мағынасын түсініп, оны бұған дейін алған білімдерімен байланыстыра отырып, жаңа ұғымдар мен түсініктерді сын тұрғысынан талдауға ұмтылады. Мұғалім жетекшілігімен жүретін оқылымда мұғалімнің рөлі нақты, мәтін мағынасын ашатын сұрақтар қою және жаңа білімді игеруге қолдау көрсету арқылы ойлау үдерісін жетілдіру.

Жаңартылған бағдарламаның

артықшылығы сол, еліміздегі барлық білім беру ошақтары бір ізге түсіп, бір бағдарламамен жұмыс істейтін болады. Тұтас мемлекет бір бағдарлама, бір жоспар, бір оқулықпен жұмыс істесе, халық үшін одан артық не керек?! Ата-бабамыз «Оқу – инемен құдық қазғандай» деп бекер айтпайды. Бүгінгі таңда замана көшінен қалмайтын, шығармашыл, ізденімпаз ұстаздар ғана табысты болмақ. Солардың алдынан өткен шәкірттер ғана ұлттың тағдыры мен тарихына салғырт қарамайтын, жан-жақты, бәсекелестікке қабілетті, құзыретті болып, үлкен нәтижелерге, жетістіктерге жетеді.

Әдебиеттер:

1. «Назарбаев зияткерлік мектептері» ДББҰ. Қазақ тілі оқу жоспары 2017-2018 оқу жылы, 5-сынып
2. «Балабақша-мектеп-колледж-жоғары оқу орны» жүйесіндегі мемлекеттік тілді үздіксіз оқыту» стандарты. – Астана, 2014
3. Мұғалімге арналған бағдарлама, 1 басылым. «НЗМ» ДББҰ, 2015
4. Түймебаев Ж., Қадашева Қ. Қазақ тілі. Деңгейлік оқу-әдістемелік кешенінің негізгі оқулығы. – Алматы, 2013

БАҒАЛАУҒА КӨЗҚАРАС

Чекетаева Р. С.,
«Өрлеу» БАҰО» АҚ филиалы ШҚО
бойынша ПҚ БАИ, аға оқытушы

«Бағалаудың жаңа моделі оқыту мен ұстаздық етуге және оның тәсілдеріне қатысты өзгерістерге ынталандырады», - деп Чаппиус [1] айтқандай тренерлік тәжірибемді дамыту барысында тренингтер жоспарын жоспарлауда, оқу мен оқытуды ұйымдастыруда бағалауда, саралаудағы өзгерістер туралы көп ойланатын болдым. Бұрын деңгейлік курстарда бағалау терминін тек – «жақын отыру», «баға» деп қарастырсақ, қазір бағалау

«талдау» [2] ретінде қарастырылды. «Қалыптастырушы бағалауды ұйымдастырудағы маңызды кезеңдердің бірі – білім алушылар жұмыстарының нәтижелерін талдау жасау» [3, 22 б], - деген пікір өте орынды айтылған. Себебі, критериалдық бағалауға байланысты бағалауға жаңаша көзқарастар қалыптасты. Мұғалімдердің көпшілігі бұрынғы бағалау жүйесінен, сандық баға түсінігінен шыға алмай жүр. Критериал-

ды бағалау жүйесі бұрынғы бағалауға қарағанда қалыптастырушы және жиынтық бағалаумен ерекшеленеді. Қалыптастырушы бағалау оқытуды, әдістерді және осы мүмкіндіктерді іске асыру түрлерін жақсарту мүмкіндіктерін анықтауға бағытталған болса, жиынтық бағалау мақсатты баға қою және сертификаттау немесе оқытудың алға жылжуын тіркеу үшін оқыту қорытындысын шығаруға үшін қажет.

Бұрын не үшін бағалады? Баға үй тапсырмасы үшін немесе бақылау жұмыстары, тақырыптық тексерулер, тест жұмыстары, фронталды сұрақтар қою және т.б. кездерде қойылды. Санмен бағалаудың да маңызы бар: мұғалім жұмысының тиімділігін көрсетеді, оқушының қандай деңгейде тұрғанын анықтауға мүмкіндік берді. Ал, кемшілігі оқуды бағалау үшін жүргізілді, оқушы мотивациясын азайтты, қателікті түзету үшін ақпарат бермеді. Қазіргі критериялды бағалау жүйесінде бөлім бойынша жиынтық бағалауда оқушы жұмысы бойынша рубрика толтырылып, кері байланыс беріледі. Қай жерде қателеседі, қиналады соған мән беріліп тоқсандық жиынтық бағалауға дейін сол оқу мақсатымен жұмыс істеуге мүмкіндік беріледі.

Оқушы жұмысын бағалауда ақпараттың сенімділігі мен дұрыстығы мұғалім өткізетін жиынтық бағалаудың негізгі ұстанымы болып табылады. Сенімділік оқушының оқу үлгерімі туралы шынайы және толық ақпарат беру дәрежесін білдіреді, ал дұрыстығы бағалау үшін маңызды және түбегейлі болып табылатын барлық тұстарды бағалауды талап етеді. Жиынтық (суммативті) бағалауды сапалы жасау мұғалімдердің жоғары шеберлігін талап етеді, мұғалімдердің қалыптастырушы

бағалауы жиынтық бағалау талаптарымен бұрмаланбауы керек, ал бұл өте күрделі мәселе. Критериялды бағалауға, жаңартылған білім мазмұнына көшпеген сыныптарда ішінара мұғалімдер оқушыларды ынталандыру үшін жұлдызша, смайликтер береді де, соңында олардың жинаған санымен жиынтық бағалау шығарып жатады, бұл дұрыс емес деп ойлаймын.

Бағалау – оқыту мен үйретуді жасаушы үрдіс екенін мұғалімдер қауымы білгенмен, сабақта қолданылатын бағалау түрлері бойынша мұғалімдердің жиі қиындықтарға кездесуі өзекті мәселелердің бірі. Әсіресе қазіргі уақытта 1, 2, 5 және 7 сыныптарда критериялды бағалаудың енуімен өзектілігі арта түсті.

Қалыптастырушы (формативті) бағалау үздіксіз жүргізіледі, оқушы қатесін түзетуге мүмкіншілік беріледі.

Оқу және үйренуді бағалаудың 4 принципі бар: оқушы қай деңгейде содан басталады (жеткен жетістіктерін анықтау); оқушылар өздері үйренеді, олар үшін ешкім оқымайды, өздігінен үйренеді; оқушы не үйреніп жатқаны туралы сөйлей алады; оқушылар қалай үйрену керек екендігін үйренеді.

Өз зерттеулерінде ағылшын ғалымы Б. Уильямс бағалауда - тиімді түрде сұрақ қою, оқушыларға критерийлерді жеткізу, өзара және өзін-өзі бағалау, кері байланыс беруге назар аудартты.

ОҮБ оқыту үдерісінің қандай кезеңінде екенін, әсіресе олардың мықты және әлсіз жақтарының сипаты мен себептері қандай екендігі туралы алынған мәліметтерге басты назар аудартады және оқушының қандай бағытта даму керектігін анықтау үшін қажет.

Қалыптастырушы бағалауда да эмоциялық/аффекттік, әлеуметтік/психомоторлық, танымдық аспектілердің

атқаратын өзіндік қызметі бар. Сол сияқты адамдардың қалай оқитынын түсіну үшін «Теориялық экспедициялар» құрылған, олар әлеуметтік психология, ынталандырушы, аффективті теоретиктер және когнитивті психологтерден тұрады [4]. Зерттеушілердің зерттеулері бойынша бұл теориялық экспедицияның өн бойында ұзақ болатын топ когнитивті теоретиктер. Сол сияқты бағалау аспектілерінде де танымдық аспектімен жұмыс жасау арқылы оқушылардың бойында тарихи дағдыларды қалыптастырумен қатар, оқу мақсатына да жетуге болады. Ал, «Өзіндік мен» тұжырымдамасы компоненттері де эмоциялық, әлеуметтік, когнитивті (танымдық) үйлесімнен тұрады.

Тіпті Марта Бронсон ұсынған өзін-өзі реттеудің де төрт (танымдық (когнитивті), эмоциялық, әлеуметтік, ынталандырушылық) саласы бар. Оқушыда, ересекте өзін-өзі реттеудің төрт саласында игерсе тиімді. Себебі, қазіргі уақытта интеллектік зиятпен (IQ – зияткерлік коэффициент) қатар эмоционалдық интеллектісіне (EQ) ерекше мән беруде. Мұғалімдердің педагогикалық рефлексиясын жетілдіру үшін жұмыстар жасалуда. Ол үшін «зерттеуші-талдаушы» міндеттерін шешетін мұғалім ретінде қалыптастыруда эмоционалдық интеллектісін (EQ) дамыту, Кротвелл таксономиясын, КРТБЫ (КРЭАМ) – өзіндік реттелетін оқудың мета стратегиясын қолдануға да болады.

IQ жоғары оқушылар өздерінің нені білетінін және білмейтінін, нені біле алатынын және біле алмайтынын анық түсінеді. Сонымен қатар қажетті білімді алуға өздеріне ненің көмектесетінін біледі. Олардың креативтілігі ойлау жылдамдығына байланысты емес. Ол

балалар шығармашылық есептерді IQ төмен оқушылардан жылдам шығармауы да мүмкін, баяуырақ ойласа да тереңірек түсінуі мүмкін [4, 60 б.]. Сондықтанда оқушыларда өзін-өзі реттеудің төрт саласында дамытып, сабақта бағалаудың да үш аспектісін қолданса оқушыларда сын тұрғысынан ойлау, тілдік, пәндік дағдыларда дамиды.

Сабақта оқушының жетістігін мұғалім тарапынан мадақтап отыру әрине оқушыны ынталандырады, ішкі уәжінің өсуіне ықпал етіп ол қалыптастырушы бағалаудың ынталандыру және уәждеу функцияларына жауап береді. Ал қалыптастыру функциясын іске қосу үшін негізгі және жалпы орта мектеп мұғалімдеріне арналған критериалдық бағалау бойынша нұсқаулықта ұсынылған тиімді кері байланыс оқушының үш сұрағына жауап береді дегенді ескерсек тиімді болады. Олар:

- 1) Менің оқуым қандай сатыда?
- 2) Мен жоғарғы нәтижеге қалай қол жеткіземін?
- 3) Білімімді толықтыру үшін не істеуім керек? [5]

Мұғалім қысқа мерзімді сабақ жоспарында қалыптастырушы бағалауды ұйымдастыруды және жоспарлауды дұрыс қарастыруы керек. Ол үшін қалыптастырушы бағалаудың әдіс-тәсілдерін сол сыныптың, оқушылардың жас ерекшеліктерін, қажеттіліктерін ескере отырып таңдау жасалады. Қалыптастырушы бағалаудың нәтижелерін талдау сындарлы кері байланыс ұсынуда керек.

Мұғалімдердің көбі қалыптастырушы бағалаудың ынталандыру әрекетін көрсеткенмен, стратегияларын нақты көрсетпейді. Бағдаршам, бас бармақ, шапалақ, смайликтерді қолдану

оқушыларды ынталандырады, дегенмен оқушы жұмысын түзету, жетілдіру үшін бұл әдістер маңызды ақпарат, тиімді кері байланыс беру жағынан тиімді емес. Яғни, оқушыны алға ілгерілетуде эмоциялық/аффекттік аспектіде керек, дегенмен әлеуметтік/психомоторлық аспекті де маңыздырақ. Мысалы, «Екі жұлдыз, бір тілек», «Плюс, минус, керемет», «Жарық жұлдыз», «Колб циклы» т.б стратегияларын қолдану кезінде оқушылар қалай оқу керек екендігін үйренеді, өзара және өзін-өзі бағалау, жетілдіру жолдарын түсіне білуді дамыту жақсы жүреді.

Критериалды бағалаудың танымдық аспектісі бойынша мысалы қалыптастырушы бағалауға тапсырма жасаған кезде оқу мақсаты/сабақтың мақсатындағы етістікті блум таксономиясының қай сатысы екенін анықтап алу қажет. Яғни, ойлау дағдыларының деңгейін сәйкестендіреміз. Оқу мақсаттарын ойлау дағдыларының деңгейімен және бағалау критерийлерімен сәйкестендіру маңызды рөл атқарады.

Оқу мақсаты - дегеніміз оқу бағдарламасына сәйкес пән бойынша оқушының оқу барысында меңгерген білім, түсінік, дағды жетістіктерінің күтілетін нәтижесі арқылы қалыптасқан тұжырым.

Сабақтың соңында оқыған тақырыпты меңгеруін тексеру үшін берілетін қалыптастырушы бағалау тапсырмасы Блум таксономиясы бойынша сол ойлау деңгейінен асып кетпеуі шарт. Қолдану болса тапсырмада одан жоғарғы талдау, жинақтау, бағалау бойынша тапсырмалар берілмейді. Себебі, танымдық аспектіде көбіне оқу мақсатына жеткендігі тексеріледі. Оқу мақсатын меңгермесе оқу мақсатына жету үшін жұмыстар жасалады. Мысалы, «5.3.2.1

– Қазақстан территориясындағы ерте көшпелілердің халықаралық сахнадағы орнын анықтау» тақырыбындағы сабақта оқу мақсаты бойынша ойлау дағдыларының деңгейі білу және түсіну (блум бойынша). Осы сабақта қол жеткізілетін 5.3.2.1 оқу мақсаттары сол сабақта қалыптастырушы бағалау тапсырмасында қаралады, сонымен қатар бөлім бойынша жиынтық бағалауда 5.3.2.1, одан кейін тоқсандық жиынтық бағалауда 5.3.2.1 оқу мақсаты тағы қарастырылады. Оқушы осы арқылы алға ілгерілейді, мұғалім соны түсінуі қажет. Ол үшін мұғалім және оқушылар бір-біріне дұрыс кері байланыс берулері маңызды. Оқушыға оқу мақсаты беріледі, сол арқылы олар жиынтық бағалауларға дайындалады. Оқушылардың оқу мақсаттарына жеткендігін бағалау критерийлеріне сәйкес жүзеге асады.

Блум таксономиясы оқыту нәтижелерін жазу үшін жиі қолданылады, ол дайын құрылыммен және етістіктер тізімімен қамтамасыз етеді. Етістіктерді дұрыс қолдану – оқыту нәтижелерін ойдағыдай жазып шығудың кілті. Бағалау критерийі де оқу мақсатымен тығыз байланысты.

Бағалау критерийі дегеніміз - білім алушылардың оқу жетістік деңгейлері өлшенетін белгі, өлшем, негіздеме [3, 6 б.]. Одан кейін тапсырма құрастырамыз. Бағалау критерийінен дескрипторлар беріледі, яғни берілген критерий бойынша тапсырманы қадам бойынша ашамыз.

Дескриптор – оқушының жұмысты қаншалықты жақсы орындағанын бағалайтын тұжырым немесе тапсырмаларды орындау кезіндегі нақты қадамдарды көрсететін сипаттама [3, 7 б.]. Дескрипторда оқушыға жауап тұрмайды, жауапқа жеткізетін жол көрсетіледі. Егер дұрыс берілсе біз

оқушыны табысқа жетелейміз. Критериалды бағалаудың қағидаттарының бірі «ашықтық және қолжетімділік» болғандықтан қалыптастырушы бағалау тапсырмасына берілген дескриптор оқушыға көрсетілуі керек. Ал жиынтық бағалау тапсырмаларының дескрипторлары мұғалімге, олар оқушыға көрсетілмейді.

Кері байланысты графикалық (жұлдызша, смайлик, «+, -!» т.б), ауызша, жазбаша түрде беруге болады. Мысалы, оқушының жазбаша жұмыстарын тексергенде жұлдызша, төртбұрыш, үшбұрыш белгісін қойса ол белгілердің мағынасын түсінуі қажет. Бағалау сызбалары оқушы жұмысын жетілдіру, түзетуге, алға ілгерілетуге бағытталады.

Оқушы-ата-ана-мұғалім арасындағы кері байланыс жүйелі жүргізілсе де оқушы алға ілгерілейді, өз оқуына деген жауапкершілігі артады. Атап көрсетсек, оқушы үй тапсырмасын орындаған соң көк түсті қаламмен өз жұмысын тексеріп шартты белгі немесе бағалау сызбаларымен өзін-өзі бағаласа, ата-анасы

баласының өзін-өзі бағалауы шынайы-ма, жұмыс дұрыс орындалғандығын жасыл түсті қаламмен белгілесе, мектепте мұғалім қызыл қаламмен графикалық кері байланыс берсе оқушы үй тапсырмасын орындауға дағдыланады.

Жанартылған білім мазмұнымен оқитын сыныптарда күнделікті санмен баға қойылмайды. Мұғалім сабақ бойы оқушылардың алға жылжуын қадағалап, мониторинг жүргізуі арқылы алға ілгерілеуін жандандырады. «БББ», «Инсерт кестесі», «Борт журналы», бағалау шкаласы, нысана т.б құралдарды қолдану арқылы сабақ барысында, яғни сабақтың әр кезеңінде оқушының алдыға жылжуын қадағалап, дер кезінде көмек көрсетеді. Бұл арқылы оқушының жеке траекториясын түзету бойынша мұғалімнің қызметі көрінеді. Оқытудың жай ғана жаттығу орындауға емес, мақсатқа жетуге бағытталуы қажеттігін түсініп, мұғалім әр оқушының қай деңгейде тұрғанын, нені біледі, нені білмейтінінің анықтап сындарлы кері байланыс береді.

Әдебиеттер:

1. Чапниус Дж. Оқытуды бағалаудағы жеті стратегия. Нью-Джерси: Пирсон Эдьюкейшен. ЖШС, 2009.
2. Мирсеитова С. Словарь RWCT. – Алматы: Верена, 2005.- 144 с.
3. Негізгі және жалпы орта мектеп мұғалімдеріне арналған критериалдық бағалау бойынша нұсқаулық. Оқу-әдістемелік құрал. «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ. – Астана, 2016. -54 б.
4. «Тиімді оқыту мен оқу». Мұғалімге арналған нұсқаулық. «Назарбаев Зияткерлік мектебі» ДББҰ, 2016.
5. «Дүниежүзі тарихы» және «Құқық негіздері» пәндері бойынша педагог кадрлардың біліктілігін арттыру курсының білім беру бағдарламасы бойынша мұғалімге арналған нұсқаулық. «Назарбаев Зияткерлік мектебі» ДББҰ, 2016.
6. Зайниева З. С., Шёфильд Дж., Якавец Н. Роль учителя в самооценивании учащихся. // Педагогический диалог. - №3 (17). – 2016.
7. Манойлова М. А. Акмеологическое развитие эмоционального интеллекта учителей и учащихся. – Псков: ПГПИ, 2004.

КЕРІ ДИЗАЙН ЛОГИКАСЫ ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУҒА БАҒЫТТАЙТЫН ТӘСІЛ

Сайлыбаева А. С.,
*«Өрлеу» БАҒО» АҚ филиалы ШҚО бойынша
ПҚ БАИ Білім беру сапасы мен
басқару кафедрасы, аға оқытушы*

Критериалды бағалау жүйесінің теориялық негіздеріне Л. С. Выготский, Ж. Пиаже, Дж. С. Бруннердің «Әлеуметтік-конструктивистік оқу теориясы», Дж. Бруннердің «Скаффолдинг теориясы», Л. С. Выготскийдің «Жақын арада даму теориясын», Б. Блумның «Оқу мақсаттарының таксономиясы» т.б жатқызуға болады.

«Сабақ мақсатты айқындаудан басталады» деген қағидаға сәйкес мұғалімдер жаңа тақырып бойынша жұмыс жасамай тұрып, тақтаға сабақ мақсатын жазады (экранда көрсетеді). Дұрыс! Өйткені мақсатсыз орындалған әрекеттер саналы түрде жүзеге асырылмайды, олар оқушының өз еркімен атқарып жатқан әрекеті болып табылмайды, тек басқа біреудің айтуы бойынша ғана жүзеге асырылған іс-шара деп қабылданады. Оқушылар мұндай әрекеттерді «Мұғалім айтқан соң жасап отырмын!» деген кейіппен орындауы мүмкін, алайда оның іс-қимылы саналы болды деп айтуға болмас.

Мақсат дегеніміз әрекеттердің алдында олардың ойша болжанған түпкі нәтижесі, жүзеге асырылуға, орындалуға тиісті нәрсе (зат, құбылыс), алға қойылған міндет. Мақсат – адамның ниеті, ол бізді уәждеп (мотивациялап), бар әрекеттерімізді саналы жасап, оларды реттеп, аяққы нәтижеге ұмтылдырып бағыттайтын идея.

Мақсат болса – барлық әрекеттеріміз

де саналы тұрғыдан жасалады, біз өзімізге не керектігін ескере отырып, есте Дж.Дьюи «Мақсатты тек ерікті адам ғана құрастырады, ал құлда мақсат болмайды» деген ой айтқан еді. Осыған сәйкес егер балаларымыз ерікті болсын десек, оларды қаршадайынан мақсат қоюға үйретуіміз керек болар. Бүкіл өмірінің, мектептегі оқуының, әр күнінің, әр сабақтың мақсатын құра білген бала ешкімге тәуелді болмай, ешкімге жалтақтамай, өз ғұмырына өзі ие болып, қожа болып ерікті түрде өмір түзетін шығар. Сондықтан да сабақта ең маңызды мәселе мақсат.

Сабақ бойы барлық әрекеттерді мақсатпен екшеу керек, өлшеу қажет: әр тапсырма, сұрақ пен дидактикалық тәсіл тек мақсатқа жетелейтіндіктен қолданатын құралдар деп танылады. Барлық тапсырма, сұрақ пен тәсілдерді не үшін сабақта қолданамыз? Әрине, мақсатқа жету үшін ғана. Олардың құндылығы оқушыларды мақсатқа қандай дәрежеде жақындатуында.

Сабақты тіпті мақсатқа негізделген мынадай ретпен өткізу қажет болар:

Мақсатты айқындау → Мақсатты жүзеге асыратын әрекеттер, амалдар → Мақсатқа жеткен-жетпегенді талқылау. Сонда сабақтың қисындылығы (логикасы) арта түсер.

Сабақтың құрылымын да осы ұғымдармен байланысты үшке бөлуге болатын болса, онда біріншіден мақсатты

айқындау, екінші мақсатты жүзеге асыру, үшіншіден нәтижені бағалау болар еді.

Сабақтың мақсатын құрастырғанда «мақсат = нәтиже» формуласын қолданған дұрыс. Және де мақсатта оқушы сабақ барысында (не сабақ нәтижесінде), яғни 40 минутта не үйренетіндігін, не жасай алатындығын көрсеткен орынды. Сонда мақсат құрастырудың қысқаша анықтамасы «Оқушылар сабақта не үйренеді (немесе не жасай алады)?» дегенге саяды.

«Кері дизайн» әдісі «Түсіну»

- Түсінуге кедергі келтіретін жұмыс істеу тәсілдерін түсіндіреді.

- Қиындықтарды болдырмау үшін кері дизайн үдерісін түсіндіреді.

- Оқыту үдерісінде оқушылардың идеяларды зерттеуге бағыттайтын әдіс-тәсілдер ұсынады.

- Мақсатқа жету үшін жобалаудың жиынтығын ұсынады.

«Басқару»

Грант Уиггинс және Джей Мак-Тай «оқу бағдарламасын ашудан» «оқу бағдарламасын жасауға» жол салады.

«Жіктеу» қадамдары немесе кері дизайн әдісінің мәні:

- Күтілетін нәтижені анықтау.
- Білімді меңгеру көрсеткішін анықтау.

- Оқу үдерісін жоспарлау.

Оқу жоспарын әзірлеудің ең тиімді тәсілі неге «кері жағынан» басталатын тәсіл болып табылады? Мұғалімдер оқулықтардан оқытуды бастайды, оқудың нақты мақсаттарына немесе стандарттарға сүйене отырып таңдаудың орнына қарапайымдау тақырыпты, сондай-ақ уақытпен тексерілген қарапайым әдістемелерді таңдайды. Осы үдеріске кері байланыс жағынан қараңыз. Аяғынан бастау керек, яғни күтілетін нәтижеден (мақсаттар немесе стандарт),

содан соң стандартта жазылған және оқушыға белгілі бір міндеттерді орындау үшін қажет болатын білімдер мен іскерлік жиынына сүйене отырып, оқу жоспарын қалыптастыру керек. Оқытуға мұндай көзқарасты түбегейлі жаңа деп атауға болмайды. Ральф Тайлер (1949) шамамен 50 жыл бұрын «кері жағынан» әрекеттердің қисынын жеткілікті түрде анық әрі қысқаша жазып берген: «Оқыту кезеңінде қойылған міндеттер критерийлер болады, осыларға сәйкес қажетті материал таңдап алынады, оқыту курсының мазмұны қалыптастырылады, оқу жоспары әзірленеді, тестілік және емтихан материалдары дайындалады. Оқу курсының мақсаттары мен міндеттерін белгілеудің мәні пәнді түсіну үшін мұғалімнің/оқушының танымдық ойлауында қандай өзгерістер болуы керектігін жоспарлай отырып, оқу мақсаттарына қол жеткізуге мүмкіндік беретін оқу жоспарын құру» (45, 1-тармақша).

«Оқушылардың қажетті білімді меңгергендігінің көрсеткіші не болуы мүмкін?» деген сұрақты қоюға болады және содан кейін ғана сабақтың оқу жоспарын жасаңыз. Осы әдісті пайдаланатын көптеген мұғалімдер өздерінің «бағалаушы ретінде» ойлаулары оларға өздерінің мақсаттарын айқындап алуға көмектесіп қана қоймай, сонымен бірге жақсы нәтижелер үшін оқу мақсатын неғұрлым дәл айқындау үшін көмектесетінін айтады.

Бөлшектеп байланыстыру үдерісі (жіктеу үдерісі).

Осы әдістің қисыны оқытуды жүргізудің белгілі бір жүйелілігін болжайды. Ол 1.1-суретте көрсетілген үш қадамды қамтиды. Осы бөлімде біз осы қадамдарды зерделейміз.

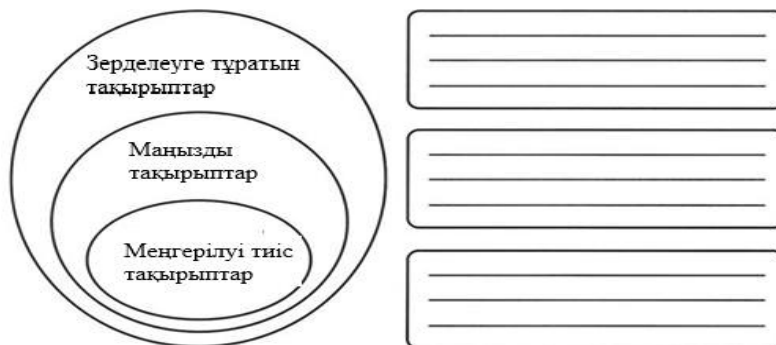
1.1-сурет. Бөлшектеп байланыстыру қадамы немесе «кері жағынан» әдісі

Ең ішкі сақина өте күрделі таңдауды білдіреді: бөлімді зерделеу кезінде немесе бүкіл курс бойы 100% меңгерілуі қажет тақырыптарды таңдау қажет. «Меңгеру» термині жаһандық идеяларға жатады, ол білім алушының тіпті кейбір бөліктері ұмытылса да, әрдайым есінде болатын білім өзегі болып қалатындай етіп, оқушы толық түсінуі тиіс білімді меңзейді.

Бағалау кезінде білім алушының білімнің мағынасын және әділ әрі нақты бағалау мәнін түсінуі үшін оларды ұғымдарды күшейтілген түрде зерделеу, әртүрлі тестілер әзірлеу, жүргізу және критерийлер әзірлеу жолымен осы ұғымдармен қамтамасыз еткен жөн.

1.2-сурет. Курстың басымдықтарын айқындау

1-Критерий. Идея, тақырып немесе процесс қаншалықты үлкен құндылықты білдіреді, ол әлдебір «жаһандықты» білдіреді ме? Материалды меңгеру және оны түсіну барынша ірі тұжырымдамаларға, қағидаттарға немесе процестерге шоғырланған жекелеген фактілер мен іскерліктердің шеңберінен шығады. Пән аясында және оның шеңберінен тыс жаңа жағдайларға олар қалай қолданылады. Жаһандық идеяны орталық, тірек, негізгі, өзекті деген сөздермен сипаттауға болады. Өзек бұл өзінің осінде дөңгелекті ұстап тұрған

әлдебір нәрсе. Негізгі немесе тірек идея – бұл толық түсіну қажет болатын өзекті мазмұн. Джер Брунер (1960) «Білім үдерісі» атты еңбегінде «кез келген ересек адам өзінің бастауыш мектепте алған білімі оның ересек өмірі үшін өте пайдалы болғанын растай алады» деп жазды. (52-бет).

2-Критерий. Идея, бөлім немесе үдеріс қандай дәрежеге дейін қандай да бір оқу пәнінің мәніне қатынасы болады? Білім алушыларды пәнге «сүңгуге» тартып, біз оларға білімдері қалай қалыптасқаны, оны қалай тексеруге бо-

латыны және одан кейін қалай пайдаланылатыны туралы ойлануына мүмкіндік береміз. Белгілі бір пән шеңберінде өз жұмысында кәсіби мамандар пайдаланатын тәсілдерді назарға алып: ғылыми зерттеулер жүргізу, әртүрлі нысаналы аудитория үшін жазбаша нысанда түсіндіру, тарихтан бастапқы көздерден оқиғалар мен құжаттарды түсіндіру, нақты проблемаларды шешу үшін математиканы қолдану, зерттеулер жүргізу, сыни тұрғыдан мақалалар жариялау, әлеуметтік және экономикалық саясат мәселелерін талқылау.

3-Критерий. Идея, бөлім немесе үдеріс қандай дәрежеге дейін ашып көрсету және түсіндіру талап етіледі? Курстың немесе бөлімнің абстрактілі идеялары, айқын емес және қарама-қайшы болуы мүмкін тұжырымдамалары мен қағидаттары туралы ойлаңыздар. Мысалы, физика сабағында оқушылар күш, қозғалыс, тартылыс идеяларын түсінбеуі мүмкін. Олардан бір сәтте лақтырған шыныдан жасалған немесе боулингке арналған шардың қайсысы бірінші болып жерге түсетінін айқындау үшін көптеген оқушылар дұрыс жауап ретінде боулингке арналған шарды таңдап, өзінің тақырыпты түсінбегенін көрсетеді.

Білім алушылар қандай маңызды тұжырымдамалар немесе процестерді түсінуге жиі қиналады? Мұндай қиындықтар әдетте немен байланысты? Қандай жаһандық идеялар мұндай түсінбеушілікті тудыруы ықтимал? Бұл маңызды сұрақтар, оларға жауап беру арқылы жақсы оқудың маңызы ашылады.

4-Критерий. Идея, бөлім немесе үдеріс қандай дәрежеге дейін оқушыларды белсенді қызметке тарту мүмкіндігіне ие болады? Өзінің негізінде белгілі бір идеялар түрлі жастағы оқушыларды қызықтырады. Үдерістерді немесе жағдайларды қайта құруы, талқылау

немесе басқа әдістермен оқу үдерісіне оқушыларды қызықтырап қатыстыру арқылы кітапта берілген білімдерді жаңаша түсінуге болады. Оқушыларды оқу үдерісіне тарту арқылы оның оқуға деген қызығушылығын арттыруға болады. Мысалы, мына: «Тәуелсіз болу деген нені білдіреді?» деген сұрақты қою арқылы біз оқушыларды әртүрлі әлеуметтік тақырыптарды (төңкеріс соғыстары, құлдық, экономика) зерделеуге итермелейміз. Осындай идеялар басқа, неғұрлым жаһандық идеяларға жетелейтін терезе болып табылады, мысалы, «Өте ерікті болу қандай шектеулер мен жауапкершілік жүктейді?» сұрағын қоюға болады.

Білім беру үдерісінің заманауи әдістерінің бірі – білім нәтижесі қалыптастырылған құзыреттер/құзыреттіліктер түрінде анықталатын құзыреттілік тәсілі болып табылады. Бұл тәсілдің білім беруде жиырма жылдам астам қолданылатынына қарамастан, құзыреттілік тәсілін іске асырудың бірқатар теориялық мен тәжірибелік проблемалары әлі де қалып отыр, олар: қолданылатын ұғымдық-санаттық аппараттың, құзыреттілік құрылымның әлі де жүйеге келмеуі, оны білім беру үдерісінде қалыптастыру мүмкіндіктері мен шарттары, бұл үдерістің нәтижелілігін анықтау, зерттелетін жеке тұлға қасиетінің қалыптасу деңгейін диагностикалау.

Бұл проблеманы шешу үшін білім беру үдерісін жобалауда кері дизайн (Backward Design) идеологиясын пайдалану дұрыс көрінеді.

Бұл дегеніміз - жобалау алгоритмін қолдану деген сөз (мақсаттан оны қамтамасыз ететін мазмұнға қарай жылжу). Ол алгоритм қадамдары мынадай:

1-қадам: бағдарлама талаптарына негізделе отырып, пән бойынша жал-

пы немесе оның жеке модулі бойынша оқу нәтижелерін анықтау. Ғалымдардың пікірі бойынша, пән бойынша оқу нәтижелерінің саны 4-5 болуы мүмкін.

2-қадам: оқу нәтижелеріне қол жеткізілгенін анықтауға мүмкіндік беретін бағалау жаттығуларын белгілеу.

Тиісті диагностикалау құралдарын әзірлеу.

3-қадам: оқудың қажетті нәтижелеріне қол жеткізуді қамтамасыз ететін бағалау рәсімдерімен бірге оқудың қажетті мазмұнын, технологияларын, құралдарын және түрлерін негіздеу.

Әдебиеттер:

1. Осипов М. В. Проектирование образовательного процесса в идеологии «обратного дизайна» ФГАОУ ВПО «Сибирский федеральный университет» *Современные проблемы науки и образования*. – 2015. – № 3.;
2. Қ. С. Бураханова, З. А. Абдуллина, Т. Қ. Зайсанбаев С. Ж. *Асфендияров атындағы Қазақ ұлттық медицина университеті, Қазақ тілі кафедрасы Құзыреттілікті дамыту жолдары*
3. Иванов Д. А., Митрофанов К. Г., Соколова О. В. *Компетентностный подход в образовании. Проблемы, понятия, инструментарий: Учебно-методическое пособие*. – М.: Наука. АПКиППРО, 2005. – 182 б.
4. Асхат Алимов, Мақсат қою. Педагогикалық шеберлік орталығының порталы

ИНТЕГРИРОВАННЫЕ УРОКИ КАК СРЕДСТВО ФОРМИРОВАНИЯ ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ ГРАМОТНОСТИ УЧАЩИХСЯ

Каматаева С. Т., Камзина А. Н.,
ст. преподаватели кафедры ИТиМПЕН(Г)Д
ФАО «НЦПК «Өрлеу»ИПК ПР ВКО

Межпредметные связи – важнейший принцип обучения в школе. Самая эффективная в настоящее время форма реализации межпредметных связей при изучении комплексной проблемы в школе – это интегрированные уроки.

Интегрированный урок — одно из новшеств современной методики обучения. Эта технология успешно внедряется в школьные программы и связывает, на первый взгляд, несовместимые предметы. Он весь пронизан межпредметными связями и предлагает учащимся знания из многих областей науки, искусства, культуры, а также реальной повседнев-

ной жизни. Интеграция в образовании необходима, так как у современных школьников из-за множества учебных дисциплин формируется фрагментарность мировоззрения и трудности с адаптацией в современном интегрированном мире. Она должна быть постепенной, от внутрипредметной к межпредметной. Специфика таких уроков состоит в том, что они проводятся совместно учителями двух или нескольких смежных предметов. Особенно важно четко продумать методику проведения урока. Заранее определить объем и глубину раскрытия материала, последовательность его из-

учения. Интегрированный урок должен быть построен таким образом, чтобы большую половину учебного времени занимало творчество учащихся. Сроки изучения различных аспектов комплексной проблемы в смежных дисциплинах должны предшествовать обобщению, тогда не будет нарушена логика изучения каждого отдельного предмета. Поэтому уроки целесообразно проводить после усвоения учащимися большого раздела курса или в конце учебного года. Доля участия каждого учителя зависит от содержания материала, но приблизительно должна быть равной, хотя один из учителей (в зависимости от предмета) выбирается ведущим.

Структура интегрированных уроков отличается от обычных уроков следующими особенностями:

- предельной четкостью, компактностью, сжатостью учебного материала;
- логической взаимообусловленностью материала интегрируемых предметов на каждом этапе урока;
- большой информативной ёмкостью учебного материала, используемого на уроке.

Как учителю подготовить интегрированный урок?

Подготовка начинается с составления подробного плана. Каждый этап урока расписывается и указывается время, затраченное на этот этап. Учителя заранее продумывают ход урока и прогнозируют все возможные паузы, связанные с наглядностями и раздаточным материалом. Учителя работают в паре, и даже если в определенный момент ведущую роль играет один педагог, второй не должен сидеть в тени. Он либо готовится к следующему этапу, либо наблюдает за работой детей, помогает им. В конце урока учащиеся должны самостоятельно обозначить те межпредметные связи, ко-

торые планировались.

Однако не все уроки приемлемы для интеграции. Например, русский — литература, математика — природоведение, литература — природоведение и др. Такие уроки нельзя проводить часто, т.к. они теряют новизну и снижают интерес учащихся к такого рода урокам. Да и не все темы и разделы учебной программы надо интегрировать.

При планировании урока требуется тщательный выбор типа и структуры урока, методов и средств обучения, а также определение оптимальной нагрузки учащихся различными видами деятельности. Интегрированные уроки должны быть построены таким образом, чтобы обеспечить **дифференцированный подход** к получению знаний учащимися. Для разных категорий учащихся в зависимости от их способностей предлагаются разные методы усвоения знаний: от анализа изучаемых процессов до пересказа полученной информации.

Варианты интегрированных уроков разнообразны. Можно интегрировать не только два, но и три и даже несколько предметов на одном или нескольких уроках. Приведем примеры интегрированных уроков по обновленной программе в начальных классах по сквозной теме «Путешествие». Данный урок направлен на развитие функциональной грамотности учащихся через интеграцию предметов и межпредметные связи. На интегрированном уроке, где доминирующим является казахский язык, дети при помощи пазлов делятся на 2 группы: 1-я группа – казахский язык,

2-я группа – русский язык.

1 топ. Казахский язык. 1 тапсырма: елестетіп айтып бер.

Суретке қара. Сурет пен өзіңнің тұратын жеріңді осы жердемін деп елестет. Не сезесің? Салыстыр. Қандай

дыбыстар естисің? Сол дыбыстарды қолжетімді ресурстармен дыбыстап, әуендетіп көрсет. Географиялық орнын зерттеп, жол табудың шарттарын жаса (қазақ тілі, жаратылыстану, музыка, дүниетану).

2 группа. 1 задание:

1. Представь, что ты экскурсовод. Выбери интересные места для путешествия в нашей области.

2. Сделайте рекламный постер для развития туризма в Восточно-Казахстанской области (русский язык, познание мира, ИЗО).

1 топ. 2 тапсырма: саяхат

Сен Қазақстан қалаларына саяхатқа шығасың. Бір қаладан екінші қалаға маршрут сыз. Жолда саған не кездесті. Суретін сал. Саяхат кезінде қандай ақыл-кеңестер бересіздер? Тізбесін ұсынады. Есеп құрастыр (қазақ тілі, дүниетану, математика).

2 группа. русский язык. 2 задание:

1. Какие вещи и предметы необходимы туристу для путешествия? Нарисуйте.

2. Сколько вещей и предметов нужно взять с собой. Расскажите, зачем они нужны? (русский язык, ИЗО, математика).

Группы внимательно слушают друг друга и дают обратную связь.

В ходе интегрированных уроков развиваются умения обобщать, синтезировать знания из смежных учебных предметов, обеспечивается преемственность знаний, их формирование на более высоком продуктивном уровне. Кроме того, имеется возможность для синтеза знаний, формируется умение переноса знаний из одной отрасли в другую. Это в свою очередь стимулирует аналитическую деятельность учащихся, развивает потребность в системном подходе

к объекту познания, формирует умение анализировать и сравнивать сложные процессы и явления объективной действительности. Именно на этих уроках в большей мере происходит формирование личности творческой, самостоятельной, ответственной, толерантной.

Все это прослеживается на интегрированном уроке русского языка и математики в 3 классе учителя русского языка и литературы Данияровой Асем Нурлановны (КГУ «Средняя школа имени М. Ауэзова» Зайсанского района).

Цель интеграции. Учащиеся научатся узнавать имя числительное, оформлять его на письме и употреблять в речи через использование учебного материала по математике.

Диалог. Учащиеся задают друг другу вопросы и отвечают на них. По итогам работы делают записи в таблице оценивания диалога (развитие устной связной речи с использованием в речи имён числительных).

Работа с текстом.

1. Выразительное чтение текста учителем.

2. Фонетическое упражнение. Повторение за учителем.

3. Словарная работа.

Вставьте на месте пропусков подходящее по смыслу слово:

_____ - ағаштың басы.

_____ - кеуіп қалды.

_____ - бұтағын сындырды.

_____ - өсу.

4. Чтение по цепочке.

Затем детям предлагаются вопросы по тексту «верно/неверно/нет информации» (цель: развитие функциональной грамотности).

Беседа по вопросам:

- О чём этот текст?

- Сколько героев в данном тексте?

- Как можно озаглавить данный текст? Предложите несколько вариантов.

- В тексте нет имен девочки и мальчиков, которые навредили дереву? Как вы думаете, почему? (на месте этих детей может быть любой из нас).

Дети выполняют задание в группах (предлагается сформировать группы по желанию, по уровню сложности задания):

1 группа находит в тексте предложения с именами числительными (4 мальчика, одна девочка, одно дерево, две лопаты и т.д.).

2 группа создает графический органайзер «Звезда» (анализ).

3 группа инсценирует (синтез).

Обратная связь с использованием приема «Поезд». Дети подсчитывают свои «плюсы» и прикрепляют их на паровоз или вагончики (по количеству плюсов).

Интегрированные уроки интересны тем, что присутствуют два учителя одновременно и важны в том плане, что помогают решать большее количество задач, применять разные методы и формы обучения. Интегрировать можно разные учебные дисциплины, даже те, которые на первый взгляд кажутся несовместимыми.

Интегрированные уроки бывают целостными и фрагментарными. Фрагментарные уроки позволяют рассмотреть небольшой круг вопросов. Рассмотрим идею интеграции русского языка и математики (геометрии) в 8 классе по теме «Обращение» (учитель русского и литературы Оспанова Н.Т. и учитель математики Оспанова А.Т., КГУ «Аксуатская средняя школа № 2» Тарбагатайского района).

Цель интеграции: Учащиеся научатся использовать знания из области

математики (геометрии) для освоения языкового факта (обращения).

Урок проводится учителями русского языка и математики. На уроке учащимся предлагается академический текст «Четырехугольники: квадрат, ромб, прямоугольник» и двуязычный словарь геометрических терминов:

- * прямая - түзу
- * отрезок - кесінді
- * плоскость - жазықтық
- * угол - бұрыш и т.д.

При необходимости рекомендуется обращаться к помощи двуязычного словарика терминов.

Группам даются следующие задания:

- выписать 5 математических терминов из текста;
- обосновать выбор.

Затем распределяются роли по следующим группам: художники, писатели, составители вопросов, исследователи, посредники. Учащиеся должны использовать в речи обращения и математические термины.

Наиболее благоприятны для интеграции уроки литературы, ИЗО, музыки. Именно на таких уроках у детей развивается образное мышление, воспитываются эстетические чувства, любовь к родному языку, природе, литературе, музыке, расширяется кругозор, обогащаются знания.

На формирование интеллектуально развитой личности с целостным представлением картины мира направлен интегрированный урок русского языка, ИЗО и музыки «**Тема осени в произведениях поэтов, писателей, художников и композиторов**» в 8 классе (учитель русского языка и литературы Жумашева Толкын Нургалиевна, КГУ «Большевладимировская средняя школа» Бескарагайского района).

В начале урока используется «Осенняя песня» из цикла «Времена года» П. И. Чайковского, создающая благоприятную эмоциональную атмосферу.

Проводится деление на группы.

Задания для групп:

1 группа. «Поэты» представляют свою работу, рассказывают о М.Ю. Лермонтове и его творчестве (тема осени).

2 группа. Группа «Композиторы» представляет свой графический органайзер «Карта истории», рассказывает о композиторе и творчестве, затрагивая тему осени.

3 группа. Группа «Писатели» создают мини-эссе на тему «Тема осени в произведениях И.И. Левитана».

Беседа.

Кто из наших современников - писателей, поэтов, композиторов и художников - посвятил свои произведения теме «Осень»? (поэты, писатели, художники ВКО: Михаил Чистяков, Борис Щербаков, Кайляш Нургазин, Болат Исин, Александр Коробейников и др.).

На уроке учащиеся находят изобразительно-выразительные средства в описаниях природы, учатся устному словесному рисованию, составлению небольшого рассказа по картине.

Таким образом, форма проведения интегрированных уроков нестандартна, увлекательна. Использование различных видов работы поддерживает внимание учеников на высоком уровне,

что позволяет говорить об эффективности таких уроков. Они снимают утомляемость, перенапряжение учащихся за счет переключений на разнообразные виды деятельности, повышают познавательный интерес, служат развитию воображения, внимания, мышления, речи и памяти школьников. Такие уроки дают ученику достаточно широкое и яркое представление о мире, в котором он живет, о взаимопомощи, о существовании многообразного мира материальной и художественной культуры. Интеграция дает возможность для самореализации, самовыражения, творчества учителя, способствует раскрытию способностей его учеников и является источником нахождения новых фактов, которые подтверждают или углубляют определенные выводы, наблюдения учащихся, возникающие в процессе изучения различных предметов.

Безусловно, интегрированные уроки развивают потенциал самих учащихся, побуждают к активному познанию окружающей действительности, к осмыслению и нахождению причинно-следственных связей, к развитию логики, мышления, коммуникативных способностей. В большей степени, чем обычные, они способствуют развитию речи, формированию умения сравнивать, обобщать, делать выводы, предполагают обязательное развитие творческой активности учащихся.

Литература:

1. Якиманская И. С. *Личностно-ориентированное обучение в современной школе.* - М.: 1996.
2. Ливанский В. М. *Ресурсный подход становления интегрированного школьного и внешкольного образовательного пространства // Завуч.* -2006 г.-№ 5.

ОҚЫТУ МЕН ОҚУ ҮДЕРІСІН ЖАҚСARTY МАҚСАТЫНДА LESSON STUDY ЗЕРТТЕУ САБАҒЫ ТӘСІЛІНІҢ ТИІМДІЛІГІ

Адыльбаева Г. С.,

№ 64 мектеп-лицейдің қазақ тілі мен әдебиеті пәні мұғалімі, Астана қаласы

Мұғалімнің кәсіби құзыреттілігі - оның жан-жақты білімімен, ұстаздық шеберлігімен, оқытудың жаңа тәсілдерін меңгеруімен өлшенеді. Білім беру үдерісінде білім сапасы басты көрсеткіш десек, сол білім сапасын арттыру мақсатында қолданылатын түрлі әдіс-тәсілдерді атап көрсетуге болады. Сабақты зерттеудің тәсілдерін пайдалану түрлі елдердің орта білім беру жүйесінде және мұғалімдерді даярлау жүйесінде кеңінен танымал бола түсуде. Сондай тәсілдердің бірі - білім кеңістігінде кеңінен танымал жапондық зерттеу сабағы тәсілі. Зерттеу сабағы (Lesson Study) - мұғалімдер тәжірибесі саласындағы білімді жетілдіруге бағытталған ынтымақтастық педагогикалық тәсіл. Lesson Study-дың мақсаты әр мектепте әртүрлі. Lesson Study-дың мақсатқа байланысты үш түрі бар. Бірінші түрі Lesson Study-дың бірыңғай тақырыбына байланысты, екінші түрі оқыту дағдыларын дамытуға арналған, ал үшінші түрі бақылау дағдыларын дамытады. [1] Қаламыздағы №64 мектеп-лицейде зерттеу сабағы оқушылардың білім сапасын көтеру, оқыту дағдыларын дамыту мақсатында өткізіледі. Зерттеу сабағы барысында мұғалімдер: зерттеу тобын құрады, сабақтарға қатысады (мұғалімдерден құралған топ); оқушыларға оқу және ұзақ мерзімді даму мақсаттарын қояды; сабақ жоспарларын бірлесіп құрады; үш деңгейдегі оқушыларды анықтайды; зерттеуді, бағалауды, бақылауды, талдауды бірлесіп жүргізеді; оқушылармен

сұхбат жүргізеді; әріптестерімен ой бөліседі. [2]

Мектепте зерттеу сабағы циклын өткізу үшін 5,7-сыныптар мектепшілік зерттеу жүргізе келе, сауалнамалар алдық. Зерттеу тобымен ақылдасып, 7 «М» сыныбында қазақ тілі, ағылшын тілі, математика пәндерінен зерттеу сабақтарын жүргізуді ұйғардық. Зерттеудің мақсаты – оқытудың жаңа әдістәсілдерін пайдалана отырып сынып оқушыларының білім сапасын көтеру. Осы мақсатты жүзеге асыру үшін үш зерттеу сабақтарын жоспарладық. Зерттеу сабақтарын жүргізу мақсатында А,В,С деңгейлі оқушылар анықтап алынды. Алғашқы зерттеу сабағын (қазақ тілі) талдау барысында оқушыларға өз бетімен орындау үшін деңгейлік тапсырмалар дайындау ұсынылды. Екінші зерттеу сабағы (математика) алғашқы сабақтың қорытындысындағы ұсыныс ескеріле отырып құрылды және өткізілді. Сабақта оқушылар берілген деңгейлік тапсырмаларды орындады, сабақты талдау нәтижесінде үшінші зерттеу сабағына А,В,С оқушыларының деңгейін ескере отырып, тапсырмаларды түрлендіріп, күрделендіріп беруге ұсыныс жасалды. Алдыңғы сабақтан соңғы ұсыныс, оқушымен сұхбат нәтижесі ескеріле отырып, мұғалімдердің бірлесуімен үшінші зерттеу сабағының (ағылшын тілі) жоспары құрылып, өткізілді.

Үш цикл аяқталған соң, мұғалімдердің бірлесуімен зерттеу сабағы қорытындыланды. Нәтижесінде жалпы сыныптағы әртүрлі деңгейдегі

оқушылар бойынша өзгерістерді анықтап, С деңгейдегі оқушы топпен бірлесе, топ мүшелерінің бір-бірін жетелеп, қолдауының арқасында сабаққа өз үлесін қосып, берілген мәтінмен жұмыс жасай алады. Жеңіл сұрақтарға жауап беріп, өз қатесін тауып, жұмыс жасауға ынталанады деген қорытындыға келдік. Ал, В деңгейдегі оқушы топпен жұмыс жасағанда өз ойын бүкпей ашық айта алады және алған білімін қолданып, тірек-сызбалармен жұмыс жасай алады. Қосымша материалдармен жұмыс жасап, өздігінен білім алуы үшін жоспар құрай алады. Сондай-ақ, А деңгейдегі оқушы топтық жұмыста көшбасшылық танытады. Проблемалық сұрақтарды анықтап, жауап табуда ізденіп, өз білімін шығармашылық тапсырмаларды, логикалық тапсырмаларды орындау кезінде қолдана алады. Бұл зерттеу жұмысы оқушылардың білім сапасын көтеруге ғана бағытталып қойған жоқ, сонымен қатар мұғалімдердің де жаңа әдіс-тәсілдерді тиімді қолдану құзыреттіліктерін жетілдіруді мақсат еткен болатын. Осыған байланысты мұғалімдерге оқушылармен жұмыс барысында тапсырмалар жеңілден күрделіге қарай бағытталуы керек, сонымен қатар оқушыға берілген өзіндік жұмыс белгілі бір мақсатқа бағытталған, оқушы орындай алатындай етіп таңдалуы тиіс деген ұсыныстар жасалды.

7 «М» сыныбында жүргізілген зерттеу сабағын қорытындылай отырып, сабақтағы өз бетімен жұмысты жетілдіруде оқушылардың деңгейі

міндетті түрде ескерілуі керек деген түйін жасалды. Сабақты жоспарлауда алдын ала оқу мақсаттарын айқындап алу оң нәтиже береді. Сабақта бағалау парағын ұсыну, оқушыларды бағалау критерийлерімен таныстыру оқушылардың өздері қол жеткізе алатын нәтиже ғана емес, сабақ бойы қандай іс-әрекетпен айналысатынымен хабардар болып отыруға мүмкіндік береді, бұл оларды өз-өздерін реттеп үйретуге, өз бетімен жұмыс жасай білуге дағдыландырады деген қорытынды жасалды. Ең бастысы осы зерттеу нәтижесінде 7 «М» сыныбындағы білім сапасында оң өзгеріс байқалды.

Қорыта айтқанда, lesson studyдің нәтижесінде біз оқушылардың білімдерін жаңа әдіс-тәсілдер арқылы кеңейте алдық және оқушылардың оқу үдерісіне толыққанды қатысуына ықпал ете білдік. Бағдарламаның жеті модулін ықпалдастыру арқылы жүргізілген жұмыстар арқылы оқушылар сұрақтарға толық жауап беруге, ойларын ашық айтуға дағдыланды.

Болашақта осындай әдіс-тәсілдерді қолдана отырып, оқушыларымыздың білім, білік дағдыларын арттырамыз. Дарынды және талантты оқушыларға күрделенген тапсырмалар беруге ізденеміз. Осы жерде «Мұғалімдер, өз кезегінде өзінің сабақ беруіне емес, оқушылардың оқу ептілігін дамытуға назар аударуы тиіс. Осы мақсатта мұғалім оқыту ортасын құру керек...» деген Выготскийдің сөзінің ақиқаттығына көзіміз жетті. [3]

Әдебиеттер:

1. *Мұғалімге арналған нұсқаулық.* – Астана, 2015
2. «Қазақ тілі мен әдебиеті» журналы. № 4, 2016
3. *Оқу-әдістемелік көмекші құрал.* – Алматы, 2008

АНАТОМИЯ ПӘНІН ОҚЫТУ – БІЛІМДІ ДЕ БІЛІКТІ ТҰЛҒАНЫ ТӘРБИЕЛЕУ ҚҰРАЛДАРЫНЫҢ БІРІ

Сулейменова Б. А.,
*медицина ғылымының кандидаты,
 медициналық колледждің жалпы кәсіптік
 пәндер оқытушысы, Астана қаласы*

Анатомия пәнін оқыту үдерісі кезінде студенттерге интеллектуалдық қабілетті тікелей беру мүмкін емес, дегенмен міндетті түрде оны анықтап дамытып отыру қажет. Себебі олардың ойлау қабілетін дамыту, өз бетінше ойлай білуге үйрету білімді нәтижелі игеру үшін, болашақ, танымдық және тәжірибелік іс-әрекетке дайындау үшін қажетті шарт, яғни белсенді тұлғаны тәрбиелеу құралдарының бірі. Анатомия пәнін оқыту үдерісіндегі басты буын - оқу материалын бекіту, жаттау, есте сақтау, оны әдет пен дағдыға айналдыру. Ал білім мен дағды және әдетті практикада қолдану негізі - шеберлік.

Медицина мамандарының ауруды диагностикалау кезінде көптеген қиындықты кездестіру жағдайлары аз емес, тіпті қателесу кезеңдері де практикада орын алады. Мысалы, ботулизм қоздырғышының нейротоксинімен улану және омыртқа - негізгі артериясының жетіспеушілігі нәтижесінде пайда болатын ақаулар бірнеше клиникалық белгілер арқылы ұқсас болуы мүмкін. Оған себеп омыртқа - негізгі артериясының қоректендіретін аймағы, яғни ми түбегі – ботулизм кезінде зақымданатын жүйке ядроларының орналасу аймағы. Сондықтан жүйке жүйесі мен қантамыр жүйесінің анатомиялық құрылысын, орналасу ерекшелігін анатомия пәнін оқу барысында түсінген келешек медицина мамандары үшін бұл білім іргелес даму өрісі болар еді. Сонымен бірге, соқыршектің құрт тәртізді

өсіндісі *processus vermiformis* рудимент екенін, сондықтан оның ұзындығының тұрақсыз – 2-13 смге дейін болуы, соған байланысты жанасып орналасатын мүшелердің қызметін бұзып, клиникалық белгілерінің диагностикалау қиындығына әкелуі мүмкін екенін анатомия сабағында түсінген студент аппендициттің цистит, холецистит немесе іш өту түрінде басталуының мүмкін екенін еске сақтап қалады.

*Медицинадан артық игілікті
 ҒЫЛЫМ ЖОҚ.*

Анатомия пәнін оқыту барысында жүректің қарыншаларының жақтаулары оның ішкі, яғни эндокард қабатының қатпарларынан пайда болуын нақтылы түсінген студент келешекте ревматизм ауруының асқынуының алдын алып, оның өршімеуіне әрекет жасайды. Ал қандайда болмасын тіршілікке қатер туғызатын ауруды уақтылы диагностикалау білсе, біріншіден адам өмірі құтқарылады, екіншіден мүгедектіліктің алды алынады, үшіншіден медицина қызметкерінің белсенділігі көтеріледі. Мысалы жүректің тәждік артерияларының жетіспеушілігі өлімге әкеліп соғатынын медицинада білімі жоқ қарапайым адамдар да біледі. Ал қатердің басталу кезеңі медицина мамандарының өзін де қобалжуға әкеледі, себебі уақтылы

диагностикалауды қажет ететін өте жауапты кезең инфаркт бастамасы тәждік артерияларының жетіспеушілігіне қатысы жоқ ақаулардың клиникалық белгілерімен басталуы мүмкін. Мысалы, диспепсия бұзылыстары, яғни жүрегі айналып, құсып, тіпті іш өтіп кету, не болмаса басы айналып есінен тану, не болмаса ауру сезімі жүрек тұсынан басталмай иық, шынтақ, бармақ, құлақ қалқаны, тіс ауруымен басталуы мүмкін. Медицина маманы үшін шеберлікті қажет ететін, ал ауру адам үшін өміріне қатер туған мезгіл болғандықтан осы тұста анатомия сабағынан алынған жүрек-қантамыр жүйесінің орналасу ерекшелігін білу өте қажет, яғни бүгінгі анатомия пәнін дамыта оқыту технологияларының діңгегі ең алдымен студенттердің ойлау қабілетін дамыту. Ал дамыған ой ақылды, интеллекті жетектейді.

Сондықтан анатомия пәнін оқыту барысында колледжде практикалық тапсырмалар мен жаттығуларды қолдана отырып, ойындар әзірлеу, көрнекі құралдар, тәжірибелер жасау, блиц-турнирлер жүргізу арқылы келешек мамандарды практикалық іске тікелей даярлау әдісі қолданылады, студенттердің танымдық іс-әрекетін басқару проблемасында оқыту дәлелдігіне көп көңіл бөлінеді. Әрбір оқу жылында студенттер топтарының арасында сайыс жүргізіледі. Бір топ жүйке жүйесі мүшесінің атымен аталса, екінші топ қантамыр жүйесі мүшесінің атымен аталады. Жарыс барысында өлең - тапқыты да, юморды да қолдана отырып, ақаулардың клиникалық белгілерінің ұқсастығының себептері және оны айыра білу жолдары анықталады, ал сайыс кезеңдерін талқылап, еске түсіру арқылы көрермендер де ерекше ақпарат алады. Қандай оқыту технологиясы қолданылса да басты мақсат білім беру

процесінің тиімділігін жоғарылату. Арнайы педагогикалық білімі бар оқытушыларға қарағанда дәрігерлік мамандығы бар оқытушылар үшін оқыту технологиясының 50-ге жуық түрінің қыр-сырын білу қиындау.

Медицина мамандарын дайындауда ерекше көңіл бөлетін мәселе білім алушыларға терең білім берудің және жоғары танымдық белсенділігін арттырудың негізгі әдістерінің бірі логикалық ойлау белсенділігін қалыптастыру. Әрине, білімалушының қабілетінің жақсы дамуы оның мектепте алған базалық білімінің тереңдігіне байланысты. Медициналық колледжде педагогикалық, психологиялық зерттеулер барысында кейбір білімалушылардың жұмыс істеу қабілетінің төмендігі, сөздік қорының аздығы, дерексіз және логикалық ойлау дамуының әлсіздігі, ойлау белсенділігінің төмендігі, яғни оқушы бойындағы қасиеттерді ескере отырып, білім сапасы деңгейінің төмендігіне байланысты әртүрлі жұмыстар атқарылады.

Логикалық ойлау дағдысын қалыптастырудың екі деңгейі бар. Олар төменгі және жоғарғы деңгейлер. Төменгі деңгейге сәйкес оқушы өздік жұмыстарды қиналып орындайды, бағдарлама көлемінде игереді. Білім алушының ойлау дағдылары қалыптаспаған. Ал, жоғарғы деңгейде сәйкесінше білім алушы жұмыстарды еркін орындайды. Берілген материалдың негізін көре білуге қалыптасқан. Білім алушы бағдарламадан тыс білімін тереңдетуге ұмтылады, білімінің орнықтылығын көрсете алады.

Тәжірибе нәтижесінде оқушылардың логикалық ойлау дағдысын қалыптастыру барысында жоғарыда көрсетілген екі деңгейді теңестіруге болатыны анықталады. Білімі жоғары

деңгейде болу үшін білім алушыны ойлауға, есте сақтауға, өз бетімен басқа тақырыптың ерекшелігін, өзгешелігін, ортақ белгісін ажырата алатын салыстырмалы сұрақтар құрастыруға, жоспар жасаудағы дағдысын қалыптастыру. Оқыту барысында дәстүрлі оқыту технологияларымен қатар дәстүрден тыс оқыту технологиялары да қолданылады. Ондағы мақсат оқушылардың білімді құрғақ менгеріп қана қоймай, ізденіс қабілеттерін дамыту. Барлық оқытушыға таныс әр қилы есте сақтау (естіп, көріп, жазып) ойлану, зейін қою, арнайы дайындалған оқыту және іздену ситуациялары арқылы қабылдау. Сонымен, өзінің оқуға деген (арнайы тақырыпқа) құштарлығын қанағаттандыру оқушының логикалық ойлау қабілеттерін дамыту үшін көбінесе сұрақ жалаң, құрғақ

түрде емес жұмбақтап қойылған жөн. Ал оқытушыға қойылатын талап – сұрақ түсінікті, анық, мағыналы болуы қажет.

Студенттердің клиникалық ой-өрісін қалыптастыруды анатомия пәнін оқыту барысында танымдық үрдістерді (түсінік, қабылдау, эмоция, ес және ойлау, тіл-сөз) қолдана отырып практикалық іске тікелей даярлауды қажет деп ойлаймын. Әрине, қолайлы жағдай туған кезде медицина маманы ерте ме, кеш пе, әйтеуір ертеңгі күніне өздігінен жетеді. Дегенмен, сыртқы жағдайлар ішкі күштердің дамуына қолайлы жағдай жасамаса, онда ішкі күштердің мүлдем ашылмай қалуы да мүмкін. Арнайы ұйымдастырылған, мақсатты педагогикалық үдеріс жағдайларында медицина білімін игеру әлдеқайда, ертерек, әрі тиімдірек өтер еді.

Әдебиеттер:

1. Қалиев С. Оқушылардың тұлғалық қасиеттерін дамытудың педагогикалық негіздері – Алматы: Білім, 2001. 220 б.
2. Дидактика средней школы/Под. Ред. М.Н.Скаткина – Москва: Просвещение. 1993. с.319
3. «Мейірбике ісі» журналдары, 2011-2016жж.
4. «Специалист» журналы, 2014-2015жж.
5. Жарықбаев Қ. Психология – Алматы: Білім, 1993. 158б.
6. А.И.Струков, В.В.Серов Патологическая анатомия – М.: «Медицина» 1979 г.

ТОПТЫҚ ЖҰМЫСТАР АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ БЕЛСЕНДІЛІГІН АРТТЫРУ

Шотпаева А. Б.,

№ 64 мектеп-лицейдің қазақ тілі мен әдебиеті пәні мұғалімі, Астана қаласы

Қазіргі білім берудегі басты мақсат - ой-өрісі жаңашыл, шығармашылық деңгейде қызмет атқара алатын, дүниетанымы жоғары, жан-жақты қалыптасқан жеке тұлға даярлау. Екінші деңгей бағдарламасы әлемдік білім беру тәжірибесінде орын алған мұғалімді

мектептерге инновациялық қызметті «жеткізуші» деп қабылдайтын пікірмен астасады, оған оқушылардың бойында қалыптастыратын дағдыларға қойылатын талаптардың да түбегейлі өзгеруі себеп болып отыр. Бұл өзгерістер белгілі бір құзыреттіліктерге

айтарлықтай әсер етеді, оқушыларда ХХІ ғасыр дағдыларын тиімді қалыптастыра алу үшін мұғалімдердің өздері де ол дағдыларды меңгеруге тиіс. Инновацияларды енгізуге қатысты сұрақтардың бірі - тәжірибеде нені өзгерту керек және шынайы сыныпта жаңалықтарды жүзеге асыру болып табылады [1]. Сондықтан да іс-әрекеттегі зерттеу мұғалімдерге жүйелі түрде тәжірибе туралы ойланудың күшін көрсете алады. Оқытушы кәсібінің табыстылығының құпиясы - үздіксіз өсу және білім алуда. Оқытушылар үшін іс-әрекеттегі зерттеу практикалық тәжірибені пайдалана отырып, одан әрі өсу және оқуды жалғастыру тәсілі болып табылады. Сонымен, іс-әрекетті зерттеу бұл - әрекеттер мен олардың салдарын жүйелі түрде зерттеумен қоса, оқыту мен оқуды жетілдіру мақсатында іс-әрекетті орындау үдерісі.

«Топтық жұмыстар арқылы оқушылардың белсенділігін арттыру» тақырыбындағы іс-әрекетті зерттеуге арналған тәжірибе жұмысының мақсаты: оқушылардың сабаққа деген ынтасын, ойлау деңгейін, сөйлеу дағдыларын дамыту. Мектеп проблемасы: «Оқу-тәрбие жұмыстарын жетілдірудің тиімді жолдары мен әдістері». Бұл тақырыпты таңдауымның бірнеше себептері бар. Мектебіміздегі ең негізгі мәселелердің бірі - тіл мәселесі, яғни өз ойын еркін жеткізе алмай қиналатын оқушылар бар. Сонымен қатар топтық жұмыстар оқушыларды еркіндікке, шынайылыққа, әділеттілікке, ынтымақтастыққа, жауапкершілікке, сенімділікке бейімдейді және ең бастысы олардың сабаққа қатысу белсенділігі артады. Сабақтарда оқытуды сындарлылық теориясына негіздей отырып, жеті модуль элементтерін енгізу арқылы жоспарымды жүзеге асыруды алдыма мақсат етіп қойдым. Диалогтік оқыту, сабақ үдерісінде АКТ-ны пайдалану

оқушылардың тәуелсіз ойлануына, ой қорытуына, қабілетіне, визуалды және ауызша түрдегі ақпарат алуына, өз бетімен ізденуіне ықпалын тигізеді. Жан-жақты ойлауды қалыптастырып, балалардың өз білімдері мен жаңа білімдерін ұштастыра отырып, тақырыпты түсінуге бағыт беріледі. Бұлар арқылы оқушылар еркін ойлауға мүмкіндік алады, ойын дамытады, ұжымдық іс-әрекетке тәрбиеленеді, тіл байлығы жетіледі, жан-жақты ізденеді, өз ойын, көзқарасын жеткізеді. «Өзін-өзі бағалау», «Бірін-бірі бағалау» әдістері арқылы балалар өздерінің артықшылығын біле отырып жіберген қателерін анықтайды және бағалайды. Болашақта қателіктерін жоюға тырысады. Бірте-бірте оқушылар оқу мен оқытуға сыни тұрғыдан қарауға дағдыланады, үйренеді. Әр сабақтағы дұрыс ұйымдастырылған топтық және жұптық жұмыста оқушылар тапсырмаларды өздігінен орындайды, топ мүшелерімен немесе жұбымен өз пікірін бөлісіп, алмасады, жоспарланған тапсырмалар туралы айта алады. Өз мүмкіндігін біледі. Өзінің оқуы үшін үлкен жауапкершілік алуға қабілетті болуымен қатар назарын бақылай алады және алаңдамайды. Өз тәртібі мен өзгенің тәртібі туралы және оның салдары туралы, нені қалай жасағаны немесе нені үйренгені туралы айта алады. Өз сезімі мен өзгелердің сезімі туралы біледі, көмектеседі және тыныштандырады. Жаңа тапсырманы сеніммен қолға алады, өзін оқушы ретінде жағымды жағынан көргісі келеді.

Енді топтық және жұптық жұмыстың нәтижелеріне келетін болсақ, біріншіден топтық, жұптық жұмысты пайдалану сабақтың нақты мәнін терең ашуға көмектеседі. Екіншіден оқушылардың барлығын сабаққа қатыстыруға мүмкіндік туады. Үшіншіден олардың әрқайсысының деңгейін анықтай аласың.

Сонымен қатар оқушыларды ізденіске баулып, жұппен, топпен жұмыс істеуге үйретеді. Оқушылардың қабілеттері, сөз саптау еркіндігі, ұйымшылдығы, шығармашылық белсенділігі артады. Сондай-ақ жеке тұлғалық сипатын дамытуға, шығармашылығын шыңдауға, өзіне деген сенімін қалыптастырады.

Топтық жұмыстар арқылы оқушылардың белсенділігін арттыруға арналған сабақтарды өткізудегі іс-тәжірибеммен бөлісіп, «Қорқыт ата кітабы» тақырыбында өткізілген сабаққа тоқталайын. Сабақта «Диалогтік оқытуды», АКТ-ны пайдалана отырып, топтық жұмыстар арқылы өткізуді жоспарладым.

Сабақтың жалпы мақсаты: түркі тектес халықтарға тән ортақ асыл мұраның бірі – «Қорқыт ата кітабы» жайында мағлұматтар беру, деректермен таныстыру, жинақтағы жырларды талдату, мазмұнын меңгерту, тақырыбы мен идеясын айқындау.

Оқушыларды пазлдар арқылы «Білімділер», «Зерттеушілер», «Күйшілер» деген атаумен үш топқа топтастырдым. Топтық ереже кұруда оқушылар ұйымшылдық, тәртіп сақтау, үнемі жетістікке жету, уақытты тиімді пайдалану, топ мүшелерімен бірге шешім қабылдау, берілген тапсырманы сапалы орындау сияқты ережелерге сүйенеді.

Блум таксономиясының ойлау деңгейлері бойынша сабақтың негізгі мақсаты: жырдың мазмұнымен танысып, тақырыбы мен идеясын ашады, нақыл сөздердің тақырыптарын ажыратып, саралайды, жинақтау деңгейі бойынша өз ойлары мен пікірлерін жүйелі жеткізе білуге, өзіндік көзқарастарын дәлелдеуді қалыптастыру және Бағалау деңгейі бойынша алған білімін қоршаған ортамен байланыстырып, өмірде қолдана білуге үйрету.

Сабақтың тақырыбын ашуда Қорқыт

атаның суреті пайдаланылды. Ой қозғау мақсатында оқушыларға Қорқыт ата туралы не білесіңдер? Қорқыт аталған адамшын мәнінде кім болған? - деген түрткі сұрақтарды қою арқылы оқушылардан бұрыннан білетіндерін әңгімелете отырып, тиянақтадым. Белсенді оқушылар Қорқыт баба туралы мәліметтерінде Қорқыт ата VIII – IX ғасырларда Сыр бойындағы Жанкент қаласында өмір сүргенін, ол кісінің мазары Қармақшы стансасынан 18 шақырымдай жерде тұрғанын хабардар етті. «Қорқыт атаның жырлары, күйлері» тақырыбы бойынша бірдей, ортақ көзқарас орын алған постерлер тақтаға ілініп, әр топ мүшелері толықтай өз ойын еркін жеткізе білетіндіктерін дәлелдейтін жұмыстары арқылы баяндамашы оқушылар қорғады.

Жыр туралы білімдерін «Менсаған, сен-маған» стратегиясы бойынша тексердім. Кітаппен шектеліп қалмай, қосымша білім беру үшін оқушыларға ғаламторды пайдаланып, деректер жинау тапсырылған. Әр топ бір-біріне екі сұрақтан қойып, білімдерін бағалап отырды. Жауап бергендеріне қарай, жұлдызша, төртбұрыш және үшбұрыштармен бағалады. Оқушылардың ізденушілік-зерттеушілік жұмыстармен айналысқанын олардың жауаптарынан байқадым. Мысалы, - Қорқыт атаның соңғы күйі қалай аталады? - Не себепті бұл күй «Башпай» деп аталады? Жауап: Қорқыт атаның соңғы күйі «Башпай» деп аталады. Ол бұл күйді қарындасына арнағаны жайында қысқаша тарихы айтылады. - Қорқыт баба туралы қандай шығармалар бар? Жауап: Қорқыт бабамызға арналған Мағжан Жұмабаевтің «Қорқыттың қобызы», Ш.Құдайбердіұлының «Қорқыттың сарыны», деген шығармалары бар. - Нақыл сөздерінде нелер дәріптеледі? - Жырларын зерттеген кімдер? - Қорқыт ата туралы қандай аңыздар бар? - Қорқыт

не себепті мәңгілік өмірді іздеді? Осы сұрақтарға топ мүшелері толық жауап берді. Нақыл сөздерінің тақырыбын ажыратып саралауда әр топ мәтіннің берілген бөліктерімен танысып, тақырып бойынша топтастырды.

Қорқыт атаның нақыл сөздерін қазіргі мақал-мәтелдермен салыстыруды Венн диаграммасы арқылы жүзеге асырды. Әр топ өздеріне берілген уақытты тиімді пайдаланып, 7 минут ішінде талқылап, қағаз бетіне түсірді. Салыстыруға арналған тапсырмаларды диаграммаға салып, оқушылар қызыға толтырды. Осы тапсырманы орындау кезінде оқушылардың еркін және белсенділікпен қатысқанын байқадым. Тапсырманы орындауда өз ойлары мен пікірлерін жүйелі жеткізе білуге қалыптасып, өзіндік көзқарастарын дәлелдеуге үйренді. Жылжымалы тақта арқылы «Жұлдызды жауын» тапсырмаларын орындауда оқушылар белсенділік танытты. «Жұлдызды жауын» бойынша берілген суретті сөйлету тапсырмасында оқушылар: Қорқыт ата қобыз тартқанда бар табиғат тына қалып, жүгірген аң, ұшқан құс қобыз үніне құлақ түреді; Қорқыт ата ең алғаш қобызды ойлап тапқан адам. Оның түсінде Сәуегей аян беріп, қобызды неден жасау керектігін айтқан. Қорқыт баба желмаясына мініп алып, мәңгілік өмірді іздеген. Бірақ дүниеде өлмейтін жалғыз-ақ нәрсе, ол – өнер, - деп өз ойларын ортаға салды. - Ең алғаш Қорқыт туралы жазба батыстың қай мемлекетінен табылды? - Қорқыт туралы қандай шығармалар бар? - Қорқыт бабаға қойылған ескерткіш туралы, Қорқыт атаның мазары туралы не білесіңдер? - деген сұрақтарға да оқушылар жақсы жауап берді.

Екінші сабақ «Оғыз қаған» жырына арналды. Жалпы сабақтың мақсаты: аңыздың мазмұнымен, кейіпкерлерімен таныстыру, хикаяларына ортақ иде-

яны табу, ойлау, жүйелеу, салыстыру қабілеттерін жетілдіру, оқушыларды әділдікке, адамгершілікке баулу, даналықты қастерлеуді үйрету.

Оқушылар «Әдебиетшілер», «Ғалымдар», «Зерттеушілер» атауларымен суреттер арқылы топтастырылды. Ойлау деңгейлерінің мақсаттары бойынша аңыздың мазмұнымен, кейіпкерлерімен танысқан оқушылар хикаяларынан ортақ идеяны табады, жырдың тақырыбы мен идеясын түсінеді, теориялық білімдерін қолданып, тапсырмаларды орындайды, яғни жырды құрылысына қарай талдайды, сөздік жұмысын жүргізеді. Жырға жоспар құрады. Алған мәліметтерден қорытынды жасауға үйренеді, нәтижесінде өз көзқарасы мен тұжырымын саралайды, талдайды, жинақтайды. Қалыптастырушы бағалау түрі: ишара арқылы, стикер (қызыл, көк, сары) тарату арқылы. Сабақтың тақырыбын өткен сабақпен байланыстыра отырып ашу көзделді. Ол үшін түрткі сұрақты пайдалануды жөн көрдім: «Қорқыт ата кітабында» кімдердің ерлігі туралы айтылған? Жауап: «Қорқыт ата кітабында» оғыздардың ерлігі туралы айтылған. Ендеше, бүгінгі сабағымыздың тақырыбы – «Оғыз қаған жыры».

Оқушыларға мәтіндер мен сұрақтар таратылып берілді. Тапсырма: мәтін бойынша диалог құрастыру. Оқушылар диалог құру арқылы жыр туралы мәліметтерді өздері алады. Оқушылардың диалогтерінен мысалдар: - Оғыздар кімдер? - «Оғыз намені» зерттеген ғалымдар? - «Наме» сөзін қалай түсінесіңдер? т.б. - Оғыздың портретін суреттеп бер. - Оғыздың ақылшы-кеңесшісі кім болған? - Оғыз қағанның батырлығын, ерлігін тарихпен қалай байланыстырар едіңдер? «Оғыз қаған жырында» бүкіл оғыз-қыпшақ тайпаларының басында болған жағдайды тек бір адамның басына жинақтап береді.

Жырда оғыздардың Көк Тәңіріне жалынып, өздерінің Көк Бөріден тарағанын аңғартады. Оғыздың Үрім қағанға жорығын Көкжал бөрі бастап отырған екен. Оғыздың өзі көк өңді, шашы теңіз толқынындай болып суреттелуі көк түсті қасиетті деп санауынан туған. Оғыздың ақылшы-кеңесшісі Ұлық Түрк - Қорқыт ата, Тоңықұқ, Бұхар сияқты жыраулар. Жырда Оғыздың анасының аты - Айқаған, әкесі аталмайды. «Оғыз қаған жырының» құрылысы қазақ эпостарымен ұқсас келеді. Жыр туралы түсінік алғаннан кейін, жырдың тақырыбы мен идеясын айқындады. Топта оқушы жауап бере алмаған жағдайда, топ мүшелерінің бірі толықтыруы үшін мүмкіндік беріліп, сұрақты топ мүшелеріне бағыттап отырдым. Бұл кезеңде оқушылардың сабаққа қатысу белсенділіктері артты, себебі жырдың мазмұнын бір топ бастаса, келесі топ жалғастыруы керек. Осы сәтте барлық оқушылар қол көтеріп сабақ айтуға ықылас танытты. Жырға жоспар құруда да барлық топтың жұмыстарының дұрыс болуы оқушылардың жырдың мазмұнын меңгергендіктерін көрсетті. Жоспары: 1. Оғыздың ерліктері. 2. Үйленуі, балалары. 3. Жорықтары. 4. Қартайған шағы. 5. Қалдырған мұрасы.

Оғыз қаған жырын құрылысына қарай талдайды. 1. Шығарманың басталуы: Оғыздың тууы. 2. Шығарманың дамуы: Тажал аң-Қатпен соғысы. 3. Шығарманың шиеленісуі: Үйленуі. 4. Шығарманың шарықтау шегі: Оғыздың үрімге жорығы. 5. Шығарманың шешімі: Еліне оралып жерін балаларына бөліп беруі.

Әр топ жұмыстарын флипчартқа түсіріп қорғады. Жинақтау деңгейінде оқушылар Оғыз бабаға хат жазып, ой толғады. Ойтолғауларының бірінде: **О! Оғыз баба! Біз сенің бұтағыңнан тараған ұрпақтарыңбыз. Біз әрқашанда ата-бабалар ерлігінің ал-**

дында бас иеміз. Ғасырлар бойы ел, жер үшін қасық қаны қалғанша күрескен батырларымызды біз, қазақ балалары мақтан тұтамыз», деп ой толғаса, келесінде ... **Біз, 8-сынып оқушылары «Оғыз қаған жырынан» оғыздардың Көк тәңіріне табынғанын білдік. Ертедегі ұлы бабалар тарихы біздер үшін үлкен тағылым. Қазір де біз көк түсті қастерлейміз, құрметтейміз. Көк байрағымыз көк аспанның астында желбіреп, тыныштықтың символындай көрінеді. Мектеп түлектерінің де аттестаттары көк түсті. Біз, тәуелсіз елдің ұрпақтары, бабалар ерлігіне тағзым етеміз, деп өз ойларын қағаз бетіне түсірді.**

Бұл жұмыстардан оқушылардың сабақтан алған білімдерімен қатар, алған әсерлері көрінеді. Оқушылар топтық жұмысқа төселіп, сабаққа қатысу белсенділіктері артты. Тапсырмаларды орындау кезінде оқушылардың еркін және белсенділікпен жұмыс істегендерін байқалды.

Сабақ барысында оқушылар топта жұмыс істеуді, өзгелермен санасуды, бірлесіп ізденуді өзін-өзі реттеуді, сабақта АКТ-ны пайдалануды үйренді.

Оқушылардың топпен жұмысқа қызығушылық танытуы, өз ойларын еркін жеткізе білуі, тіл байлықтарының дамуы, топта әрекеттенбейтін оқушының болмайтындығын, өз ойларын шамасы келгенше түсіндіруге тырысып жатқандықтарын байқадым. Нәтижесінде АКТ-ны пайдаланудың, топтық жұмыспен диалогтің тиімді және пайдалы екеніне көз жеткіздім. Оқушылардың бір-бірімен ой бөлісуінен өзара диалогтік қарым-қатынастарының аз да болса артқандығы байқалды.

Оқушылар сабақ үстінде жасаған жұмыстарын қорғауда бір-бірімен пікір алмасуды, сын айтуды үйренді және біраз оқушыларды жаңа қырынан таны-

дым. Кейінгі сабақтарда оқушылардың топпен жұмысқа бейімделіп, алдыңғы сабақтарда жіберілген кемшіліктердің түзелгені де байқалады. Оған дәлел - оқушылардың түрленген сабақтарға қызығушылықтарының артуы. Оқушылардың бойында білімді иге-

руге деген ұмтылыстары, өз ойларын еркін жеткізуге тырысуы, сабаққа деген ынталарының артқандығы қуантты. Жаңа тәсілдерді қолдану оқушыларды шығармашылыққа, ізденушілікке жетелеп, білім сапасын көтеретіні анық.

Әдебиеттер:

1. Мұғалімдерге арналған нұсқаулық. 14,86 бб.
2. «Қазақ тілі мен әдебиеті» республикалық ғылыми-әдістемелік журналы.

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ УЧИТЕЛЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ ПО ФОРМИРОВАНИЮ МОТИВАЦИИ УЧАЩИХСЯ В УСЛОВИЯХ ОБНОВЛЕНИЯ СОДЕРЖАНИЯ ОБРАЗОВАНИЯ

Саренбаева А. Д.,
учитель начальных классов
ШГ № 65 г. Астаны,

Вагапова Н. Н.,
ст. преподаватель ФАО НЦПК
«Өрлеу» ИПК ПР по г. Астана

Цель внедряемого в Казахстане обновленного содержания образования состоит в том, чтобы ученик как субъект учения хотел и умел учиться. Реализация методов и приемов обновленного содержания образования требует принципиально нового взаимоотношения учителя с учеником.

Особенно актуален вопрос мотивации учебной деятельности младших школьников в условиях обновленного содержания образования и его решение. В процессе своей деятельности педагоги часто используют внешний подход для определения и поощрения хорошей работы ребенка, к примеру, учитель может похвалить учащихся за подробный рассказ, написанный учениками, и, в то же время, наказывать тех, кто работает не в полную меру своих возможностей. Однако исследования показали, что использование внешней мотивации может

снижать внутреннюю мотивацию [1, 13]. Учащиеся, как правило, хотят хорошо учиться в школе, но некоторые теряют мотивацию и интерес. В идеале учащиеся должны быть внутренне мотивированы, так чтобы у них было желание, а не необходимость учиться. Часто это может быть достигнуто путем обучения - активного, сложного и значимого, насколько это возможно [1, 14].

Предлагаем рассмотреть рекомендации, которые обычно педагоги дают, говоря о формировании мотивации к учебе.

Учебная мотивация – это процесс, который запускает, направляет и поддерживает усилия, направленные на выполнение учебной задачи. Факторами, влияющими на формирование положительной устойчивой мотивации к учебной деятельности, по мнению многих психологов, являются:

- содержание учебного материала;
- организация учебной деятельности;
- коллективные формы учебной деятельности;
- оценка учебной деятельности;
- стиль педагогической деятельности.

В этом списке факторов есть все, кроме одного - чувств и ощущений.

Для реализации плодотворного сотрудничества «педагог-ребёнок» необходимы два условия: развивать даже самые малые способности детей и вызывать у них общественные чувства, так как радость познания делает ученика активным, а знания, полученные таким путем, более глубокими и прочными.

Задача учителя начальных классов – создавать для ребенка комфортные, благоприятные условия для работы. Когда всем интересно, уютно, тепло от общения с учителем и одноклассниками и когда каждый ребенок чувствует любовь и уважение к себе.

Развитие учебной мотивации - процесс долгий и кропотливый. Учитель имеет возможность влиять на мотивацию ребенка на каждом уроке. Мотивационная сфера – это ядро личности. «Чувство превосходства в момент победы и чувство удовлетворения от хорошо сделанной работы закладывают в мозг человека фундамент мотивации» - пишет японский нейробиолог Кикунори Синохари в книге «Оригами для мозгов. Японская система развития интеллекта ребенка».

Приемы по формированию мотивации учащихся можно применять на любом этапе урока. Я, как учитель, начинаю урок с эмоционального настроения. Например: «Настраиваемся на рабочую волну и поднимаемся по ступенькам знаний к новым открытиям». Или такой психологический момент: «Пожелайте

удачи друг, другу. Улыбнитесь друг другу!». Положительный настрой мотивирует детей на весь рабочий день, активизирует работу и нацеливает на результат. Например, на уроках математики применяются активити. Допустим, вопросы, направленные на развитие логического мышления: «Сколько колец у ножниц?», «Какой рукой лучше размешивать чай?», «Сколько хвостов у двух слонов?» и т.п. При закреплении материала проводятся игры-тренинги, игра «Обратные действия» (сесть-встать, налить-вылить), предлагаются загадки.

На каждом уроке учащиеся работают в группах или парах сменного состава. Дети выполняют задания творческого характера или на логику, затем защищают свои мини-проекты, анализируют работу другой группы и тем самым формативно оценивают друг друга.

Мотивация – это, что побуждает человека к действию.

В. А. Сухомлинский

В процессе знакомства с разделом математики «Величины. Ориентирование во времени. Минута» родители и учащиеся делали модель часов с передвижными стрелками. Необходимо отметить то, что дети сумели увидеть многообразие часов, а творческий подход и игровая форма повлияли на качественное усвоение материала, нацеленного на ориентирование во времени.

При изучении раздела «Вычисления в повседневной жизни. Деньги. Тенге. Монеты, цена. Как заплатить за покупку» можно провести следующее творческое задание: родители вместе с детьми вырезают из бумаги монеты в 5 тенге, 10, 20, 50, 100 тенге. Закрепление понятий

проводится в форме сюжетно-ролевой игры «Магазин». Учащиеся с большим интересом покупали товары, платили деньги, подсчитывали сдачу. Таким образом достигнута цель урока - отработка вычислительных навыков, соблюдение правил поведения в общественных местах, правил этикета, а самое главное – связь с реальной жизнью.

На уроках обучения грамоте мы рекомендуем использовать такие средства развития познавательного интереса как художественное слово, стихи, загадки, занимательный материал. Например, игры «Доскажи словечко», «Кто больше?» (придумать слова с новым звуком). Из опыта видно, что первоклассники любят слушать сказки, приключения букв, сочиняют свои сказки. При этом формируются коммуникативные навыки: слушание-говорение, чтение-письмо, активизируется мышление, развивается наблюдательность, внимание, память, речь, любознательность. Также положительно влияет на мотивацию младших школьников построение учебного процесса на основе связи с жизнью и социальной адаптации.

При разделе «Еда и напитки» и теме «Посещение кафе» целесообразно составление меню совместно с детьми (полезная и неполезная еда). В процессе выполнения данного задания учащиеся усваивают значения слов «кафе», «официант», «заказ», «меню» и других, а также учатся составлять несложное меню.

На уроке художественного труда учащиеся выполняли практическое задание - готовили фруктовый салат в условиях группового сотрудничества. Дети сами распределяли между собой ингредиенты салата, соблюдали правила безопасности при работе с острыми предметами, после выполнения задания с удовольствием угощали друг друга. В ходе урока

говорили о профессии повара, учились писать синквейн к слову «повар».

Большое внимание уделяется также трехязычию. Составляются предложения на казахском, русском и английском языках, изучаются отдельные слова и словосочетания.

К основным приемам, стимулирующим у учащихся мотивацию к познавательной активности, относятся и проблемные, частично-поисковые, которые применяются на уроках ежедневно.

В ходе уроков постоянно используется прием положительного подкрепления - упражнения которые развивают уверенность учеников в себе, в своих учебных и личностных возможностях. Например, упражнение: «Я - умею!». Ученик встает перед классом и перечисляет все, что он умеет делать. Дети в ответ: «Мы рады, молодец!». Или упражнение: «Поможем другу» - мальчикам нужно подумать и рассказать обо всем добром, что они могут сделать для девочек, и наоборот.

На классных часах мы говорим об успехах, больших и малых, о том, чего добились, чем можно гордиться (конкурсы, олимпиады, соревнования). Учащийся Никита С. занимается карате, занял 3 место на соревнованиях в г. Атырау, Максут Ш., Мадина З. и Дарина В. участвовали в городском конкурсе по изготовлению кормушек для птиц, были награждены грамотами за лучшие и интересные работы (родителям были вручены благодарственные письма). Беседы о достижениях детей формируют положительные эмоции и чувства.

Работа в группе, коллективное взаимодействие в рамках обновленного содержания вызывают большой интерес и активность учащихся. Этот подход хорош тем, что заняты все дети, каждый из них вносит свою частичку, пусть даже не очень большую, в коллективную ра-

боту. Такой вид сотрудничества позволяет ощущать себя востребованным, нужным. В случае неудачи ученик не остается один на один со своей проблемой и может рассчитывать на помощь одноклассников. Групповая работа – это творчество, содружество и эффективный учебный процесс.

Также учитель должен поддерживать на уроке постоянную «обратную связь». Это держит учащихся в тонусе и не даёт скучать им на уроке. Необходимо отмечать даже самый небольшой успех ребенка, его продвижение вперед, вовремя

приходить на помощь к ребенку.

Достижения первоклассников отмечаются с первых дней учебного процесса. Для этого ведется учёт знаний, умений и навыков в журнале. Самое удивительное то, что меня контролируют дети! Они напоминают мне о моих записях в журнал.

Регулярно используются различные виды опроса. Результаты учебной деятельности в ходе применения различных методов и приемов по формированию учебной мотивации отображаются в виде таблицы.

Класс / общ. кол. уч./четверть	Смыслообразование		
	Мотивация учебной деятельности		
	<i>Высокий</i>	<i>Средний</i>	<i>Низкий</i>
1 «К» - 23–I	56 %	32 %	12 %
1 «К» - 25–II	85 %	8%	7%
1 «К» - 24- III	92%	8%	-
1 «К» - 24- IV	92%	4%	

Представленные приемы и методы, подходы в обучении и воспитании детей позволяют сформировать у детей положительную мотивацию к учебной деятельности в условиях обновленного содержания обучения и достигать учебных целей. Осваивая приемы эффективного обучения, ребенок значительно об-

легчит процесс обучения для себя и, что самое важное, у учащихся начнет развиваться познавательный интерес и учебная мотивация. В заключение хотелось бы привести слова Я. А. Коменского: «У ребенка надо пробудить интерес к учебе, используя чувства, разум и веру».

Литература:

1. *Руководство для учителя. Второе издание // Центр педагогического мастерства АОО «Назарбаев Интеллектуальные школы» // Астана, 2015.*
2. *Джалло Т. И. Не хочу учиться! Учебная мотивация с другой стороны// <http://chitalochka-ru.ru/category/shkolnyie-sekretyi>.*
3. *Каламбаева С. С. Трехязычие – требование времени// <https://infourok.ru/trehyazichie-velenie-vremeni-1731607.html>.*
4. *Кислякова Л. А. Мотивация учащихся к обучению//<https://infourok.ru/na-temu-motivaciya-uchaschihsya-k-obucheniyu-578426.html>.*
5. *Фархутдинова З. З. Мотивация – условие успешного обучения// <https://infourok.ru/motivaciya-uslovie-uspeshnogo-obucheniya-iz-opita-raboti-1310245.html>.*

СТИЛИ ОБУЧЕНИЯ СТУДЕНТОВ ТЕХНИЧЕСКИХ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ

Жапанова Р. Е.,
*преподаватель колледжа
транспорта и коммуникаций,
г. Астана*

Студенты могут обучаться многими путями – визуализируя и слушая, воспринимая материал логически и интуитивно, запоминая и проводя аналогию путем построения математических моделей. Методы обучения также могут различаться. Некоторые преподаватели читают лекции, другие демонстрируют или обсуждают, некоторые делают акцент на практическом приложении знаний. Обучаемость и успеваемость студента зависят от способностей и предварительной подготовки студента, а также от стилей обучения и преподавания.

Существуют различия между общими стилями обучения студентов и стилями обучения студентов технических специальностей. В некоторых случаях студенты становятся невнимательными, не проявляют интереса к учебе, к учебному плану. Преподаватели, столкнувшись с низким уровнем успеваемости и посещаемости, возможно, задумаются над тем, что они чрезмерно критикуют обучающихся или действительно ли преподавание является их призванием. Самое серьезное здесь то, что общество может потерять потенциально хороших специалистов.

В связи с этим возникает вопрос: «Какой стиль обучения является наиболее важным для освоения технических дисциплин?».

Измерения стилей обучения. Обучение в структурированной образовательной среде может рассматриваться как двухэтапный процесс, включающий прием и обработку информации. На этапе

приема внешняя информация и внутренняя информация становятся доступными для студентов. Тем самым студенты отбирают материал, на котором они сфокусируются, и будут обрабатывать. Этап обработки может включать в себя простое запоминание, индуктивное или дедуктивное рассуждение, осмысливание, а также рефлексию или взаимодействие с другими. Результатом является то, что материал либо «изучен» в том или ином смысле, либо не изучен.

Большинство компонентов стиля обучения параллельны друг другу. Например, студент, который предпочитает интуитивное восприятие, нежели сенсорное, хорошо реагирует на преподавателя, студент, который подчеркивает понятия (абстрактный контент), а не факты (конкретный контент); студент и предпочитает визуальное восприятие, будет успешным с преподавателем, использующим графики, рисунки и фильмы.

Обучающиеся с сенсорным и интуитивным восприятием. Студенты с таким типом восприятия осуществляют сбор данных через чувства. Интуиция подразумевает косвенное восприятие посредством бессознательного – воображения, догадок. Сенсоры предпочитают факты, данные и эксперименты, в то время как студенты с интуитивным восприятием предпочитают принципы и теории. Сенсоры решают задачи стандартными методами и не любят «сюрпризы»; студентам второй группы свойственны инновации и неприятие повторений. Стоит отметить также различие представ-

ленных категорий студентов: студенты с сенсорным восприятием терпеливы к деталям, не приемлют сложностей в решении поставленных задач, а обучающиеся с интуитивным восприятием, наоборот, готовы к сложностям, не приветствуют работу с деталями и хорошо разбираются в новых концепциях.

Обучающиеся с визуальным и аудиальным восприятием. Способы получения информации могут быть разделены на три категории, иногда называемые модальностями: визуальные – рисунки, диаграммы, символы; слуховые – звуки, слова; кинестетические – вкус, прикосновение и запах. Широкий объем исследований показал, что большинство людей наиболее восприимчивы к одному из трех модальностей и склонны пропускать или игнорировать информацию, представленную в любом из двух других.

Студенты с визуальным восприятием лучше всего запоминают то, что они видят: рисунки, диаграммы, блок-схемы, временные линии, фильмы. Если им что-то просто говорят, они, вероятно, забудут об этом. Студенты со слуховым восприятием помнят многое из того, что они слышат, и повторяют. Они получают много информации из обсуждения, предпочитают словесное объяснение визуальной демонстрации и эффективно обучаются, объясняя вещи другим.

Как же обучать студентов с визуальным и слуховым восприятием? В этом случае преподавателю необходимо добавить в изучаемый материал визуальные компоненты – рисунки, диаграммы, эскизы. Для иллюстрации сложных процессов или алгоритмов следует использовать диаграммы технологических процессов, сетевые диаграммы, логические или информационные схемы. Математические функции должны быть проиллюстрированы графиками. По возможности необходимо представить рабочие процессы.

Обучающиеся с индуктивным и де-

дуктивным восприятием. В процессе обучения дедукция и индукция взаимосвязаны. Они связаны между собой столь же необходимым образом, как синтез и анализ. В индукции мы идем от посылок, выражающих знания меньшей степени общности, к новому суждению большей степени общности, от отдельных конкретных явлений к обобщению. В дедукции ход рассуждения противоположный, т. е. от обобщений, выводов мы идем к отдельным конкретным фактам или суждениям меньшей степени общности.

В процессе обучения индуктивный и дедуктивный методы используются в единстве. Индуктивный метод используется тогда, когда изучается новый материал, трудный для обучающихся, и когда в результате беседы они самостоятельно смогут сделать определенное заключение, обобщение, сформулировать правило, теорему или некоторую закономерность. Индуктивный метод в большей мере активизирует учащихся, однако требует от преподавателя творческого подхода и гибкости в преподавании. При этом затрачивается больше времени на подведение учащихся к самостоятельному заключению.

Дедуктивный метод состоит в том, что преподаватель сам формулирует общее суждение, выражающее какое-то правило, закон, теорему и т. д., а затем применяет его, иллюстрирует частными примерами, случаями, фактами, событиями и т. д. Соединение дедукции и индукции в процессе обучения дает два пути объяснения материала: «Индуктивно-дедуктивный путь объяснения материала, когда последнее начинается с индукции и переходит затем в дедукцию (возможно, при значительном перевесе индукции), и путь дедуктивно-индуктивный, когда сообщение учащимся нового осуществляется самим учителем в виде готового, сформулированного им правила или положения с последующими комментария-

ми».

Рефлексивные и активные обучающиеся. Сложные умственные процессы, посредством которых воспринимаемая информация преобразуется в знания, могут быть удобно сгруппированы в две категории: активное экспериментирование и рефлексивное наблюдение. Активное экспериментирование включает в себя то, что студент делает с информацией во внешнем мире, обсуждая, объясняя или проверяя ее. Рефлексивное наблюдение включает в себя исследование и манипулирование информацией в интроспективном виде.

Активные студенты не многому учатся в ситуациях, которые требуют от них пассивности, а рефлексивные учащиеся мало учатся в ситуациях, которые не дают возможности подумать о представленной информации. Активные студенты хорошо работают в группах; рефлексивные студенты работают лучше сами по себе или в паре с другим студентом. Активные

студенты, как правило, являются экспериментаторами, в то время как рефлексивные студенты, как правило, являются теоретиками.

Рефлексивные студенты являются теоретиками, составляющими математические модели, теми, кто может определить проблемы и предложить возможные решения. Активными экспериментаторами являются те, кто оценивают идеи, разрабатывают и проводят эксперименты, и находят решения.

Таким образом, стили обучения большинства студентов технических специальностей и стили преподавания педагогов могут быть несовместимы в рамках учебного курса. Многие или большинство студентов склонны к визуальному, слуховому, рефлексивному и другим видам восприятия. В связи с этим, преподавателю технических дисциплин необходимо иметь максимальное количество методов для обучения студентов.

Литература:

1. Горохов В.И., Русина Н.А. Рефлексивное обучение в повышении квалификации преподавателей // *Высшее образование в России*. №2, 2010. – с. 89-95.
2. Гетманова А.Д. *Логика. Учебник для педагогических учебных заведений*. 6-е изд. – М ИКФ Омега-Л; Высшая школа, 2002. – 416 с.
3. *Педагогика: Учебное пособие для студентов педагогических институтов*. Под ред. Ю. К. Бабанского, — 2-е изд., доп. и перераб.— М., Просвещение, 1988. — 479 с.
4. Павлов Е.Г. *Анализ и синтез в обучении математике* // <https://www.scienceforum.ru/2014/699/5803>

NEW METHODS TO DEVELOP COMMUNICATIVE COMPETENCE OF LEARNERS

Issenova Sholpan,
Astana city Teacher of English
School-gymnasium # 17

The main objective of studying the foreign language at school is to form communicative competence of the learners, their ability to communicate with each other and the native speakers.

There exist a great amount of methods and forms to teach oral speech, among them: monologues, dialogues, interactive games, problem solving activities and activities with authentic material. [1,p 25] Internet

is the modern way to master the language, to create natural language environment. Learners can use Internet- resources to study vocabulary and grammar, to search for information, to consolidate the learned material. Audio- material and video- material help to memorize country-learning topics. Different parties, country-study contests familiarize the learners with the foreign culture, perfect their language skills. All the methods and forms of work mentioned above help to develop learners' ability to communicate and use the language in practice.

The main objective of teaching English at school is to develop the ability of students to use the language in practice, in their future professional life. Learners are encouraged to communicate with each other and the native speakers with the help of the foreign language, in our case- the English language. That is why the main task of a foreign language teacher at school is to train learners in using Every day English, to perfect their communicative skills, to develop their self-confidence using true- to- life situations and interactive methods of teaching. [2, 97]

Teaching English at school means developing all the four skills: they are listening, speaking, reading and writing. The teacher has a large range of various educational programs, Internet resources, modern textbooks with audio and visual components and printed visual aids, supported by detailed tips how to use them.

There also exist many modern methods to develop communicative skills of the learners. Among them: different activities for oral speech practice, such as monologues, dialogues, polylogs, drama or role- playing. But the most popular ones are pair work and group work. During a pair work, for instance a dialogue, learners as equal partners interact with each other.

As for the group work, it helps the learners to work in a team, to express their opinion, to collaborate and evaluate their work. One more effective form of learning English in a fun and entertaining way is problem solving activity, which encourages the learners to exchange ideas, to express their own opinion on a given topic. Such activity helps them to develop critical thinking ability. [3,p17]

The most efficient ways of teaching English in primary classes are: storytelling, role- playing, mini- dialogues, interactive games, working on situations. For the junior students the most preferable activity is playing different games, so using interactive games, learning chants and poems, singing songs and audition of the short texts are considered to be the most productive ways of teaching English in the primary classes. Such things, as colorful flash cards, posters and other visual aids, dances and gestures motivate the learners. All these methods help the teacher to develop learners' communicative skills, and what is more important, perfect their pronunciation skills.

Learners of the senior classes are involved into the research work; they prepare project works on a certain topic. Project work consists of several stages: choosing the issue, selecting and systematization of the material and preparation of the slide- presentation. While doing the research the learners actualize the language material, cover a large amount of information, make conclusions and present the work. They learn to think independently, integrate their knowledge in different subjects and develop their cognitive skills and creativity.

The Internet is one of the modern resources of learning English, which creates the natural language environment to learn the English language in a fast and effective way. Students can use the Internet resources

to activate lexical material, to search for the information and to consolidate the material, presented at the previous lesson. Besides, the Internet can provide the learners with authentic material, visual images and true-to-life dialogues, which teach them how to use the language in this or that situation. There exist lots of educational programs and language courses, various tests to define the level of knowledge and other helpful resources to master the language individually, in pairs and in groups. One more method to develop communicative skills is using M-learning. All teenagers enjoy using their mobile phones for text-messaging, chatting and entertaining. It is a perfect way to practice English language, to achieve the learning goals.

Using audio and video material in the language classroom is also considered to be one of the most productive methods of teaching English. Authentic material is taught on the basics of lyrics of songs, role-playing and viewing.

More gifted learners take part in the Internet English Language Olympiads, for example CDO, Urfudo and others, which help them perfect their language skills, learn the country – study material and develop their thinking ability.

Extra-curricular activities in the form of different parties, country-learning contests and language games also develop

communicative skills of the learners, motivate and give them opportunity to master the language. Creative approach, changing of the activities, group work and interactive games stimulate learners' thinking and cognitive activities.

Thus, the main objective of a foreign language teacher is to choose the right and the most efficient language material and to create the favorable condition to form the communicative competence of the learners. [4,18]

All the methods and forms of work, listed above, help the teacher to achieve the objective of the learning process- ability to use the English language in practice, to communicate with each other.

As it was mentioned above, the main task of an English teacher at school is to form communicative competence of the learners, to develop their ability to interact with each other and the native speakers. In the process of learning learners perfect their language skills, learn about peculiarities of the English-speaking countries and present their own culture with the help of the foreign language.

Besides, teaching English at school means solving a number of tasks: practical, upbringing, educational and developing. Practical task, for instance, is directed to formulate communicative competence of the learners, to perfect their language skills.

Literature:

1. N. D. Galskova, N. I. Gez «*The theory of teaching foreign languages*», 2003. Pp25-26
2. N. D. Galskova, *Lingvodidactics and methodology: Publishing center "Academia"*, 2014 – pp 97, 99- 101, pp 426
3. N. I. Gez «*Formation of the communicative competence as the subject of the foreign research*» Magazine "*Foreign languages at school*", 2007, #2 pp 17-24
4. A. A. Mirolyubov "*Communicative competence as the basics of formation of the English language standards at a secondary school*" 2014, # 4 pp.17-18

МАТЕМАТИЧЕСКАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ УЧАЩИХСЯ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ

Смердова Л. Л.,
учитель математики
средней школы № 28 г. Астаны

Формирование у учащихся ключевых компетентностей – одна из основных задач современного образования. Мировой опыт свидетельствует о необходимости развития среднего образования, подготовки выпускников в получении образования, обеспечивающего успех в быстро меняющемся мире, развития конкурентоспособного человеческого капитала для экономического благополучия страны.

Социально-экономические перемены в обществе задают новые параметры обучения и воспитания подрастающего поколения, требуют кардинального пересмотра целей, результатов образования, традиционных методов преподавания, систем оценки достигнутых результатов. Образование, ориентированное только на получение знаний, означает в настоящее время ориентацию на прошлое.

Принципиальным отличием компетентностей является то, что они формируются и проявляются в деятельности. Следовательно, чтобы убедиться, что учащийся освоил тот или иной аспект компетентности на требуемом уровне, следует дать обучаемому задание, выполнить которое можно только осуществив определенную деятельность. Таким образом, компетентностный подход – это подход, реализующий деятельностный характер образования.

Как при обучении математики сформировать ключевые компетенции?

Программа по обновлению образования поставила учителя перед необходи-

мостью использования деятельностных технологий, методов и приемов работы с учащимся на уроке и во внеурочное время.

В меняющемся мире система образования должна формировать такие качества учащихся как инновационность, мобильность, инициативность, гибкость и конструктивность. Общество нуждается в творчески активных личностях, способных систематично, последовательно и качественно решать существующие проблемы. В изменчивых условиях экономического и социального развития общества выпускники должны будут эффективно встраиваться в социальную деятельность и, обладая базисным уровнем знаний, быть способными совершенствовать свои знания на протяжении всей жизни, т.е. обладать общеучебными компетенциями.

Одним из уровней представления результатов образования является функциональная грамотность. В рамках обновления содержания образования развитие функциональной грамотности школьников определяется как одна из приоритетных целей образования. Инструментарием развития функциональной грамотности школьников, а также проверки ее сформированности являются задания творческого, исследовательского, занимательного характера, задания с экономическим, историческим содержанием, практические задания и др.

В связи с этим пересматриваются и учебные программы, пишутся новые

учебники, используются новые методики преподавания. Концепция конечной цели школьного образования кардинально меняется. Научить ориентироваться в непростом реальном мире можно, выполняя практические, жизненные задачи. А это и есть компетентностно-ориентированные задания. Компетентностно-ориентированные задания являются одним из способов повышения мотивации к изучению математики, во-первых, потому, что, работая над ними, ученик меняет подход к выполнению задания; во-вторых, компетентностно-ориентированные задания требуют других способов деятельности; в-третьих, позволяют моделировать образовательные ситуации для освоения и применения деятельности посредством учета дополнительных возможностей изучения математики; в-четвертых, способствуют развитию мышления школьников, лучшему усвоению материала и изменению отношения к математике.

Роль математического образования в развитии способности оперировать любой системой представления информации становится ключевой. Поэтому созданию тестовых заданий новых форматов в настоящее время уделяется большое внимание. Помимо проверенных тестовых заданий закрытого типа с предложенным набором из пяти вариантов возможных ответов разрабатываются тестовые задания с несколькими вариантами правильных ответов, с заданиями на установление соответствия, правильной последовательности. В международных исследованиях PISA и TIMSS учащимся предлагаются задания, направленные на определение математической грамотности. Задания подобного типа нужно активно осваивать и учителям, и ученикам в связи с тем, что новый формат ЕНТ подразумевает про-

верку именно математической грамотности выпускников. При выполнении таких заданий уходит принцип «угадывания ответов», нужно проявить и умение рассуждать, и применить базовые знания в нестандартной ситуации. В настоящее время существенно возрастает роль общематематической подготовки в повседневной жизни, в различных профессиях, в модели ЕНТ (52 специальности, требующие знания по математике), усилены акценты на контроль способности применять полученные знания на практике, развитие логического мышления, умение работать с информацией.

Важнейшим видом учебной деятельности при обучении учащихся математике является решение задач. Но как показывают итоги исследований PISA, выявляются характерные недочеты математической подготовки школьников. К ним относятся недостаточное усвоение ряда тем, имеющих широкое практическое применение: отношение чисел, пропорциональные величины, решение задач на проценты, определение периметров и площадей фигур, оценка и прикидка результатов, чтение графиков реальных зависимостей. Поэтому одним из путей формирования ключевых компетентностей является использование на уроках специальных компетентностно-ориентированных задач. Если на уроках математики систематически использовать компетентностно-ориентированные задачи, то это будет способствовать формированию ключевых компетенций учащихся, повысится математическая грамотность учащихся.

Под математической грамотностью понимается способность учащихся: распознавать возникающие в окружающей действительности проблемы, которые могут быть решены средствами математики; формулировать эти проблемы на

языке математики; решать эти проблемы, используя математические знания и методы; анализировать использованные методы решения; интерпретировать полученные результаты с учетом поставленной проблемы; формулировать и записывать окончательные результаты решения поставленной проблемы.

На уроках математики необходимо формировать следующие компетенции: информационная; коммуникативная; исследовательская; готовность к самообразованию.

Для формирования информационной компетентности можно использовать задачи с информацией, представленной в различной форме (таблицах, диаграммах, графиках и т.д.). Вопрос задачи может быть сформулирован следующим образом: переведите в графическую (словесную) форму; если возможно, хотя бы приближенно опишите их математической формулой; сделайте вывод, наблюдается ли в этих данных какая-то закономерность и др.

Для формирования коммуникативной компетентности можно использовать групповую форму организации познавательной деятельности учащихся на уроках. Например, каждой группе предлагается решить задачу предложенным способом и доказать правильность своего решения оставшимся группам.

Для формирования исследовательской компетентности учащимся можно предложить задания, в которых необходимо исследовать все возможные ва-

рианты и сделать определенный вывод. Или задачи, в которых необходимо проанализировать предложенную ситуацию, поставить цель, спланировать результат, разработать алгоритм решения задачи, проанализировать результат.

Для формирования готовности к самообразованию учащимся необходимо предлагать самостоятельно изучить некоторый теоретический материал, составить задачу, формировать умения работать самостоятельно с различными источниками информации.

При решении компетентностно-ориентированных задач основное внимание должно уделяться формированию способностей учащихся использовать математические знания в разнообразных ситуациях, требующих для своего решения различных подходов, размышлений и интуиции.

Компетентностно-ориентированные задания могут использоваться на уроках различных типов: изучения нового материала, закрепления знаний, комплексного применения знаний, обобщения и систематизации знаний, уроке контроля, оценки и коррекции. На уроках изучения нового материала с помощью компетентностно-ориентированной задачи можно создать условия для формирования понятий, вывода и усвоения формул.

Таким образом, применение деятельностных форм организации обучения можно считать одним из основных путей формирования ключевых математических компетентностей учащихся.

Литература:

- 1) *Инструктивно-методическое письмо / 2016-2017 учебный год. – Астана: Национальная академия образования им. И. Алтынсарина, 2016.*
- 2) <http://festival.1september.ru/articles/592397/>

МЕТОДЫ И ФУНКЦИИ КОНТРОЛЯ ЗНАНИЙ ПО ХИМИИ

Молдажанова Ш. К.,
преподаватель химии, биологии
ГКП на ПХВ
«Высший медицинский колледж»
акимата г. Астаны

Преподаватели дисциплин по химии стараются не только заинтересовать студентов той или иной темой занятий, но и показать необходимость данного предмета в избранной профессии. В процессе обучения химии важным является контроль знаний, т.е. проверка результатов обучения. На основе обратной связи преподаватель осуществляет ряд близких, но все же различающихся действий и операций (проверка, контроль, учет, оценка результатов учебной деятельности, а также выставление отметок), входящих в состав диагностики процесса и результатов обучения.

Проверка должна носить обучающий характер, не только выявлять степень усвоения материала, наличие умений и навыков, полученных обучающимися, но также служить целям закрепления и дополнения полученных знаний.

Контроль – операция сопоставления, сличения запланированного результата с эталонными требованиями и стандартами.

Учет – фиксирование и приведение в систему показателей проверки и контроля, что позволяет получить представление о динамике и полноте процесса овладения знаниями и развития обучаемых.

Оценка – суждения о ходе и результатах обучения, содержащие его качественный и количественный анализ и имеющие цель стимулировать повышение качества учебной работы студентов.

Выставление отметки – определение балла или ранга по официально принятой шкале для фиксирования результатов учебной деятельности, степени ее успешности. Необходимо отметить, что в педа-

гогической и методической литературе термин «контроль» часто используется в трактовке, включающей все перечисленные выше виды диагностики. Диагностика знаний, умений и навыков студентов является важным структурным компонентом процесса обучения и в соответствии с принципами систематичности, последовательности и прочности обучения должна осуществляться в течение всего периода обучения. Все это обуславливает необходимость включения в систему проверки и контроля разнообразных форм и методов контроля. С точки зрения временного фактора различают следующие виды контроля:

- предварительный (входной, исходный);
- текущий;
- периодический (тематический, этапный, рубежный);
- итоговый (экзаменационный).

Цель предварительной проверки – выявление уровня знаний, умений и навыков, необходимых для восприятия нового материала. Предварительная проверка проводится на первых уроках учебного года или перед изучением новой темы, а также в начале урока. Например, при теме «Строение атома. Химическая связь»:

1. Количество электронов в атоме равно числу:

2. Атомы С и Si имеют одинаковое число:

3. К s -элементам относится:

4. Электронную конфигурацию $1s^2 2s^2 2p^6 3s^2 3p^6 4s^2$ имеет элемент:

5. В ряду химических элементов Li → Be → B → C металлические свойства...

6. Наибольший радиус имеет атом...

7. В каком ряду простые вещества расположены в порядке усиления металлических свойств?

8. Ионный характер связи наиболее выражен в соединении...

9. Путем соединения атомов одного и того же элемента образуется связь...

10. В каком ряду записаны формулы веществ только с ковалентной полярной связью?

11. Какое вещество имеет атомную кристаллическую решетку?

Данные предварительной проверки дают преподавателю возможность своевременно организовать консультации и дополнительные занятия. Все вопросы для предварительной проверки знаний обучающихся должны соответствовать рабочей программе.

Цель текущей проверки по химии - индивидуальная проверка знаний, умений и навыков, проводимая преподавателем в процессе повседневной работы. Данные текущей проверки позволяют систематически следить за подготовкой обучающихся. Например, вопросы по теме «Периодический закон и периодическая система химических элементов Д. И. Менделеева».

1 Какой элемент-металл входит в состав костей?

2 Какой элемент-металл входит в состав хлорофилла?

3 Какой элемент-металл входит в состав белка крови - гемоглобина?

4 Какой элемент-металл входит в состав поваренной соли?

5 Какой элемент-металл входит в состав питьевой соды?

6 Какой элемент-металл входит в состав мела и известняка?

7 Какой элемент-металл входит в состав руды гематит?

8 Какой элемент-металл входит в состав корунда?

9 Какой элемент-металл входит в состав минерала пирит?

Периодическая проверка успевае-

мости учащихся по химии с учетом результатов текущей проверки проводится за определенный промежуток времени в конце семестра в виде обобщающих уроков, письменных или практических итоговых работ: «Окислительно-восстановительные реакции»:

Составим **электронные уравнения**:

Подставим коэффициенты в **молекулярное уравнение**:

Итоговый контроль призван определить конечные результаты обучения, зафиксировать необходимый минимум подготовки, который обеспечит дальнейшее обучение. Проводится после изучения курса или в конце определенного этапа обучения (семестр, окончание уровня образования). Его виды – зачеты, защита рефератов.

Образовательная функция заключается в том, что проверка, контроль, учет остаются органическими элементами обучения и их задача не столько выявить, зафиксировать уровень обученности, сколько способствовать научению, исправить ошибки, помочь в дальнейшем продвижении.

Стимулирующая функция как логическое продолжение и дополнение образовательной функции призвана обеспечить то, чтобы контроль не дезорганизовывал деятельность студента, а вселял уверенность в достижимости новых целей, более высокого уровня обученности и развития.

Аналитико-корректирующая функция связана с педагогической рефлексией преподавателя, его самоанализом, совершенствованием планирования и организации обучения. Эта функция касается коррекции и самокоррекции учебно-познавательной деятельности, накопления информации о динамике качества знаний, выработки мер по устранению типичных ошибок, преодоления трудностей при ус-

воени материала.

Воспитывающая и развивающая функции связаны с формированием адекватной самооценки, ответственности, устремленности, творческого отношения к предмету, волевого саморегулирования, стремления развивать свои способности, своевременно выявлять пробелы в знаниях и других социально ценных способностях и чертах характера.

Контрольная функция обеспечивает фиксирование уровня достижений, его соответствия нормам и стандартам, а также продвижение к более высоким уровням овладения знаниями и развития.

Все функции педагогического контроля взаимосвязаны, но выделяются такие формы, в которых превалирует одна, ведущая функция. Например, семинар характеризуется, в первую очередь, образовательной функцией, а зачет, экзамен – контрольной.

Для систематического контроля за достижением обязательных результатов обучения в ходе учебного процесса целесообразно выбрать такую форму, как зачет.

Зачет – это специальный этап контроля, целью которого является проверка достижения студентами уровня обязательной подготовки.

С помощью зачетов проверяется овладение различными порциями учебного материала, а также умение студентов творчески применять знания в нестандартных условиях. В соответствии с этим их можно разделить на тематические и текущие.

Тематические зачеты проводят в конце изучения темы. Они направлены на проверку усвоения ее материала в целом. Преподаватель заранее определяет задания для тематического зачетного занятия, в которые включает теоретический

и практический материал, продумывает этапы урока и их количество. Например, «Окислительно-восстановительные реакции», «Комплексные соединения», «Природа химической связи, образование и структура молекул», «Учение о растворах» и др.

Текущие зачеты систематически проводятся по небольшим, законченным темам. От тематических они отличаются тем, что охватывают меньший по объему материал, поэтому, как правило, на их проведение не требуется отводить целый урок. Оба вида зачета можно проводить, условно говоря, в открытой или закрытой форме. В первом случае студенты предварительно знакомятся со списком задач обязательного уровня. Во втором случае этот список в явном виде студентам не предъявляется, однако это не означает, что студентам совсем неизвестно, какие типы задач относятся к обязательным. В ходе изучения материала преподаватель акцентирует их внимание на задачах обязательного уровня, подчеркивая, что подобные им необходимо будет решать на зачете.

Структура урока-зачета, прежде всего, должна соответствовать логике процесса обобщения и систематизации знаний, в котором предполагается следующая последовательность действий:

- восприятие, осмысление и обобщение отдельных фактов;
- формирование у студентов понятий, их категорий и систем;
- усвоение все более сложной системы знаний;
- овладение основными теориями и ведущими идеями той или иной науки.

Данной последовательности должны соответствовать основные звенья урока.

Литература:

1. *Профессионал Казахстана // Алматы № 5. 2015 г.*
2. *Беспалько В. П. Педагогика и прогрессивные технологии обучения. М., 1995.*
3. *Чернобельская Г. М. Методика обучения химии в студ. высш. учеб. заведений. - М.: издательство ВЛАДОС, 2000.*
4. *Интернет – ресурсы: http://works.doklad.ru/view/gqU9_gPivqc.html.*

СӨЙЛЕУ ТІЛІ ДАМУЫАҒАН БАЛАЛАРМЕН ТҮЗЕТУ ЖҰМЫСТАРЫ

Байтокова Г. С.,

№17 «Ер Төстік» балабақшасының
логопеді, Астана қаласы

Бала сәби кезінен бастап, ана тілінде еркін сөйлей бастауға дағдыланады, ал тіл кемістігі бар балалар еркін сөйлей алмай, айналамен қарым-қатынаста көптеген қиыншылықтарға кез болады. Тіл кемістігін түзету қазіргі уақытта ең үлкен мәселе болып отыр. Оның пайда болу себептері әртүрлі. Егер тіл кемістігін уақытында мектепке дейін түземесе, балалардың айналамен қарым-қатынасы қиынға түседі. Көп жылдық тәжірибе бойынша мектепке дейінгі жастағы тіл кемістігі бар балалармен күнделікті тұрақты жұмыстар жүргізілсе, сөйлеу тілінің жақсаратыны дәлелденген. Сондықтан дер кезіндегі логопедиялық көмек, ықпал қажет.

Сонымен, тіл кемістігі дегеніміз не? Тіл кемістігі деп - сөйлеу қабілетінің психофизикалық механизмінің бұзылуы салдарынан сөйлеушінің сөйлеу тілінің қоршаған ортаға тән мөлшерден ауытқуын айтамыз.

Сөйлеу тілінің бұзылуы өз бетінше пайда болады, жоғалмайды, қайта бекиді. Тіл кемістігі сөйлеушінің жас мөлшеріне сәйкес келмейді, бұндай белгілер байқалған жағдайда ерекшелігіне байланысты нақты логопедиялық ықпал жасауды талап етеді. Баланың сөйлеу тіліндегі кемістік оның одан әрі дамуына жағымсыз әсерін тигізеді. Ал, тіл білмейтіндік – диалектизм – тіл кемістігі болып саналмайды.

Балада тіл кемістігі анықталған жағдайда логопедтің көмегіне жүгіну қажет. Маманның көмегімен дыбыстарды дұрыс, анық айту үшін, алдымен түрлі дайындық жұмыстары, артикуляциялық жаттығулар, ауа ағынын дұрыс шығару үшін арнайы жаттығулар орындалады. Дыбысты дұрыс айтқызығаннан кейін, дыбыстың айтылу артикуляциясы еске түсіріледі. Дыбысты бекіту жұмыстары

сөздер, сөйлемдер, өлең жолдары, мақал-мәтелдер, жұмбақтар, жаңылтпаштар, шағын әңгімелер қолдану арқылы жүреді. Жүргізілетін жұмыстар барысында артикуляциялық жаттығулар арқылы балалардың тілдерінің, еріндерінің қимылдары жетіледі, ана тілінің барлық дыбыстарын дұрыс айтып үйренеді. Дыбыстардың айтылу ерекшелігін байқап, бір-бірінен ажырата біледі. Сөздік қоры толығып, байланыстырып сөйлейді.

Сондықтан жоғарыда айтылған жұмыс түрлерін мектепке дейінгі 4 пен 7 жас аралығындағы балалармен жүйелі түрде жүргізіп отырған жағдайда ғана, тіл кемістігін түзетуге болады.

Баланың сөйлеу тілі патологиясының негізгі себептері әртүрлі, соның ішінде түрлі құрсақ патологиясы іштен нәрестенің дамуына зиянын тигізеді. Босану кезінде сәбидің жарақаттанулары, бас сүйегінің жарақаттануы да бала дамуына, соның ішінде тіл кемістігіне ұшыратуы мүмкін. Бала өмірінің алғашқы жылдарындағы әртүрлі аурулар, тұқым қуалаушылық факторлар, әлеуметтік-тұрмыстық жағдайларының қолайсыздығы да сөйлеу тілінің бұзылуына әкелетіндігі анықталған.

Тіл кемістігі бар балалардың психологиялық ерекшеліктері бар. Балалардың сөздік қоры аз, жас мөлшеріне сәйкес емес, есте сақтау қабілеттері баяу дамыған, тез ұмытады, зейінділігі тұрақсыз, жалпы қимыл-қозғалыстары, ұсақ қозғалыстарының қимылдары жеткіліксіз. Фонематикалық есту қабілеті баяу жетілген. Сондықтан мектеп жасына дейінгі балалардың тіл кемістігін уақытында түземесе, мектепке барғанда балалардың оқуы төмендейді. Жазу мен оқу меңгеруі қиынға түседі. Балалар тез шаршап, мектептегі оқу барысын-

да күрделі жағдайлар тууы мүмкін. Бала бойынан бұл белгілер байқалған жағдайда түрлі түзету жұмыстары жүргізілуі тиіс.

Түзету жұмыстарын қолға алғанда алдымен балаларда дыбыстардың дұрыс айтылып, қалыптасуына мән берілу керек, ол үшін бала сөйлеу барысында сөздерді, сөз ішіндегі әр дыбысты дұрыс қолданып, өзінің және басқалардың сөйлеу тіліне сынаушылықпен қарап, сөйлеу тілін түсінуі керек. Осы жұмыстардың нәтижесінде 4-5 жастағы балалар дыбыстарды дұрыс, таза айтуы қажет. Бірақ көп балаларда бұл жұмыс кешігіп жүреді. Бала 5 жасқа келсе де, ол қазақ тіліне тән өзіндік дыбыстар «қ», «ғ», «ұ» «ү», «ң», және ысқырық «с», «з», «ц», ызың «ш», «ж», «ч», сонорлы «р», «л» дыбыстарын айта алмайды. Кейбір балалар тіпті дауысты дыбыстарды анық айтпайды, ал осы дыбыстар арқылы дыбыстық, буындық талдаулар жасап, сауат ашуға дайындық жүреді.

Дауысты дыбыстармен жаттығулар балалардың дауыс екпінін, дикциясын жетілдіреді. Дыбыстарды дұрыс айтуға дағдыландыру үшін, ең алдымен дыбыстардың айтылу артикуляциясы беріледі. Айтылу артикуляциясымен таныстырғаннан кейін, дыбысты буын ішінде айтқызу, содан кейін сөздерде, сөйлем ішінде келтіріп жаттықтыру жүреді. Дыбыстардың таза айтылуы көптеген факторларға байланысты, ең алдымен артикуляциялық аппараттың анатомиялық құрылысына, яғни тілдің, еріннің, астыңғы жақтың қозғалыстарына, артикуляциялық мүшелерінің жетілуіне, артикуляциялық аппараттың анатомиялық құрылысындағы кемістіктерді - егер тіл тамыры қысқа болса, баланы хирург-стоматологқа жіберіп, арнайы артикуляциялық жаттығулар арқылы тіл тамырын «созамыз». Тістердің құрылысы дұрыс болмаса, ортодонт дәрігеріне жіберіледі.

Артикуляциялық аппараттың құрылымындағы еріннің, тілдің, астыңғы жақтың қимылдары жеткіліксіз болса, қимылдары баяу болады. Бір жаттығудан келесі жаттығуға көшу жылдамдығы бұзылады

да, ерінге, тілге қатысы бар «р», «л» немесе бірнеше топ дыбыстары: қатаң: к, қ, с, ц, ч, ш, щ; ұяң: ж, з, ғ; үнді: р, л, ң дыбыстары дұрыс айтылмайды. Сондықтан тілге, ерінге арналған артикуляциялық жаттығулар орындалады.

Артикуляция жаттығуларының мақсаты - дыбыстарды дұрыс айту үшін, артикуляциялық аппарат мүшелерінің қимылдарын дамытып, тиісті мүшелерін жаттықтыру.

Ең қимылды мүше - тіл болып есептеледі. Тіл бірнеше бөліктен тұрады. Олар тілдің ұшы, ортасы, түбірі, жанжағы. Тілдің ұшы астыңғы тістердің астына түседі. («с», «з», «у» дыбыстарында), жоғарғы тістердің артына көтеріледі («д», «н» дыбыстарында), ауаның қысымымен дірілдейді («р» дыбысында). Түрлі артикуляциялық жаттығулар бар. Мысалы: «Күрекше», «Ине», «Шәшке», «Сағат» т.б.

Дыбыстардың дұрыс айтылуына көп әсерін еріндер де тигізеді. Ерін «дүрбі» сияқты дөңгеленеді. («у» дыбысында), домалақтай дөңгеленеді, («о» дыбысында), алға қарай созылады. («ш», «ж»). Еріндердің бұлшық еттерінің қозғалысының дамуына «Дүрбі», «Тоқаш», «Жасырынбақ» жаттығуларын орындауға болады. Иек пен жұмсақ таңдай да қатысады, олар бірде көтеріліп, бірде төмен түседі. Жұмсақ таңдай төмен түскенде, ауа мұрыннан шығып, содан «м», «н», «ң» - дыбыстары пайда болады. «Жөтелу», «Есінеу» жаттығулары жұмсақ таңдайды дамытуға арналған. Сонымен дыбыстар пайда болғанда, айтылғанда еріндер, тіл тиісті орында болу керек.

Артикуляциялық жаттығу қалай орындалады, енді осыған тоқталып өтелік. Жаттығуды орындау үшін балалар орындыққа отырады, арқаларын түзу, қолдары мен аяқтарын бос ұстау керек. Балаларға логопедтің, тәрбиешінің беті көрініп тұрады. Әр баланың жаттығуды қалай орындағанын көру керек. Жаттығуды орындау үшін алдымен түсіндіріп, қимылын көрсетіп, оны барлық баланың орындауын бақылау қажет. Жаттығуларды бастапқы кезде орындағанда, баланың тілі қатаяды, қимылдары дәл болмайды, орын-

дай алмай қалады. Бірнеше сабақтардан кейін біртіндеп қимылдарының қатаюы жойылып, жаттығуларды дәл, жеңіл орындайтын болады. Жаттығуларды балалардың барлығы бірдей дұрыс орындап кетпейді, сондықтан ата-ана және тәрбиеші жеке жұмыс жүргізеді. Балаға жаттығуды дұрыс орындамайсың деп айтуға болмайды, ол тіпті орындамауы мүмкін, сондықтан баланы мадақтап, көтермелеу керек. Артикуляциялық жаттығуларды ата-ана үйде баласымен бірге айнаның алдына дұрыс отырып орындауы қажет. Жаттығудың орындалуын ата-ана өзі нақты білуі қажет. Дұрыс орындамай келесі жаттығуға көшуге болмайды. Артикуляциялық жаттығуға жауапкершілікпен қарау керек. Себебі, ол дыбыстарды дұрыс айтқызып, бекіту үшін жүргізілетін дайындық жұмысы.

Сөзұйқастар мен ұсақ қозғалыстардың дамуына ойын жаттығуларының берер пайдасы көп. Сөзұйқастар дыбыстардың айтылуын бекіту үшін пайдаланылады. Белгілі бір дыбысқа сөзұйқастарды айта отырып, қимылдармен көрсетуге болады. Мысалы, «С» дыбысына арналған сөзұйқас:

- Са – са – са, ызындайды маса (масаның ұшуын қолмен көрсету).
 - Су –су – су, төртке бірді қосу (4 саусаққа 1 саусақты қосу).
 - Сы – сы – сы, әжемнің ауырады басы (басын ұстап, оңға-солға бұру).
- «Қ» дыбысына арналған сөзұйқас:
- Қа – қа – қа, шұбар тауық ымыртта, Тапты аппақ жұмыртқа (2 қолды бір-біріне қосып, дөңгелетіп, жұмыртқаға ұқсату).
 - Қар – қар – қар, көше бойы омбы қар (омбы-қалың қарды, қалың қардан жүруді көрсету).
 - Оқ – оқ – оқ, допты теуіп соқ (оң, сол аяқты алмастырып тебу).

Әдебиеттер:

1. Өмірбекова Қ. Қ., Өмірбекова С. Ж. «Ш, р, л, с дыбыстарын түзетуге арналған жұмыс дәптерлері». – Алматы, «Алматы кітап», 2002
2. Мырза Әли Қ. «Менің алғашқы әліппем». – Алматы, «Алматы кітап», 2001.
3. Байтокова Г. С. «Әсем сөйлеп үйренейік». – Астана, 2003
4. Әбуова Ф. Қ., Есенова С. М., Байтокова Г. С., «Тіл түзету жұмысының дидактикалық материалдары». – Астана, 2006
5. Байтокова Г.С. «Ғажайып дыбыстар әлемінде» – Астана, 2013

ИННОВАЦИЯЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ ІСІНІҢ КӘСІБИ КӨШБАСШЫСЫ

Рахымбаев М. Қ.,
*№ 38 мектеп-лицейдің қазақ тілі
мен әдебиеті пәні мұғалімі,
Астана қаласы*

«Ұстаз деген ұлағатты атауды естігенде, күні бүгінге дейін өзімді шәкірттей сезінемін», - деп жазған екен атақты халық артисі, ел еркесі Серке Қожамқұлов ағамыз өз естелігінде. Білім беру саласының мәуелі бәйтерегі болып отырған ұстаздар қауымы ешуақытта қоғам назарынан, ел көзінен таса қалған емес. ҚР Президенті, Елбасы Н.Ә.Назарбаев «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты мақаласында білім беру саласына айрықша назар аударған болатын. Мақалада тәуелсіздігіміздің тірегі өскелең ұрпақты білімді, көкірегі ояу, көзі ашық, сауатты етіп тәрбиелеу – ұстаздарымыздың басты міндеті екендігін атап өтті. Соның айқын көрінісі ретінде он мыңдаған жастың әлемнің маңдайалды университеттерінде білім алып, нәтижесінде білімді де, білікті мамандар өсіп жетілді. Сондай-ақ, Астанада дүниенің айтулы университеттерімен иық тірестіре алатын оқу орны Назарбаев Университеті ашылғандығы сөзімізге нақты дәлел бола алады. Білімнің арқасында ғана Қазақстан алдыңғы қатарлы елдердің санатына қосылатыны дау тудырмайтын ақиқат. Бүгінгі таңда табысты болудың, білімді болудың басты факторы білім алуда екендігі баршаға мәлім болып отыр. Құндылықтар жүйесінде білімділік бәрінен биік бірінші орында тұруы шарт нәрсе екені айдай ақиқат. Білімді бағалайтын, білімге ғана арқа сүйейтін ұлт табысқа жетеді.

Ел Президенті аталған тұғырнамалық мақаласында білім, ғылымға ерекше басымдық беріп отыр. «Терең білім - тәуелсіздігіміздің тірегі», - деп атап өтті Н. Ә. Назарбаев.

Білім алу қазақстандықтардың ортақ ісі. Осылайша мақалада айтылған ойлардың астарында терең мағына мен зерделі пікір жатыр. Қазір елімізде білім мазмұнын жаңарту тұжырымдамасы белең алды. Оның мағынасы өмірге қажет, кәдеге асатын білім алу дегенді білдіреді. Ол оқытудың жаңа әдіс-тәсілдері арқылы дағдыларды қалыптастыра отырып, оқу мақсаттарын оқу нәтижесіне айналдыруды көздейді.

Оқушыларды сындарлы ойлату, өздігінен іздену мен ақпаратты тереңінен талдай білу машығын игерту болып отыр. Жаңартылған оқу бағдарламалары мен бағалау жүйесін жаңалап енгізу алға қойған міндеттерді шешу үшін қажетті шарттардың бірі болып табылады. Жаңартылған білім мазмұны сындарлы оқыту теориясымен тығыз үйлесім тапқан. Алдыңғы білім жаңа біліммен ұштастырыла беріледі.

«Ұстаз – ұлы есім», - дейді М. О. Әуезов. Шәкірттерін білім нәрімен сусындатып, бойындағы бар жақсы қасиеттерін шәкіртіне сарқа беріп жүрген ұлағатты жандарға қандай құрмет көрсетсе де, қандай сый-сияпат жасаса да артық емес деп ойлаймын. Сөзімізге дәлел ретінде Астана қаласындағы № 82

дарынды балаларға арналған мектептің директоры Жамал Базарқұлқызын тілге тиек еттім.

Қазақстан Республикасының білім беру жүйесінде талмай еңбек етіп, ұзақ жылғы іс-тәжірибесі мен білімін шәкірттерін тәрбиелеуге жұмсап, өз ісінің хас шебері атанған майталман ұстаздың бірі – Жамал Базарқұлқызы. Ұлағатты ұстаз, білікті басшы ретінде шәкірттері мен әріптестері және ата-аналардың қадір-құрметіне бөленген жанның өнегелі өмірі өскелең ұрпаққа үлгі. Жамал Базарқұлқызымен қызметтес, әріптес болған жандардың қай-қайсысымен тілдесе қалсаң, ол кісінің адамгершілік қасиетінің өте жоғары, іскер басшы екендігін тілге тиек етеді. Әсіресе, ұйымдастырушылық қабілет-қарымы жайында баса айтады. Әріптестері оны өзіне де, өзгеге де талап қоя білетін шебер ұстаз ретінде жоғары бағалайды. Жамал Базарқұлқызы өз ісіне берік, жұбайына серік бола жүріп, бүкіл ғибратты ғұмырын жас буын ұрпақтың тәрбиесіне арнап, білім нәрімен сусындатуға сарп етіп келеді.

Ғұмырының қызықты да, қымбатты шақтарын білім беру саласының ыстық-суығына арнады. Еңбегі еленіп, ел сеніміне ие болды. Жамал Базарқұлқызы ешуақытта жеткен жетістіктеріне тоқмейілсіп, тоқырап қалмады. Оған өзінің бойындағы ананың сүтімен, әкенің қанымен дарыған ізденімпаздық қасиеті мен туа бітті іскерлік болмысы қамшы болып, демеп отырды. Осындай табиғи дара қасиеттерінің арқасында шәкірттері мен әріптестерінің алғыс сезіміне бөленді. Жамал Базарқұлқызы аға буын өкілдерінен үйрене жүріп, өз жұмысында да ұшан-теңіз тәжірибе жинақтап, шәкірт жүрегіне жол тауып, ұжымын да біліктілікпен басқара

білді. Халқымыздың «Жас келсе іске» деген ұлағатты сөзіндегідей қай ұжымды басқарса да істің көзін таба білетін іскерлігімен, мұғалімдік мамандықтың қыр-сырын жан-жақты терең меңгерген тұлға болып танылды. Жамал Базарқұлқызын өзгелерден ерекшелендіріп тұратын қарапайымдылығы мен ұқыптылығы, ұстамдылығы мен еңбекқорлығы сынды қасиеттері деуге әбден болады. Сонымен қатар қайсар мінезі мен қызметіне деген адалдығы әріптестері мен жас мамандар үшін үлгі-өнеге болуға лайық. Жамал Базарқұлқызы ең алдымен кәсіби деңгейі жоғары, интеллектуалдық қабілеті мен шығармашылық әлеуеті зор ұстаз. Жамал Базарқұлқызы басқаратын № 82 Дарынды балаларға арналған мектеп оқытудың жаңа технологиялары мен әдіс-тәсілдерін енгізуде, жаңартылған білім мазмұның бағдарламаларын іс жүзіне асыруда көшбасшы мектеп ретінде республика мектептерінің алдыңғы сапында келеді.

Тәуелсіз Қазақстанның өсіп келе жатқан өскелең ұрпағын ойлы да саналы, іскер де жігерлі, батыл етіп тәрбиелеуде мектептің алатын орны айрықша екендігі дау тудырмайды. Мектеп баланың көкірек көзін ғана ашпай, рухани дүниетанымының қалыптасып, білім көкжиегінің кеңеюіне де жол көрсетіп, жөн сілтейді. Жамал Базарқұлқызы қоғамымызда болып жатқан әлеуметтік-экономикалық өзгерістерге орай білім берудің мақсаты мен міндеттерін де сол мұраттарға бағыттауға, баланың ұлттық сана-сезімінің өсуіне жіті көңіл бөледі. Жамал Базарқұлқызы тәрбие мен білім берудегі басты тұлға болып саналатын мұғалімнің біліктілік санаттарын жоғарылату мәселесіне айрықша мән беріп, біліктілік арттыру курстарына ұстаздарды қалдырмай жіберіп

отыруды күн тәртібінен түсірген емес. Мұғалімдердің біліктіліктерін арттыруы – білім сапасының кепілі деп қарайды.

Адамның адамшылығы жақсы ұстаздан.

Абай

Қандай қоғам салтанат құрса да өзінің адамзат баласы алдындағы ұлы миссиясын мәңгі-бақи мүлтіксіз атқаратын екі мамандық бар: мұғалім және дәрігер. Мәртебесі зор ұстаз деген атқа ие болудың өзі асқан бақыт деп санаймын. Халқымыз да ұстаз мамандығын аса қатты қадірлеген. Қазақтың классик ақыны Мағжан Жұмабаев: «Алты алаштың баласы бас қосқан жердегі құрметті төр-мұғалімдердікі», – деп тегіннен-тегін айтпаса керек-ті. Ұстаз деген бір ауыз сөзде қаншама жылылық пен ұлылық бар десеніңші! Ұстаздық жолды екінің бірі жүрегі дауалап таңдай бермейді. Ол тек жүрегінің түгі, батылы бар, ержүрек жандарға ғана бұйыратын мамандық.

Мақаламыздың бас қаһарманы – Жамал Базарқұлқызы қызығы да, қуанышы мен қиындығы да, жауапкершілігі де мол мамандық – мұғалімдікті таңдаған абзал жан. Тұлымшағы желбіреген мектептегі кезінде үлкен әпкелеріне еліктеп ұстаз болуды армандаған жас қыз 1975 жылы Шу қаласындағы С. Сейфуллин атындағы орта мектепті күміс медальмен тәмамдап, арман қуып Алматы қаласындағы Абай атындағы қазақ мемлекеттік педагогикалық институтының Жаратылыстану факультетіне оқуға түседі. Алғыр да сезімтал қыз өзінің қалаған мамандығының қыр-сырына қаныға

түсу мақсатымен талмай ізденіп, институттағы үздік студенттердің қатарына ілігіп, оқытушы-профессорлар тарапынан талантты, болашағы зор студент ретінде танылады. Факультетте өтетін мәдени іс-шараларды ұйымдастыру жұмыстарының бел ортасында жүретін Жамал Базарқұлқызы құрбы-құрдастарының ортасында сыйқұрметке бөленеді. Студенттік шақ адам өмірінің қайталанбас бір керемет шағы болып қалатыны рас-ау! Сол бір кезді Жамал Базарқұлқызы да аса бір ыстық тебіреніспен еске алады.

Бірде кейіп, бірде қайта жарасып,
Біз өмірге жүруші едік жол ашып.
Думаны мол студенттік кештері-ай,
Таң атқанша ұйықтамайтын,
ұйықтамайтын сырласып. – деген әсем әндегідей ертегі шақтарын Жамал Базарқұлқызы да терең сезіммен толғана жыр қылып, сыр қылып шертеді. Институтты 1980 жылы қызыл дипломмен бітірген Жамал Базарқұлқызының алдында мол таңдау тұрды. Бірақ ол өзі таңдаған ұстаздық мамандықты ешнәрсеге айырбастағысы келмей, жолдамамен Алматы қаласындағы № 4 мектеп-интернатқа химия-биология пәндерінің мұғалімі болып жұмысқа орналасады. Талантты жас қарапайым ұстаздықтан алғаш еңбек жолын бастайды. Осы жылдар ішінде өз пәнінің шебер маманы болып танылған Жамал Базарқұлқызының ұстаздық жолы хақында республикамыздың баспасөз беттерінде бірнеше көлемді-көлемді мақалалар жарық көреді. Қала жұртшылығы мен ұстаздар қауымы тарапынан жас та болса, бас болатын маман екендігі мойындалып та қалады. Жамал Базарқұлқызына үлкен сенім білдіріп, оны директордың оқу-тәрбие жөніндегі орынбасары етіп тағайындайды. Осы

лауазымды абыроймен атқарған Жамал Базарқұлқызының еселі еңбегі ескеріліп, құрмет грамоталарымен марапатталады.

Желдей жүйткіген уақыт бір орнында тұрмайды ғой. Жамал Базарқұлқызы отбасының жағдайымен және қызмет бабымен еліміздің жаңа астанасы болып жарияланған Астана қаласына 1998 жылы қоныс аударады. Сол жылдары қалада «арпа ішінде бір бидай» дегендей жалғыз ғана қазақ мектебі бар болатын. Қазағы қоюланып келе жатқан қалаға жаңа мектеп ауадай қажет еді. Бас қаламыздағы № 38 мектеп-лицейі алғашқы қазақ мектебінің қарлығашы іспеттес болды. Мектептің іргетасы қаланғаннан күннен бастап, Жамал Базарқұлқызы құрылысшылармен бірге жүріп, әр тасының айшықты қалануына күш салады. Дер кезінде салынып, 1999 жылы 1 қыркүйек күні көз тартарлық көркі бар әсем ғимаратқа орын тепкен білім ордасы жас жеткіншектерге есігін айқара ашады. Мектептің ашылу салтанатына ҚР Президенті Н.Ә. Назарбаев мырза арнайы келіп, өзі тұсауын кесіп, білім әлеміне аяқ басқалы тұрған тұлымшағы желбіреген жас өскіндерге ақ батасын берді.

Қазақтың ұлы педагогі Ы. Алтынсарин: «Мұғалім - мектептің жүрегі. Жақсы мұғалім бәрінен де қымбат», – деген ұлағатты сөзін басшылыққа алған Жамал Базарқұлқызы мектеп-лицейге мұғалім кадрларын ерекше сүзгіден өткізіп, конкурстық негізде қабылдайды. Өйткені істің тетігін шешетін білікті ұстаз, білімді мұғалім екендігі айдай ақиқат еді. Жамал Базарқұлқызы Президент сенім артқан, халық үміт артқан аманатты абыроймен орындап келеді.

Талап пен талғамның арқасында аз жылдың ішінде-ақ № 38 мектеп-лицей Астана қаласы білім беру ұйымдарының

арасындағы үздік білім ордасына айналды. Жамал Базарқұлқызы ұстаздық шеберлігі мен педагогикалық біліктілігінің, білім мекемесін басқарудағы көшбасшылық қабілетінің нәтижесінде мұғалімдер ұжымының беделін асқақтата түседі.

Нәтижеге бағытталған білім мен тәрбиенің әдіс-тәсіл механизмдерін шебер қолдану және шығармашылықпен жұмыс істейтін ұжым қалыптастыру жолында сіңірген еңбегінің өтеуіне қарай шәкірттері қала көлемінде ғана емес, республикалық деңгейде де жоғары бағаланып жүрді. «Ел үмітін ер ақтар, ер атағын ел жақтар» деген халық мақалындағыдай Жамал Базарқұлқызы қатарынан 2 мәрте іскер әйелдер форумының делегаты, ҚР Білім беру саласы қызметкерлерінің ІІ, ІІІ съездерінің делегаты, ТМД елдерінің білім саласының қызметкерлері съезінің делегаты болып сайланды.

Жоғары деңгейдегі форум, конференция, съездерде Астана қаласы білім беру ұйымдарының атынан сөз сөйлеп, білім саласын дамытуға өлшеусіз үлес қосты. Сондай-ақ ҚР Білім министрлігінің жанындағы 12 жылдық білім беруге көшіруге арналған сараптамалық топтың белді мүшесі ретінде белсенді жұмыс жасауда. Жамал Базарқұлқызы педагогикалық жұмыстың шебер білгірі ретінде қалалық Білім басқармасының жанынан құрылған алқа мәжілісінің мүшесі болып, өз іс-тәжірибесімен бөлісіп, ғылыми-әдістемелік жағынан қала мектептерінің басшыларына да қажетті көмегін беріп отырады.

Бүгінгі таңда шебер де іскер басшы басқарып отырған мектеп ұжымы қалалық, республикалық деңгейде ғана емес, халықаралық деңгейде де танылып үлгерді. Жамал Базарқұлқызы басқарған жылдары № 38 мектеп-ли-

цей оқушыларынан 53 оқушы үздік аттестатқа, 51 оқушы «Алтын белгі» иегері атанып, 70 оқушы әлемнің 16 елінде «Болашақ» бағдарламасы аясында білім алып, қазіргі уақытта олардың кейбірі еліміздің мәдени өркендеуі мен экономикалық дамуына өз үлестерін қосып, елеулі еңбек етіп жүр. 100 оқушы халықаралық ғылыми жоба жеңімпаздары атанса, 80-нен астам оқушы республикалық ғылыми жоба жарыстары мен олимпиада жүлдегерлері атанды.

2001-2002 оқу жылында № 38 мектеп-лицей 3 жылдық нәтижесімен республика мектептері арасында «Таңдаулы мектеп - 2001» байқауында жүлделі III орынды жеңіп алса, 2006-2007, 2007-2008, 2008-2009 оқу жылдарының қорытындысы бойынша «Таңдаулы жыл мектебі» аталымына ие болып, 3 жыл қатарынан Астана қаласы әкімінің грантын алып отырды.

Ал 2013 жыл мектеп тарихындағы айрықша жыл болды десек қателеспейміз. Қазақстан тарихында тұңғыш рет отандық білім беру саласында зор жеңіске қол жеткізілді. Ұлыбритания және солтүстік Ирландия біріккен корольдігінің астанасы Лондон қаласында өткен Халықаралық Business Initiative Directions BID сапасы бойынша International Quality Crown IQC «Алтын тәж» категориясы жүлдесімен марапатталды.

Сапа, Көшбасшы, Технология және Инновация көрсеткіштері бойынша Қазақстанның іскерлік жетістіктерін әлем алдында әйгілеген № 38 мектеп-лицейі білім беру жүйесінде өзінің лайықты орны бар іргелі оқу орны болып табылады. № 38 мектеп-лицейі жаңалықтардың жаршысы ғана болып қоймай, қазақ тарихында алтын әріптермен жазылып қалардай білім

ошағының нақты ордасына айналды.

№ 38 мектеп-лицей директоры Жамал Базарқұлқызы Қасымбек ханым International Quality Crown жүлдесін BID Президенті Хосе Э.Прието мырзаның өз қолынан ізгі марапаттау алды. Осындай еңбексүйгіштігі мен қазақтың ұлттық мектебінің моделін қалыптастыруда атқарған еңбегі үшін Жамал Базарқұлқызына Қазақстан Республикасы Білім беру ісінің үздігі, Б. Алтынсарин медалі, Құрмет орденінің және Қазақстанның Еңбегі сіңген қайраткері деген құрметті атақтар берілді.

Ұлттық мектептің заманауи моделін қалыптастыру мәселесі қазіргі таңда аса өзекті болып отыр. Ұлттық мектеп қандай болу керектігі өткен ғасырда Алаш қайраткерлерін де ұзақ толғандырды. Бұл тұжырымдама әлі де өзектілігімен күн тәртібінен түспей тұр. Қазақтың ұлы ақыны Мағжан Жұмабаев: «Қазақтың тағдыры, келешекте ел болуы да мектебінің қандай негізде құрылуына барып тіреледі. Мектебімізді таза, берік һәм өз жанымызға, қазақ жанына үйлесімді негізде құра білсек, келешегіміз үшін тайынбай-ақ серттесуге болады», – деп жазған болатын.

Осыдан тура 100 жыл бұрын көтерілген ұлттық мектеп құру мәселесі өз маңыздылығын жоймақ түгілі, қайта маңыздылығы арта түсуде. Ұлттық білім беру мәселесін шешу мақсатында Жамал Базарқұлқызы № 82 Дарынды балаларға арналған мектепте ауқымды істерді қолға алып, мектептің қордаланған жұмыстары рет-ретімен жүзеге асырылуда. Жамал Базарқұлқызына тән қасиет: қандай көлемдегі жұмыс тапсырылса да, соны өз дәрежесінде ойлағандай қылып, мүлтіксіз атқару дер едік. Қала, ел көлемінде ерен істерімен танылған көшбасшы қайраткер Жамал Базарқұлқызы алпыстың асқар биігіне

шықса да, бүкіл тәжірибесі мен білім-білігін ел мүддесі, ұрпақ тәрбиесі жолына арнауда.

Бұл күндері басқа мектепті басқарып отырған Жамал Базарқұлқызын № 38 мектеп-лицей ұжымы да ерекше ілтипатпен еске алып, мерейлі мерейтойымен шын жүректен құттықтайды. Әріптестері кезекті педагогикалық кеңестің шешімімен мектебіміздің тұңғыш директоры, алғашқы ұйымдастырушысы, Қазақстан Республикасы білім беру саласының көрнекті қайраткері Жамал Базарқұлқызының есімімен аталатын арнаулы кабинет ашуды бірауыздан мақұлдап дауыс берді. Қала жұртшылығы және ата-аналар қауымы мен ұстаздар ұжымының осындай мәмілеге келуі екінің бірінің маңдайына жазыла бермейтін бақыт.

Шәкірттері мен әріптестерінің Жамал Базарқұлқызының ұзақ жылғы педагогикалық ерен еңбегін жоғары бағалайтыны белгілі. 2018 жылы 27 қаңтарда № 38 мектеп-лицейінің № 001 кабинетінің Жамал Базарқұлқызы атындағы кабинет болып, қайта жабдықталып, ұстаздар мен оқушыларға, ата-аналар қоғамдастығына салтанатты түрде есігін айқара ашқан ресми тұсаукесері өтті. Атаулы кабинеттің ашылуына байланысты Жамал Базарқұлқызын мерейтойымен құттықтауға Астана қаласы мектептерінің директорлары, Білім басқармасының басшылары, колледждердің, жоғары оқу орындарының профессор-оқытушылары келді.

Мінбеге шыққан шешендер Жамал Базарқұлқызының білім беру жүйесін дамытуға қосқан айтулы еңбегін тілге тиек етті. Әріптестері, шәкірттері және олардың ата-аналары ақжарма тілектерін жайып салды. Өз кезегінде сөз алған Жамал Базарқұлқызы да «ақ түйенің қарны

жарылған күн» дегендей айтулы, күн болды, деп атап өтті. Еңбегін бағалаған жұртшылыққа зор алғыс сезімін білдірді. Осындай жақсы бастаманың өзгелерге де жұғысты болуын тілей отырып, № 38 мектеп-лицейдің директоры Әзімбай Камила Кәрімбердіқызына, ол кісі басшылық жасап отырған № 38 мектеп-лицей ұжымының ұстаздарына да зор тебіреністі ыстық ықыласын айтты.

Бұл кабинетте қаламыздағы ақын-жазушылармен, өнер қайраткерлерімен, бизнесмендермен, театр артистерімен кездесу кештері өтіп тұрады, – деді мектеп директоры Камила Кәрімбердіқызы, өзінің қорытынды сөзін тұжырымдай келіп. Жамал Базарқұлқызы атындағы кабинеттің ашылу салтанаты мектеп көркемөнерпаздарының мерекелік концертіне ұласты. Концерт мазмұнды да әсерлі болды. Кеште пікір алмасу, ой бөлісу, жаңартылған білім мазмұны сияқты тақырыптар қамтылды.

Ұлы Абайдың: «Ұстаздық еткен жалықпас, үйретуден балаға», – дегеніндей, Жамал Базарқұлқызы шәкірттеріне де, ұстаздарға да қазіргі заман талабына сай тәуелсіз еліміздің көктуын тік ұстайтын саналы, алған білімін жеке өмірінде, кәсібінде пайдалана білуге тиіс сауатты да, салауатты ұрпақ тәрбиелеу деген қағидатты жалықпай айтып, үйретіп келе жатқан педагог-ұстаз. Ал отбасында аяулы жар, өнегелі ене, мейірбан әже, береке-бірліктің ұйтқысы бола білген аяулы ана. Осындай адами қасиеттерімен бірге, іскер басшы. Қазақтың ұлы жазушысы, Академик М. О. Әзезовтің: «Ұстаз - ұлы есім», - деп айтқанындай, Жамал Базарқұлқызының мерейтойы жоғары деңгейде өтіп, ұстаз деген ұлы есімге лайық ұлықталды.

Көптің құрметі мен ықыласына бөленгеннен артық марапат та, бақыт та бола қоймас, сірә да.

БАТЫС ҚАЗАҚСТАН ӨңІРІНДЕГІ АЛАШ ҚОЗҒАЛЫСЫ ЖӘНЕ ҚАЙРАТКЕРЛЕРІНІҢ ҚОСҚАН ҮЛЕСІ

Искакова Л. С.,

Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік
мемлекеттік университеті

XX ғасырда қазақ халқы тарихында айрықша орын алатын ұлттық саяси сананың оянуы болып есептелетін құбылыс – Алаш партиясының құрылуы еді. Елге азаттық әперуді мақсат тұтқан Алаш партиясын ат төбеліндей ұлттың аз өкілі құрды. Бұл ұлттық ақыл-ой мен күш-қайраттың бір сәтке болса да бірігу көрінісі болатын. «Алаш» сөзінің түп төркінін қарайтын болсақ, қазақтар бұл сөзді ертеден қолданған. Елге қамқоршы болған қадірлі адамдарын «Алаштың азаматы», «Алты Алашқа аты әйгілі» деп атады, бір сөзбен айтқанда Алаш қазақ үшін ардақты сөз болатын. Алаш партиясын құрған азаматтарды алашордашылар деп атап, ұлтымыздың кейбір азаматтарын осы қоғамға қарсы қоюға бағыттады. Алашордашылар тарихын зертеуді Қазан төңкерісіне дейін қазақ зиялылары Ә. Бөкейханов, М. Дулатов, М. Тынышбаев Е. Омаров және басқалары бастады. Алаш партиясы Ақпан төңкерісінен кейін 1917 жылы 21-26 шілде аралығында Орынборда қазақтардың тұңғыш құрылтайы өткізіліп, онда «қазақ халқын езгіден құтқаратын» Алаш партиясын құру жөнінде ұсыныстар көтерілді. Осылайша дүниеге келген Алаш үкіметіне Батыс өңірінен Х. Досмұхамедов, Ә. Бөкейханов, Б. Қаратаев сынды азаматтар алынды.

Осындай алаш азаматының бірі – Т. Жүргенов еді. Т. Жүргенов 1918-1937 жылдар аралығында Алаштың биігіне көтерілген қоғам қайраткері. Қоғам қайраткері ретінде ұланғайыр жұмыстар атқарды. Атап айтқанда ұлттар арасындағы теңсіздік, бостандық,

жарқын болашақ идеяларын жүзеге асыру жолында көп еңбектенді. 1917 жылғы Ақпан төңкерісінен кейін «Алаш» қозғалысының басшылары Ұлт-азаттық көтеріліс жеңіліс тапқан соң, өзге аймақтарға кеткендерді атамекендеріне қайтаруға, көтеріліске қатысушыларға үкімет тарапынан кешірім (амнистия) жасатуға көп үлес қосты. Ресейдегі Қазан төңкерісінен кейін де қазақ зиялылары жаңа большевиктік режимді қолдаудың қиын екендігін түсініп, орнына Алашорда ұлттық-автономиялық үкімет құру жолын таңдады. Орынборда өткен тұңғыш қазақ съезіне Орал облысынан Ғ. Есенқұловпен бірге 1-Думаға депутат болып сайланған А. Қалменов, Торғай облысынан Т. Жаманмұрынов, А. Бірімжанов қатысады [1;200]. Т. Жүргеновтің еліміздің мәдениетін, өнерін дамытудағы тамаша іздері тарихта мәңгі сақталмақ.

Теңіздей терең білімпаз, ғұлама ғалым, саясаткер, атақты публицист Х. Досмұхамедов те аталмыш қоғамды құруда зор еңбектенді. Ол Орал қаласында өткен Қазақстанның бес облысынан 800 делегат қатысқан, қазақ тәуелсіздігін ту еткен алғашқы жалпыхалықтық құрылтайын ұйымдастырушылардың бірі. Осы құрылтайды Халел және Жанша Досмұхамедовтер облыстың қазақ ауылдарын басқаруды қайта құру жайлы баяндамаларын тыңдап, оны толықтай қолдады. Сонымен бірге Х. Досмұхамедов Мәскеуде өткен Бүкіл ресейлік мұсылмандар құрылтайына барған Қазақстандық үш азаматының бірі, Ойыл уәлаятының қызмет жүйесінің

негізін салған адам. Алашорда тапсырмасымен ағасы Жанша екеуі РКФСР Халық Комиссары В.И.Ленинмен және Ұлт істері жөніндегі Халық Комиссары И.В.Сталинмен Алашорда және Кеңес үкіметінің арақатынасына байланысты келіссөздер жүргізді. Х. Досмұхамедов Алашорданың өзге қайраткерлерімен бірге алаш партиясы жұмысына, Алаш автономиясын құру ісіне белсене қатыса отырып, Алаш басшыларының бірі болды. 1920 жылдан бастап, Алаш қозғалысына Кеңес үкіметі тыйым салуына байланысты Х. Досмұхамедовтің білім, ғылымға бағышталған қызметі басталды. Артына әр саланы қамтыған құнды еңбектер қалдырды.

Б. Қаратаев – тарихта қазақ елінің мемлекеттілігі мен халқының тұтастылығын сақтап қалуы жолындағы күресте өз іздерін қалдырған хан, сұлтандар легінің ұрпағы. Б. Б. Қаратаев – XX ғасыр басындағы патша үкіметінің саясатына қарсы шыққан азаматтарды жанына топтастырған ұлт-азаттық қозғалыстың көшбасшысы, халқына адал қызмет еткен алаш азаматы. 1913 жылы ұлт зиялысы Ж. Сейдалин: «қазақ зиялыларының тарландары - Б. Қаратаев, Ә. Бөкейханов және Б. Құлманов, бұл үшеуі өзі үш рулы ел болса да, алаш дегенде басы бір жерге қосылса керек», - деп Б. Қаратаевтың қызметіне өз бағасын берген болатын [2;53]. Б. Қаратаев қазақ халқының өз жеріне толық ие болып, оны пайдалану және билік ету құқығына жетуін мақсат етті. Қазақ мемлекетін өркениетті, демократиялық мемлекеттер деңгейіне көтеру үшін ең алдымен, елдегі сауатсыздықтан арылу керектігіне баса назар аударған Б. Б. Қаратаев қазақ даласында қазақ балалары үшін мектеп, медресе, университеттер ашу және т.б оқу, ағару мәселелерін көтеріп, партия бағдарламасына енгізді. Б.Б.Қаратаев Кеңес үкіметі әкімшілігінде де түрлі қызметтер атқарды. Батыс Ала-

шорда басшылары Халел және Жанша Досмұхамедовтармен аса құпия жағдайларда кездесіп, келіссөздер жүргізіп, Орал өңірінің саяси жағдайының күрделенген тұсында Батыс Алашорда мен Кеңес үкіметі арасын жалғастырып, ұлттық келісімге келтірді. Сөйтіп, Кеңес үкіметі қызметінде жүріп қазақ халқының мүддесі үшін күрескен Б.Б.Қаратаев тоталитарлық жүйе құрбанына айналды.

Атырау жерінде туған алаш азаматының бірі – Кенжеұлы Аспандияр. Алаш әскері жасақталған кезде Алаш Орданың Торғай әскери кеңесінің мүшелігіне енді. Алаш орданың атынан Колчак, Жангелдинмен келіссөз жүргізу шараларына қатысады. 1918 жылдың басында Қаратөбеде өткен Орал облысы қазақтарының съезінде Алаш қозғалысына жергілікті жерлердің белсенділігі қажеттілігін айтты. Кейін Орал облысы Қызылқоға уезінде төңкеріс комитетінің төрағасы, Қазақ өлкелік халық ағарту бөлімі меңгерушісінің орынбасары, бірыңғай редакциялық алқаның мүшесі сияқты аса жауапты міндеттер атқарды. 1934-1936 жылдары Ашхабатта, Орынборда қызмет істеген қоғам қайраткері 1938 жылы жалған жаппау атылады [3,76].

Алаш қоғамын құруға талпынған ұлт зиялылары заман талабына сай қай қайсысы да ғалым да, жазушы да, дәрігер де, ұстаз да болды. Алаш өкілдері сол кездегі оқыған, көзі ашық қазақ зиялыларын өз айналасына топтастырып, ұлттық мүддеге жұмыс істеуге жұмылдыруды өз қолына алған еді. Тілін жоғалтып, тарихынан айырылған халықтың жер бетінен жойылып кету мүмкіндігі барлығын ұғынған ұлт зиялылары қазақтың өткен тарихын, мәдениетін, азаттығын, тарихи ескерткіштері мен ауыз әдебиетін т.б көркейтуге, сақтап қалуға аянбай еңбек етті. Осыдан-ақ, Алаш партиясының бүгінгі ұрпаққа үлгі болар зор міндеттерді атқарғандығын анық көруге болады.

Әдебиеттер:

1. КСРО аймағындағы түрік мұсылман халықтарын заман талабына бейімдеудің тарихи тәжірибелері (халықаралық ғылыми теориялық конференция материалдары) – Ақтөбе, 2008 ж-76-200 бб.
2. «Қазақ» газеті.-1998- 53 б
3. Қазақ тарихы журналы 2006, № 6. 76 б.
4. Қойгелдиев М. Алаш қозғалысы. – А.: 1995

ЖЕЛЕЗОДЕФИЦИТНАЯ АНЕМИЯ У ПОДРОСТКОВ

Жумагулова Б.Т.,

врач, преподаватель общепрофессиональных дисциплин ГКП на ПХВ «Высший медицинский колледж» акимата г. Астаны

Железодефицитные состояния, по данным Всемирной организации здравоохранения (ВОЗ, 2003), занимают первое место среди 38 наиболее распространенных заболеваемости [1].

Актуальность проблемы железодефицитной анемии обусловлена невозможностью нормального функционирования организма человека в условиях дефицита железа. В программе ЮНИСЕФ «Micronutrient initiative» показана взаимосвязь между железодефицитной анемией и следующими экономически значимыми факторами: снижением реальной работоспособности, увеличением материнской и младенческой смертности, негативным влиянием на развитие ребенка [2].

Среди анемий у подростков наиболее часто встречаются анемии вследствие недостатка железа или железодефицитные анемии. Что же такое анемия?

Анемия (от греч.: отрицательная приставка an и haima-кровь) или малокровие – это состояние, характеризующееся уменьшением числа эритроцитов и содержания гемоглобина в единице объема крови. Гемоглобин содержится в эритроцитах. Эритроциты выполняют транспортную функцию: доставляют кислород клеткам и тканям и удаляют из организма

углекислый газ. Кислород же нужен клеткам и тканям для их жизнедеятельности. При анемии наблюдается кислородное голодание органов и тканей, то есть гипоксия.

Главным фактором, приводящим к анемии, является несоответствие между запасами железа в организме: его поступлением, с одной стороны и потребностями в железе - с другой. Причины такого несоответствия могут быть разными. Быстрый рост девушек, обильные менструации, исходный низкий уровень железа, плохое питание – все это способствует нарушению баланса железа и приводит к дефициту железа. Железодефицитная анемия является крайней степенью дефицита железа в организме, когда, наряду со снижением гемоглобина, формируются нарушения со стороны различных органов и систем. Железо входит в состав не только гемоглобина, доставляющего кислород тканям и органам, но и в состав ферментов, обеспечивающих нормальное функционирование клетки.

Отрицательный баланс железа в течение длительного времени приводит к развитию его недостаточности в организме. В зависимости от степени дефицита железа выделяют три стадии:

1. прелатентный дефицит железа;

2. латентный дефицит железа;
3. железодефицитная анемия.

Вначале развивается прелатентный дефицит железа, заключающийся в снижении запасов в депо. Для него характерно снижение уровня железа и ферритина, а уровень транспортного фонда железа и гемоглобин остаются в пределах нормы. Клинических проявлений прелатентный дефицит железа не имеет.

Постепенно запасы железа в депо истощаются полностью, и развивается латентный дефицит железа, характеризующийся снижением содержания как депонированного, так и транспортного пула железа. На этой стадии отмечаются повышенная ОЖСС (общая железосвязывающая способность сыворотки), значительное снижение насыщения трансферрина железом, повышение концентрации протопорфирина в эритроцитах, но всё ещё нормальные показатели гемоглобина. На этой стадии уже имеются клинические проявления в виде сидеропенического синдрома, обусловленного снижением активности железосодержащих ферментов. Отмечаются различные трофические нарушения со стороны кожи, её придатков и слизистых оболочек, появляется извращение вкуса и обоняния. Развивается астено-вегетативный синдром, мышечная гипотония, изменения нервной регуляции, снижается иммунная реактивность организма [3].

Клиническими проявлениями железодефицитной анемии являются бледность кожи и слизистых оболочек, снижение аппетита, повышенная физическая и умственная утомляемость, снижение работоспособности, раздражительность, эмоциональная неустойчивость, повышенная потливость, головокружение, головные боли, шум в ушах, мелькание «мушек» перед глазами, учащение пульса, появление болей в сердце. Характерны сухость и шелушение кожи, дистрофические изменения ногтей, тусклость и повышенная ломкость и выпадение волос, «заеды» в углах рта, жжение языка, извращение

вкуса и запаха, мышечные боли, снижение тонуса мышц, запоры, у девушек возможно нарушение менструального цикла. [4]

Диагностика железодефицитной анемии основывается на снижении уровня гемоглобина ниже 120 г/л в общем анализе крови, а также снижении содержания ферритина (запасов железа в организме) в сыворотке крови [4].

В зависимости от выраженности снижения уровня гемоглобина в крови выделяют три степени тяжести железодефицитной анемии:

легкой степени – гемоглобин ниже нормы, но выше 90г/л;

средней степени тяжести – гемоглобин в пределах 90-70 г/л;

тяжелой степени – уровень гемоглобина менее 70 г/л.

Одним из главных симптомов железодефицитной анемии у школьников является бледность кожи и слизистых оболочек. Часто возникают острые респираторные инфекции.

При анемии нарушается снабжение кислородом всех органов, страдает кровеносная система. Силы организма при таких обстоятельствах истощаются и появляются необратимые изменения сердечно-сосудистой системы, иммунной и кроветворной системы, активности мозга. Анемия способствует отставанию в развитии, нарушению важных биохимических процессов. Поэтому ещё раз следует подчеркнуть, что дефицит железа в организме вызывает:

- 1) снижение работоспособности;
- 2) более длительное течение различных заболеваний, их хронизацию;
- 3) развитие дистрофических изменений в органах;
- 4) развитие осложнений во время беременности и в родах;
- 5) задержку развития и роста детей;
- 6) снижение интеллекта и нарушение поведенческих реакций;
- 7) снижение памяти, выносливости, замедление умственного развития.

При лечении железодефицитных состояний необходимо придерживаться двух основных правил: вначале установить и по возможности ликвидировать непосредственную причину, которая привела к развитию данной патологии, и восполнить дефицит железа лекарственными железосодержащими препаратами [5,6]. Лечение назначает врач индивидуально, но оно длительное и направлено не только на нормализацию уровня гемоглобина, но и на восполнение тканевых запасов железа, что занимает от трех до шести месяцев.

Рекомендации для школьников:

1. Включить в пищевой рацион продукты, богатые белками, витаминами, железом, стимулирующие кроветворение (печень, яйца, мясо, вареные фасоль, горох, фрукты, овощи). Нельзя забывать, лучше всего усваивается железо животного происхождения, чем растительного.
2. Пить перед едой свежевыжатые соки, они способствуют лучшему усвоению железа организмом.
3. Употреблять молоко и молочные продукты отдельно, так как кальций препятствует усвоению железа.
4. Нельзя запивать железосодержащие

препараты чаем, кофе, молоком и вязкими напитками или пить сразу же.

5. Необходимы ежедневные прогулки перед сном на свежем воздухе вдали от оживленной трассы.

6. Соблюдать режим труда и отдыха.

7. Полноценный сон.

Рекомендации для медицинского персонала школы:

1. Систематическое проведение лекций по анемии с целью профилактики железодефицитных анемий.

2. При выявлении снижения гемоглобина в анализах крови своевременно направлять к врачу для диагностики и назначения соответствующего лечения.

3. Проконтролировать результативность и эффективность назначенного лечения.

В заключение хочется напомнить, что легче предупредить болезнь, чем лечить её. Чем ниже опускается уровень гемоглобина, тем больше времени и усилий требуется до её нормализации. А если учитывать, что чаще анемия наблюдается у подростков-девочек, которые в дальнейшем будут матерями, то при несвоевременном лечении у них могут возникнуть проблемы во время беременности.

Литература:

1. Захарова И. Н., Мачнева Е. Б. «Дефицит железа у подростков и его коррекция препаратами железа». «Эффективная фармакотерапия». Педиатрия № 1(3), 2014.
2. Боткина А.С. «Железодефицитная анемия у подростков». Журнал «Практика педиатра»; ноябрь-декабрь; 2015г.; стр.6-7.
3. Павлов А. Д., Морщакова Е.Ф., Румянцев А. Г., Эритропоз, эритропозин, железо. М.: ГЭОТАР-Медиа, 2011г.,304с.; Анемии у детей: диагностика, лечение / Под ред. А. Г. Румянцева и Ю.Н. Токарева, 2-е изд. доп. и перераб. М.: МАКС Пресс, 2004 г., 216 с.
4. Гузаревич В. Б, «Железодефицитная анемия у подростков» /интернет - ресурс <http://www.grodsk.by/sovety-vrac>, 2015.
5. Казюкова Т. В., Самсыгина Г. А., Левина А.Л. Проблемы терапии железодефицитной анемии у детей // Педиатрия. 2002 г., № 6, с. 4-10.
6. Городецкий В. В., Годулян О. В., «Железодефицитные состояния и железодефицитная анемия: лечение и диагностика (метод. рекомендации). М., 2006г., с.25.

РУХАНИ ЖАҢҒЫРУ ЖАҒДАЙЫНДА ӨСКЕЛЕҢ ҰРПАҚТЫҢ ҰЛТТЫҚ ДҮНИЕТАНЫМЫН ДАМУДЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

Аншыбаева Шолпан,

Педагогика және психология

мамандағының 2-курс магистранты

Ш. Есенов атындағы КМТИУ, Ақтау қаласы

Тәуелсіздік алған кезден бастап, білім беру жүйесін дамыту еліміз үшін басты бағыт болып саналады. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» заңында: «Білім беру жүйесінің басты мақсаты ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтарға, ғылым мен практиканың жетістіктеріне негізделіп жеке тұлғаның қалыптасуына, дамуына, кәсіби өсуіне бағытталған білім алуына мүмкіндік жауап» деп көрсетілген [1].

Қазақстан жолы – 2050: «Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ» атты Қазақстан Республикасының Президенті Н. Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауының ұлттық қағидасы ретінде «Мәңгілік ел» идеясы мен құндылықтарын ұсынды [2]. Мұнда болашақ ұрпақтың бойында ұлттық дүниетанымы, отаншылдық рухы мықты қазақстандықтардың жаңа ұрпағын тәрбиелеу қажеттілігі ескерілген.

Мемлекетіміздің қарыштап дамуы мен қоғамды қайта жаңғырту жолында атқарылар істерге жаңа ізденістер, тың әзірліктер арқылы келу қажеттігі туындайды. Елбасымыз Н. Назарбаевтың «Бес институционалдық реформасын жүзеге асырудың 100 қадамы» атты Ұлт жоспарындағы «85-қадамда «Мәңгілік ел» патриоттық актісі жобасын әзірлеу; 89-қадамда «Нұрлы болашақ» ұлттық жобасын әзірлеу және жүзеге асыру; Мектептік білім берудің қолданыстағы оқу бағдарламаларына Мәңгілік ел құндылықтарын енгізу» мәселелері – мектеп оқушыларының ұлттық дүниетанымын дамытуға арналған стратегиялық идеялар көрсетілген болатын [3]. Осыған орай, жастарымыздың білімді, денсаулықтары мықты болып өсулері үшін ғана емес, сонымен қатар, олардың өз елінің шынайы патриоттары болып ержетуі жолында тер төгу оқытушылар мен мұғалімдер үшін зор міндеттер болып

саналады.

Сондай-ақ, «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты мақаласында көтерілген «XXI ғасырдағы ұлттық сана», «ұлттық бірегейлікті сақтау» мәселесі де айналып келгенде ұлттық дүниетанымды дамытудың іргетасы саналады [4]. Аталмыш идеяларды білім беру жүйесінде жүзеге асырудың басты тетігі – этнопедагогикалық қағидалар.

Жалпы білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандартында ұлттық ерекшеліктерді, отбасылық дәстүрлерді сақтауға үйрету және ұлттық мәдениетке, тілге құрметпен қарау сияқты маңызды құндылықтар ескерілуі қажет. Бұл бағыттағы атқарылар жұмыстарды игеруде оқушылар Қазақстан Республикасы халықтарының тарихын, оның ұлттық ерекшеліктерін, дәстүрі мен салттарын білуі тиіс. Өз ұлтының мәдениетін насихаттаумен қатар, басқа халықтардың да мәдениетіне құрметпен қарап, сол өлкеде тұрып жатқан өзге ұлттардың мәдени орталықтарымен танысып, олардың ұлттық дәстүрлері мен салттарын қолдап, сол халықтың қолөнерін игеруге ұмтылу кезкелген жастың білуге, үйренуге деген құштарлығын арттырары сөзсіз. Осындай деңгейде білім алған ұрпақ ертең келер ұрпаққа ұлттық мәдениетті және тарихын меңгертуге атсалысады. Ұлттық тіл мен мәдениеттің, халықтық кәсіп салаларын қайта жаңғыртуға күш салады, әр ұлт балалары достығына дәнекер болады, ұлттық мейрамдарға қатысады, оны насихаттайды.

Еліміздің ғылым және білім салаларындағы түбегейлі өзгерістер оқу-тәрбие үдерісінің даму процестерімен де байланысты жетілдіріліп отырады. Адам дамуындағы дүниетанымның мәні мен маңызын ашуда әсіресе Қорқыт атаның, Әл-Фарабидің, А. Ясауидің, Ы. Алтынса-

рин мен А. Құнанбаевтың көзқарастары анықталып, дүниені танудың, өмір, табиғат заңдылықтарының алатын орны ерекше екендігі көрсетілген. Негізінде қазақ зиялылары А. Байтұрсынов, Х. Досмұхамедұлы, М. Дулатов, М. Жұмабаев, Ж. Аймауытовтар өз ұлтының салт-санасын, әдет-ғұрпын, жол-жоралғысын, дәстүрін терең үңіле зерттеп, халықтың ғасырлар бойы жиған мұрасына тәлімдік, танымдық тұрғыдан талдау жасаған.

Ертедегі көшпенділердің дүниетанымының негізі тәңір – көк аспан, шексіз әлем болса, сол көк аспан мен шексіз әлемнің ең құдіретті жаратушысы – көктегі Күн. Сондықтан да бертін келгенше қазақ Күнді тәңірінің көзіне балап, киіз үйлердің есігін күнге қаратып тігіп, шығып келе жатқан күнге тәу еткен. Олардың осы ой танымы қасиетті кітап «Құрандағы» тіршіліктің пайда болуы туралы жазылған мынандай жолдардан да көрінеді: «Әуелде көк пен жер біртұтас еді. Біз екеуінің арасын ажыраттық. Түнді, күндізді және ай мен күнді де Алла жаратты. Күнді жарық, айды нұр етіп жаратты да, оған жылдардың сандарын, есептерін білулері үшін айға орын белгіледі. Олардың әрқайсысы өзіне тән кеңістікте қозғалып жүреді».

Көшпелілер уақыт пен кеңістікті игеруі, танып түсінуі нәтижесінде көшіп-қонып жыл құсы сияқты ұдайы табиғаттың қолайлы белдеулерінде болып отырды. Көшпелі өмір, төрт түлік мал, жер-ана, табиғат барлығы жинала келе қазақтардың материалдық-рухани игілігін, дүниетанымын қалыптастырып, көшпенділердің төлтума мәдениетін жасады [5].

Көшпенділердің ой ойлауы, таным мәдениетінің бірі - өздерін қоршаған дүние, тіршіліктің негізі жайында сезінулері. Ертедегі қазақтардың заттар, құбылыстар туралы дүниетанымы толық түрде іске асты деп айтуға болмайды. Шындығында да неміс философы И.Канттың «Таза ойдың қайшылығы» атты кітабында «Адамның ойы шын мәнінде білімнің шексіз қырларын толық меңгеруі мүмкін емес, ой заттар мен құбылыстарды жартылай, бөлшектеп игеру үшін жаратылған» деген сөзі шындыққа жанасады. Сондықтан да қазақтар әлемді толық тану, білу мүмкін емес, ол шексіз және мәңгілік

деп оны жаратушы да басқарушы да бір Алла, түп негізі біреу деген философиялық ой түйген [6]. Себебі, бүкіл әлем бір ғана материалдан, элементтерден бір ғана жобамен жасалынған. Сол тәрізді бар тіршілік Д.Менделеев кестесіндегі көміртегінің химиялық қосындылары арқылы құралған, өйткені жануар мен өсімдік дүниесі жанса, көмірге айналады. Дүниедегі барлық жануарлардың ішкі дүниесі ұқсас. Өсімдіктердің де құрылымы ұқсас. Осыншама көп өсімдік дүниесі жанды мақұлық және ұсақ ағзалар дүниесінде құрылымдық өзара ұқсастық - бірізділігі бар. Бұл ұқсастық пен біртектілік осыншама ағзалардың құрылуы және даму негізінде химиялық, биологиялық құрылымның бірлігінің бір екендігін көрсетеді. Осылардың барлығы дүниенің шығуының біртекті екендігінің дәлелі. Қорыта айтқанда, оларды жаратушы да біреу, тек Алла тағала деп түсінген ата-бабаларымыз.

Көшпелі елдің барша тіршілік-болмысы табиғатпен тамырлас. Жыл маусымдарымен санаса отырып жасалынатын көшу, қонулар (жайлау, күздеу, қыстау) қазақтың материалдық, өндіріс жүйесі шаруашылығының біртұтастық құрылымы болып қалыптасқан әлеуметтік-экономикалық және әлеуметтік-мәдени жүйесі болып табылады. Мұндай жүйе барша өмір салты, әлеуметтік тарихтың қарқынын, материалдық және рухани мәдениетінің төл тума қасиетін, салт-дәстүр мен талғам, дүние танымдарын реттеп әрі өміршең етіп отырады. Сондықтан көшпелі қазақтың барша тіршілік болмысының табиғатпен тамырлас болуы тарихи даму барысындағы өмір сүру кепілі.

Көне замандағы қазақтар өздерін қоршаған табиғаттың бәрін де «жанды» деп санағаны белгілі. Сондықтан қазақтар күнді, айды, жұлдызды немесе табиғат құбылыстарын жанды зат есебінде санап, өздерінің тағдырын, барлық істерін осылардың күші деп есептеп, оларға табынды. «Ай көрдім, аман көрдім, баяғыдай заман көрдім», «Ескі айда есіркедің, жаңа айда жарылқа» деген сөздер осының куәсі. Қазақтар отты қасиетті деп санаған. Отқа түкірмей, отты құдіретті деп санап құрметтеген. Жас баланы бесікке саларда,

жас келін үйге алғаш енгенде отпен аластайды.

Күн қазақта қасиетті зат. Бұлттың күркіреуін қазақ «Күн күркіреді» деп оны күн тәңірінің дауысына балаған. «Күн астындағы Күнекей қыз», «Ай астында Айсұлу» атты ертегілердің шығуы тегін емес. Табиғаттағы болып жатқан көптеген құбылыстарды ата-бабаларымыз өзінше қабылдады. Күн күркіреп найзағай ойнағанда оны «сайтандарды қуған періштелер қамшысы» деп те ұққан. Ал шын мәнінде найзағай – атмосферадағы электр ұшқынды разряд. Ол бұлт пен бұлттың, не бұлт пен жердің арасында пайда болған шағын көлемдегі бұлттардағы электр зарядтарына байланысты екендігі анық.

Келесі жұмбақ табиғат құбылыстарының бірі – жаңбырдан кейінгі кемпірқосақ. Аспанда пайда болған осы кемпірқосақты ертедегі қазақтар «кемпірдің түрлі малдарды бірге қосақтап қойғаны» деген ұғымда болды. Кемпірқосақ та аспанда пайда болатын оптикалық құбылыс. Кәдімгі күннің жарығы қызыл түс пен күлгін түс арасындағы түрлі түстің жиынтығы екендігін физиктер соңғы кезде анықтады. Жаңбыр тез жауып, күн ашылғанда, осы түстер әрқайсысы өздерінің толқын ұзындығына байланысты дифракцияланады және интерференцияланады, нәтижесінде түрлі-түсті кемпірқосақ пайда болады.

Біздің дәуірге дейінгі 3 мың жылдықтан бастаған қола мәдениеті екінші мың жылдық аяғы мен бірінші мың жылдықтың бас кезінде шырқау биікке көтерілген. Дәл осы кезеңде ертедегі қазақтардың дүниетанымы өсу барысында көптеген материалдық және мәдениет нұсқалары сапалық жаңа қалыпқа түсіп, көптеген еңбек құралдары мен қару-жарақтар (жебе, найза, қанжар, семсер, қақпан) белгілі дәрежеде жетілдірді. Бұлардан басқа зергерлік ісмерлік бұйымдар «желеп-жебеп» жүретін суреттермен безендірілген қыстырма, бойтұмар тәрізді әшекей заттар жасалынды. Қола дәуірінен кейінгі замандарда қазақтар арасында металдан жасалған еңбек құралдары мен қару-жарақтың жетілдірілуі рулық қауымның өндіріс күштерін айтарлықтай

дамытты. Құрал-жабдықтар мақсатқа сай сапалы өндірілетін болды.

Ертедегі қазақтардың дүниетанымы ондаған мың жылдарға созылған алғашқы қауымдық құрылысы аясында пайда болған. Ол кездегі рухани өрістеудің бәрі бірдей соқыр сенім шылауында болған жоқ. Байырғы дүниетаным аясында шындық пен өтірік, ақиқат пен адасқандық жатты. Бұл жағдай даму барысында күрделене түсіп, әлеуметтік жетілу үстінде өз тұлғаларын саралап отырды. Қазақстан құл иеленушілік қоғамды бас-тан кешпеді. Даламызда ұзақ уақыт бойы рулық-қауымдық құрылыстың үстемдік құруы және оның патриархалдық-феодалдық қоғамға ұласуы ғасырлар бойы діни нанымның белең алуына себепші болды.

Білім, өнер еңбектің бір түрі болса, аз сөйлеп, көп тыңдаған, көп оқып білімін байытқан бала ғана өмірден өз сыбағасын алмақ.

Ә. Қоңыратбаев

Көшпелілердің рухани өмірі мен дүниетанымы кездейсоқтық, жүйесіз сапырылысқан ұғым емес. Керісінше «көшпелілік» деп аталатын ғасырлар бойы жинақталып, сараланып, өмірлік тәжірибеден өткен біртұтас идеялық процестердің мәдени заңды құбылысы.

Қазақ еліне келген капитализм көшпелілікті тоқтатты, бірақ адамзаттың балаң дәуірінен келе жатқан қазақ санасындағы өзіндік дүниетаным бүгінгі таңға дейін қазақтың тілінде, дәстүрінде, салт-санасында, әдет-ғұрпында сақталып келеді. Тұтас бір халықтың рухани болмысы мен таным дәстүрлерін тарихи тұрғыдан таразылау оңай емес. Сонда да болса халқымыздың рухани дүниетанымының бірі ғасырлар бойы өзгермей келе жатса, екіншісі ұмыт қалды, үшіншісі өмір заңына сәйкес түрлі діндер, салт-саналармен араласып, жаңа мән-мағынасын тапты.

Қазақ дүниетанымына ғылыми-әдіснамалық негіз бен жүйелілік жетіспей жатса да, бұл еңбектер мен ғылыми ізденістердің атқарар қызметі маңызды. Өйткені тарих пен дүниетанымдағы

немесе дүниетаным тарихындағы кезеңдерді рухани игерудің, сондай-ақ этнопедагогикалық тұрғыда зерттеудің әлеуметтік маңызы арта түсуде. Олай дейтініміз – білім мен сенім жиынтығы адамдардың адамгершілік мұраттары мен әлеуметтік мінез-құлық реттегіштері, саяси бағдарлар, қоршаған ортаға деген психологиялық және эстетикалық көзқарас, дүниені түсіну және дүниені өзгерту дүниетаным түсінігінен қуат алады.

Қазақтардың дүниетанымына көшпелі өмір салты ерекше ықпал етті. Қазақ – дала кеңістігіндегі әрбір көріністің, әрбір іс-әрекет пен мінез-құлықтың байыбына жетуге, олардың түйінді жағынан анықтауға мән берген халық. Олар өз тілінде табиғат және көшпелі әлеуметтік өмірін тікелей бейнелеп беруге әуестенді, дүниенің құрылымын, оның жасырын күштері туралы түсінігін әр деңгейде сараптады. Халқымыздың идеялық ізденістерді, ой-өрісінің және сана-сезімінің өсуі, сөйтіп, рухани кеңістігінің ауқымдалуы – қазақтардың дүниетаным философиясын қалыптастыруға ықпал етті. Қазақ үшін дүние – тірі заттың тіршілігіне негіз, оның өсіп-өнуіне бастама боларлық табиғат және ел-жұрт ортасы, туған жер мен елде қалыптасқан атамұра мен сана-сезімнің түрлері мен көріністері, рухани мұра мен адамдардың мінез-құлық қатынастарының тәсілдері. Көп уақытқа дейін осы бағыттағы қазақтың әлеуметтік практикасы мен танымдық ой кешу процестері философиялық талдаусыз қалды. Содан қазақтың дүниетанымындағы рухани негізді қалыптастыру, қала берсе, оның рухани тәжірибесін пайдалану жолдары ешкімді қанағаттандырмады. Бұдан қазақтың өмір салтын, санасын көрсету дәстүрі өзгелерден кем деген сыңаржақтылық тумайды.

XX ғасырдың 20-жылдары іркілген философиялық, этнопедагогикалық ізденістер енді ана тілінде өзінің жалғасын табуда. Ондағы тұжырымдар да тиянақты. Сонымен қазақ философиясының, тілінің тарихы – халық тарихының, оның тілдік факторларының ең маңызды құрамдас бөліктерінің бірі. Қазақ философиясында дүниетанымның әлдеқайда мығым, орнықты жүйесі қалыптасқан.

Философиялық көзқарастар мен ойлар белгілі бір тарихи әлеуметтік, танымдық-теориялық шарттарда қалыптасатыны мәлім. Олар - өркениеттің ұзақ дамуының жемісі. Қазақ болмысы немесе ол туралы философиялық көзқарастар бір кеңістікте, уақыттың бір тарихи өлшемінде, яғни, тек қазақ жері мен қазақ елінде ғана қалыптасады. Ол әртүрлі кеңістікте, әртүрлі тарихи кезеңдерде өріс алған мәдениет түрлерінен нәр алады.

Қазақтың рухани дүниетанымының сипаты біртекті қалыптасады. Оның екі алғышартын еске алған абзал. Ертедегі түріктердің түсінігі бойынша, бүкіл дүние-әлем екі кеңістікте орналасқан. Дүние биіктік кеңістікте бәйтерекке ұқсас. Оның түп-тамырын ертедегі бабалар дүниесіне, діңгегін қазіргі тірі адамдардың дүниесіне, ал шашыранды бас бұтақтарын – болашақ ұрпақтардың дүниесіне жатқызған. Әр буынның көлденең кеңістікте орналасқан басқа бір дүниесі бар. Көлденең дүние 4 жақтан – Шығыс пен Батыс, Оңтүстік пен Солтүстіктен тұрады. Түрік халықтарының салт-дәстүрінде көлденең дүниенің төрт құбылысына әртүрлі мән-жай енгізу рәсімге айналған. Мысалы, таң нұрын шашатын шығысты жағымды, оң мағынада атап, күн бататын батысты теріс, ұнамсыз мағынада қолданған. Солтүстікті қара-құрымға ұқсатып, оңтүстікті қызылшырайға балап, дүниенің оң жағы деп есептеген. Сонымен, төрт бұрышы тең дүниеде және тыныштығы бұзылмаған әлеуметтік ортада таным мен тағылым тұрақтанған. Таным мен тағылым рухани мәдениетке айналу үшін ағартушылық идея мен жұмыстың бірлестігі, үйлесімі қажет.

Ағартушылық дегенде білім беруді ғана емес, сөз мәдениеті жетістіктерінің өзегін үйретудің мән-маңызының жүзеге асқандығын көрсететін тәсіл мен мүмкіндікті де айтамыз. Осы тұрғыдан қарағанда, XII ғасырға дейінгі қазаққа қатысты рухани құбылыстарды мүмкіндігінше сақ қарастыру керек деген ғылымдағы ескертпенің жөні бар. Өйткені көпке дейін қазақтардың рухани мәдениетінің тарихын түсіну мен оны танытудың жағдайын білдіретін себептер жүйесіз, талдаусыз қалды [6].

Ендеше, халық пен оның болмы-

сы, тұрмыс-тіршілігі бір-бірімен бөліп алуға келмейтін ұғымдар болса, осы екеуін тәрбие мен білімде сабақтастыру педагогика аясынан да кең дәрежеде қарауға тұратын, этнопедагогикалық сұрақтардың бірі болмақ. Қазақ халқының өзіне тән ерекшеліктермен дараланып тұратын ұлттық дүниетанымдық ой кешу процестерінің қалыптасуы – табиғи құбылыс. Адам бойындағы ең жақсы қасиеттерінің өзі халықтың тұрмысында қалыптасқан әдет-ғұрып, салт-сана мен дәстүр арқылы келетінін білеміз. Қазақтың кең алқапқа қоныс тепкен, сан жағынан көп, өзіндік этномәдени мұрасы бар, бірегей антропологиялық тұрпаты, ұлттық мінез құлқы бар халық екенінде естен шығаруға болмайды.

Бір ғажабы – аса зор кеңістікті мекендегеніне қарамастан оның шаруашылығында тұрмыс-салтында, өнерінде, әдет-ғұрпында, әдеби және әуез шығармашылығында айтарлықтай айырма бола бермейді. Сайын дала төсінде мал-жан, күнкөріс қамымен көбінесе аттың жалы түйенің қомында көшіп, қонып жүрген ата-бабаларымыз жазу-сызу мәдениеті көршілес – батыс, шығыс елдеріне қарағанда кенжелеу дамығанымен, мазмұны мен сапасы, көлемі жағынан алғанда қай халықтікінен болса да кем түспейтін, олқы соқпайтын орасан зор бай ауыз әдебиетін жасады. Табиғатынан көзі ашық, көкірегі ояу, өзінің кең жазира туған даласындай дархан. Дарынды халқымыз осы баға жетпес қазынаны киелі дүниесіндей қастерлеп, ұрпақ санасына сіңіріп, болашаққа мәңгі өлмейтін мұра етіп қалдырды. Қазақ фольклорының тәлім-тәрбиелік маңызы туралы: «Білім, өнер еңбектің бір түрі болса, аз сөйлеп, көп тыңдаған, көп оқып білімін байытқан бала ғана өмірден өз сыбағасын алмақ», - дейді Ә. Қоңыратбаев [7].

Халқымыздың өмірі бейнеленген адамдардың таным-түсінігін, ойларын көрсете білген фольклор материалдарында табиғи шындық бар екенін байқаймыз. Сондай-ақ халық эпостары, ертегі, аңыздар, тұрмыс-салт жырлары, поэма, дастандарды, мақал-мәтел, жаңылтпаш, жұмбақтар қазақ халқының мәдени жетістіктерінің негізгі бөлігі

және рухани мұрасы болып табылады. Қазақ фольклорының басты ерекшелігі – оның халқына шынайы сүйіспеншілігі, халқының бақыты, мүддесі және болашағы үшін жан-жақты көрсете білуі дер едік. Қай халықтың болсын, ұлт болып қалыптасуы үшін қажетті факторлар: оның құрамына енген адамдар тобының материалдық тұрмыс жағдайларының, аймағы мен экономикалық өмірінің, тілі мен мәдениетінің әлеуметтік психологиядағы сол ұлтқа тән кейбір этникалық ерекшелігінің ортақтастығы.

Соңғы жылдары әлеуметтік кеңістікте көптеген өзгерістер болуда. Егемендік алған Қазақстан Республикасы да жаңа тұғырлы мемлекеттік жүйені қалыптастыру үстінде. Егер, көптеген өркениетті елдерде нарықтық қатынастар табиғи-тарихи заңдылықтарға бағына отырып ғасырлар бойы қалыптасса, біздің еліміздің қоғамдық болмысындағы дамудың ауытқулары алдымен көп негіздерді қайта құруды қажет етуде. Соның ішінде ұлттық-этникалық жүйенің мәселелері ерекше орын алады. Қазақстанның қазіргі кезеңдегі күрделі полиэтникалық құрылымы ұлт мәселесіндегі көптеген сұрақтарға іргелі зерттеулер жүргізу қажеттігін туындатады.

Сондықтан, елімізде өркениетті қоғамды қалыптастыру міндетін жүзеге асыру экономикалық және мемлекеттік құқықтық мәселелерден бастап, психологиялық мәселелерге дейінгі кең көлемді қамтитын күрделі, көпқырлы ұлттық құбылыс құралы саналатын білімнің, ғылымның жетістіктерін кеңінен пайдалануды қажет етеді. Олай болса, жеткіншек жастағы балалар ұлттық тәрбие мен білім мазмұнын меңгерген жағдайда, оның қандай болып қалыптасатындығы туралы мәселеге келсек, онда бұл деңгейдегі балалар білімді, іскер, шығармашылық қабілеті дамыған, дүние сырларын сезіне білетін, өмірде эмоциялық-еріктік құндылықтары қалыптасқан, ұлттық дүниетанымы дамыған болуы тиіс.

Қазіргі ізгілендіру заманында әрбір баланың өз мүмкіндігін, қабілетін және іскерлігін өзі іс жүзінде көрсетуге жағдай жасалуы және олардың дербес ерекшеліктері (ықылас, жігер,

темперамент, есте сақтау, ойлау мен білім деңгейі т.б.) қатаң ескерілуі тиіс. Жеткіншек жастағы әр бала оқу, ойлау, қарым-қатынас сияқты іс-әрекетінің жоғары деңгейімен, білімді өздігінен ізденуге ұмтылушылығымен, өзін-өзі

дамытуға икемділігімен, адамгершілік және елжандылық құндылықтарының жоғарылығымен, яғни тұлғаның барынша жан-жақты даму процесін сезіну біліктілігімен ерекшеленуге тиіс.

Әдебиеттер:

1. «Білім туралы» Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 27 шілдедегі Заңы
2. Қазақстан жолы – 2050: «Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ» атты Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. – Астана. 2015
3. Н.Назарбаевтың «Бес институционалдық реформасын жүзеге асырудың 100 қадамы» атты Ұлт жоспары. Астана. 2014
4. Мемлекет басшысының «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты мақаласы. – Астана, 12 сәуір 2017 ж.
5. Сапарғалиева С. Көшпенділер дүниетанымындағы кеңістік пен уақыт мәселелері. – А., 2001. 150 б.
6. Гумилев Л. Древние Тюрки. – Москва, 1973
7. Қоңыратбаев Ә. Эпос және оның айтушылары. – А., «Қазақстан», 1975

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ АДАПТАЦИИ УЧАЩИХСЯ В СРЕДНЕМ ЗВЕНЕ

Избасарова Г. Ж.,

магистрант университета «Туран-Астана»,
педагог-психолог ШЛ № 1 г. Астана

Основными целями деятельности психолога в образовательных учреждениях является сохранение психологического здоровья учащихся, способствование развитию жизненных интересов учащихся и их становлению как социализирующейся личности, своевременное оказание психологической помощи. Одним из важнейших условий достижения данных целей является обеспечение адаптации учащихся к образовательной среде. В процессе обучения выделяют периоды, наиболее сложные с точки зрения адаптации учащихся. Таким периодом является переход с начальной школы в среднее звено. Для многих учащихся этот период характеризуется снижением успеваемости, нарушением поведения, эмоциональной нестабильностью, повышением утомляемости.

Выявление причин этих трудностей и психолого-педагогическое сопровождение учащихся в процессе перехода в среднее звено являются актуальными задачами для школьного психолога.

Вопросы, связанные с данной темой,

рассматривались такими авторами, как Д. Б. Эльконин, Т. В. Драгунова, Г. А. Цукерман, К. Н. Поливанова, Л. А. Ясюкова, М. Р. Битянова, Е. А. Осипова, Д. Журавлев и др. Е. И. Морозова отмечала: «Можно с большей долей вероятности предполагать, что этот период не проходит бесследно даже при благоприятном его окончании, а оставляет след в нервно-психическом развитии ребенка».

Термин «адаптация» применяется в медицине, естествознании, психологии, социологии, педагогике и охватывает широкий круг явлений.

«Адаптация» - это междисциплинарное понятие, поэтому оно рассматривается многими исследователями. Под адаптацией (от лат adaptio - приспособляю) в биологии понимают приспособление строения и функций организмов и их групп к условиям существования. В физиологии и медицине этот термин обозначает также процесс привыкания. Все более активно понятие «адаптация» используется и в социальных науках, в том числе в психологии и педа-

гогике, отражая стремление представителей этих наук, возможно, более целостно подойти к человеку в процессе освоения им новых социальных, профессиональных ролей, к ребенку при анализе его состояния и поведения в процессе воспитания и обучения.

В социально-педагогическом аспекте под адаптацией подразумевается выработка наиболее адекватных форм поведения в условиях меняющейся микро-социальной среды [1].

Т. В. Овчарова в своей книге «Практическая психология в школе» дает следующее определение: «школьная адаптация представляет собой сложный многофакторный процесс, который направлен на включение человека в новые условия жизнедеятельности, в систему требований и контроля, в новый коллектив» [2].

Журавлев Д. И. дает следующее определение: «школьная адаптация - это процесс формирования механизма приспособления ребенка к требованиям и условиям обучения» [3].

М. И. Бобнева выделяет следующие механизмы адаптации:

- социальное воображение - способность понимать свой опыт и определять свою судьбу, мысленно помещая себя в реальные рамки данного периода развития общества, и осознавать свои возможности;
- социальный интеллект — способность усматривать и улавливать сложные отношения и зависимости в социальной среде;
- реалистичную направленность сознания;
- ориентировку на должное.

Защитные механизмы представляют собой систему адаптивных реакций личности, позволяющую снижать тревожность, обеспечивающую целостность «Я-концепции» и устойчивость самооценки благодаря удержанию соответствия между представлениями об окружающем мире и представлениями о себе.

Одним из направлений работы школьного психолога является помощь и поддержка в процессе адаптации пятиклассников. Можно выделить основные направления работы по адаптации учащихся в школе:

1. Психологическая диагностика;

2. Консультативная работа с учащимися, родителями и педагогами;
3. Коррекционно-развивающая работа;
4. Профилактическая работа;
5. Просветительская работа;
6. Методическая работа.

Психодиагностика направлена на изучение особенностей приспособления к новой среде и ситуации. Она проводится в начале учебного года с целью выявления уровня познавательных процессов, особенностей эмоциональной, мотивационно-личностной сфер и поведения школьников. В связи с этим целесообразно использовать следующие психодиагностические методики: «Шкала социально-ситуативной тревожности» Кондаша, «Анкета для оценки уровня школьной мотивации» Н.Лускановой, «Социометрия» Дж. Морено [5].

Консультативная работа основана на ведении бесед с нуждающимися учениками, родителями и педагогами с целью оказания помощи и рекомендаций.

Коррекционно-развивающая работа в среднем звене основана на проведении тренинговых занятий с целью формирования благоприятных психологических условий для успешной адаптации пятиклассников к новым условиям обучения [6].

Следует помнить о том, что адаптационный процесс приходится на пубертатный период. На фоне незавершенного роста и развития наступает период полового созревания, резко перестраивается функция гипоталамо-гипофизарной системы, преобладают процессы возбуждения нежели торможения, изменяются все физиологические функции [7].

Процесс адаптации к школе проходит несколько фаз: ориентировочное, неустойчивое и относительно устойчивое приспособление. Неустойчивое приспособление характерно для многих школьников и в психолого-педагогической науке и практике обозначается термином «школьная дезадаптация» [8].

Среди критериев школьной дезадаптации Н. В. Вострокнутов выделяет:

- 1) успешность обучения по программе, соответствующей возрасту и особенностям ребенка, включая также формальные признаки, такие как хроническая неуспеваемость;

2) нарушения эмоционально-личностного отношения к обучению, к учителям, жизненной перспективе, связанной с учебой;

3) повторяющиеся, некорректируемые нарушения поведения: отказные реакции; стойкое антидисциплинарное поведение с активным противопоставлением себя соученикам, учителям; демонстративное пренебрежение правилами школьной жизни [9]. А. И. Ковалева дает следующее определение: «Отклоняющееся поведение - форма дезорганизации поведения индивида или категории лиц в обществе, обнаруживающая несоответствие сложившимся ожиданиям, моральным и правовым требованиям общества» [10].

Деадаптацией называется процесс, который приводит к нарушению взаимодействия со средой, усугублению проблемной ситуации и сопровождается межличностными и внутриличностными конфликтами. Диагностическими критериями деадаптации являются нарушения в профессиональной деятельности и в межличностной сфере, а также реакции, выходящие за пределы нормы и ожидаемых реакций на стресс (агрессия, депрессия, аутизм, тревожность и др.). Эти критерии находят свое отражение в различных определениях деадаптивного поведения. Например, в кратком словаре-справочнике «Отклоняющееся поведение молодежи» деадаптация определяется как «поведение, неадекватное нормам и требованиям ближайшего окружения».

Анализ научной психолого-педагогической литературы позволяет сделать следующие выводы. Переход учащихся из начальной школы в среднюю – это сложный процесс, от которого зависит дальнейшая школьная жизнь ребенка. Надо заметить, что с понятием «адаптация» тесно связано понятие «готовность к обучению в среднем звене». Не все учащиеся начальной школы одинаково подготовлены к переходу в среднее звено.

Проведенное мной исследование позволило выявить детей, которые нуждаются во внимании и помощи психолога. Наблюдение, тест социально-ситуативной тревожности Кондаша, диагностика структуры учебной мотивации М. Матюхиной позволили подтвердить заключение о том, что успешная адаптация будет положительно влиять на общую успеваемость учащихся, тогда как параметры деадаптации будут показывать низкую успеваемость учащихся. В результате исследования были разработаны следующие рекомендации для родителей и педагогов: повышение мотивации учащихся, совместная работа учителей с родителями по расширению общего кругозора и познавательных интересов учащихся, учет индивидуального темпа работоспособности учащегося в случаях выявления тревожности, спокойный и доброжелательный фон общения с ребенком, необходимость сведения к минимуму неконструктивной критики и негативной оценки поведения и качеств ребенка, развитие у ребенка инициативности и самостоятельности.

Литература:

1. *Адаптация организма школьников к учебным и физическим нагрузкам.* / Под ред. Хрипковой А. Г. - М., 2002.- 240 с.
2. *Овчарова Р.В. Практическая психология в начальной школе.* - М.: ТЦ «Сфера», 2001. – 240 с.
3. *Журавлев Д. Адаптация учащихся при переходе из начальной школы в среднюю/ Народное образование, 2002. - № 8. – с.105*
4. *Психология: Учеб. для студ. высш. пед. учеб. заведений: Кн. 3: Психодиагностика. Введение в научное психологическое исследование с элементами математической статистики.* - М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2001. — 640 с.
5. *Рогов Е. И. Настольная книга практического психолога в образовании.* — М.: Владос, 1995. С. 126–131.
6. *Бабкунова О.Н. Особенности социально-психологической адаптации учащихся к школе / О.Н. Бабкунова // Вестник развития науки и образования. - 2008. - №1.*
7. *Кумарина Г. Школьная деадаптация: признаки и способы предупреждения / Г. Кумарина // Народное образование. - 2002. №1. - С. 111-121.*

8. Вострокнутов Н.В. «Семья и дети» - тренинг коррекции детско-родительских отношений / Н.В. Вострокнутов, Н.К. Харитонова. - 2003. - С. 183.
9. Ковалева А. И. Социализация: норма и отклонение. — М.: Ин-т молодежи, 1996. — с.109-114.

ВОСПИТАТЕЛЬНЫЕ ФУНКЦИИ ХОРЕОГРАФИЧЕСКОГО ИСКУССТВА В СИСТЕМЕ ДОПОЛНИТЕЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Шукирова А. У.,
руководитель отдела хореографии
Дворца школьников г. Астаны

В системе воспитания и эстетического развития личности ребёнка огромное значение имеет разнообразная художественная деятельность – изобразительная, музыкальная, художественно – речевая и другие виды. Важной задачей эстетического воспитания является формирование у детей эстетических потребностей, эстетического вкуса, а также развитие творческих способностей.

Среди множества форм художественного воспитания детей особое место занимает хореография. Хореографическое искусство также очень много дает подрастающему поколению в плане воспитания, образования, укрепления здоровья обучающихся. Занятия танцами учат понимать и создавать прекрасное, развивают образное мышление и фантазию, дают гармоническое и пластическое развитие. Танец является выразительным средством обучения и дает интенсивную физическую нагрузку, развивает навыки совместных, согласованных действий и творческую активность ребят, а также доставляет им большое удовольствие и радость.

Обучение детей танцам желательно начинать с малых лет. В настоящее время система общего образования не предусматривает в сетке школьного расписания обязательное изучение такого предмета как хореография, несмотря на то, что дети хотят заниматься танцами. Отсюда возникают противоречия между желаниями, интересами детей, большими возможностями хореографического искусства и невозможностью заниматься в системе школьных занятий. В некоторых школах

это компенсируется функционированием дополнительных кружков и студий по хореографии, в некоторых школах и лицеях, с эстетическим уклоном развития, введены уроки ритмики.

В связи с этим огромную роль играют сферы дополнительного образования, дворцы школьников, дворовые клубы и т.д., где функционируют разные виды творческих и спортивных кружков для детей школьного возраста. Возможности дополнительного образования в плане организации внеурочной работы детей чрезвычайно широки. Художественно - эстетическое воспитание занимает одно из ведущих мест в содержании воспитательного процесса дополнительного образовательного учреждения и является его приоритетным направлением.

Функциональными обязанностями педагога дополнительного образования в период обучения детей являются:

1. Организация и обеспечение разнообразной творческой деятельности обучающихся в области дополнительного образования;
2. Участие в разработке и реализации образовательных и досуговых программ дополнительного образования по обучающему направлению, составление планов и программ занятий и качественное их выполнение;
3. Обеспечение педагогически обоснованных выборов форм, средств и методов работы, исходя из психофизиологической и социально-экономической целесообразности;
4. Выявление творческих способностей

детей, способствование их развитию, формирование устойчивых профессиональных интересов по направлению;

5. Поддержка одаренных и талантливых обучающихся, в том числе детей с ограниченными возможностями в развитии;

6. Организационная работа по участию детей в культурно-массовых мероприятиях, конкурсах на уровне организации, города и республики.

7. Создание необходимых условий для охраны жизни и здоровья детей во время учебного процесса;

8. Систематическое повышение профессиональной квалификации.

При создании танцевального кружка руководитель определяет количество и состав обучающихся (учебные группы), дни и часы занятий, оповещает школьников о приёме. Приём в кружок осуществляется в начале учебного года. К занятиям в танцевальном кружке допускаются учащиеся, не имеющие противопоказаний к тренировке танцами. Основными видами учебных занятий являются комбинированные, практические и индивидуальные занятия, репетиции. Другими ведущими видами является внеурочное участие в концертах, конкурсах, праздничных мероприятиях.

В начале учебного года руководителями кружков составляется календарно - тематический план (КТП). В составлении КТП учитываются удовлетворение потребностей и запросов школьников как в области танцевального образования и воспитания, так и в области досуга и общения, концертно-исполнительской деятельности.

Потребность в музыкально – пластических занятиях ощущается уже с 5-7 летнего возраста, когда психофизический аппарат ребёнка не только наиболее предрасположен для такого рода занятий, но и нуждается в них. Распространённые у детей искривления фигуры, косолапость успешно исправляются и, как правило, вообще не имеют места при систематических занятиях танцами. Особое внимание уделяется развитию у детей координации в исполнении движений и элементов танца. Обучение должно быть с постепенным усложнением и подбором определенного материала на каждом году обучения.

Поэтому КТП деятельности кружков

по хореографии составляется с учетом возраста обучающихся. На каждый учебный год предполагается усвоение обучающимися определенного минимума знаний, умений и навыков.

Перед руководителями танцевальных кружков ставятся следующие задачи:

Образовательные:

- научить выполнять упражнения для развития тела;
- обучить музыкальной грамотности средствами хореографии;
- разучить отдельные элементы танца;
- учить логичности и грамотности построения танцевальных движений;
- формировать специальные знания, умения и навыки, необходимые для успешной танцевальной деятельности;
- приобщить детей к танцевальной культуре, обогатить их танцевальный опыт, дать знания об истории танца;
- познакомить детей с различными видами танцев;
- создать условия для развития творческой активности детей, участвующих в танцевальной деятельности, а также поэтапного освоения детьми различных видов творчества.

Развивающие:

- развивать у обучающихся художественный вкус, музыкальность, чувство такта, темпа;
- развивать координацию движений, тренировать суставно-мышечный аппарат;
- развивать силу ног, пластичность рук, гибкость тела, эластичность мышц и подвижность суставов;
- развивать лёгкость в выполнении упражнений;
- развивать технику исполнения движений, актёрскую исполнительность;
- развивать индивидуальные творческие способности учащихся;
- развивать творческое воображение и коммуникативные качества личности;

Воспитательные:

- воспитывать чувство уверенности, чувство ответственности;
- воспитывать сосредоточенность на занятиях;
- формировать у воспитанников навыки индивидуальной и коллективной деятельности;
- воспитывать чувство ответственности за

дело, волю, аккуратность, дисциплинированность, инициативность, эмоциональную открытость и отзывчивость;

- воспитывать настойчивость в преодолении трудностей, достижении поставленных задач;
- способствовать социокультурному развитию личности воспитанника в процессе учебных занятий, концертных выступлений, музыкально-театральной и досуговой деятельности;
- формировать культуру общения со сверстниками и взрослыми;
- воспитывать нравственные и духовные качества через соответствующий подбор репертуарных произведений.

Основой подачи материала является классическая обучающая методика, так как без неё обучающиеся не могут овладеть необходимыми навыками и умениями искусства танца.

В период обучения педагог-хореограф должен использовать индивидуальный подход к каждому ребёнку для оптимально возможного усвоения программного материала, учитывать способности и возможности учащихся, уметь составлять и корректировать репертуар в зависимости от уровня хореографического и эмоционального развития танцевальной группы. Обучение на занятиях хореографии строится по принципу «от простого к сложному», на основе систематической проверки знаний, умений, навыков обучающихся (открытые уроки, контрольные уроки, выступления, конкурсы и т.д.). Репертуар подбирается с учётом уровня хореографических данных учебной группы. Занятия танцами всегда сопровождаются музыкой, что способствует развитию его музыкального слуха. Характер, интонация, тембр, мелодия музыкального сопровождения в процессе обучения танцам помогают запоминать движения посредством слуховых анализаторов.

Таким образом, занятия хореографией дают возможность для творческой

самореализации личности через концертно-исполнительскую, музыкально-театральную, учебно-образовательную деятельность. Обучающиеся развивают хореографические способности, что предоставляет им возможность профессионального самоопределения. Также у них формируются и их личностные качества (эмоциональная открытость, уверенность в себе, ответственность за общее дело, коммуникабельность и др.), что создаёт условия для социального, культурного самоопределения и самосознания детей.

Каждый принцип осуществляется в тесной связи друг с другом. Во время занятий в танцевальных кружках обучающиеся также получают теоретические знания по истории мирового балетного искусства, танцевальной культуре разных народов, что способствует развитию знаний по истории мировой культуры. В результате освоения учебной программы обучающиеся овладевают следующими знаниями: основы хореографии (позиции рук, ног, положения рук и ног), самостоятельное исполнение танцевальных элементов на основе выученных движений, знание терминологии исполняемых движений, применение свои знаний на практике, выполнение элементов классического, народно-сценического и эстрадно-спортивного танцев, передача образа, импровизация на заданную музыку или тему.

Таким образом, последовательная, систематическая работа над решением задач воспитания подрастающего поколения средствами хореографического искусства в системе дополнительного образования развивает воображение детей, их творческую активность, учит осознанному отношению к воспринимаемой музыке, к эмоционально – динамическому осмыслению движений. Исполнение и улучшение его качества – это главный результат, к которому всегда следует стремиться и достигать его.

Литература:

1. Апишева А. М. Психолого - педагогическое сопровождение дополнительного образования детей. Опыт и практические рекомендации М: МД ЭБЦ, 2011.
2. Барышникова Т. Азбука хореографии. – СПб: Просвещение, 1996.
3. Пуртова Т. В. Учите детей танцевать: Учебное пособие – М.: Владос, 2003.

РЕЛИГИОЗНЫЙ ФАНАТИЗМ В СВЕТЕ ПРЕДСТАВЛЕНИЙ ШОКАНА УАЛИХАНОВА

Жуматаева А. С.,
*магистр педагогики и психологии, главный специалист
отдела по связям с общественностью и издательской
деятельности ФАО «НЦПК «Өрлеу» ИПК ПР по г. Астана*

Содержание трудов первого казахского ученого Шокана Уалиханова мало известно широкому кругу казахстанских читателей, хотя они насыщены интересными фактами и оригинальными мыслями. А некоторые убеждения мыслителя с современных позиций выглядят даже крамольными. К примеру, он отмечает, что в начале XIX века в степи существовали благоприятные условия для принятия казахами христианства. На религиозном вопросе, рассмотренном ученым, следует остановиться подробно в связи актуальностью его и в современном мире.

Во времена Уалиханова мусульманство только начало укореняться в степи и неверие в ислам не выглядело странным. Ученый утверждает, что мусульманство вводилось в степь русским правительством и казахи «были мусульманами только по имени», во многом оставаясь приверженцами язычества, шаманства. Не секрет, что многие суеверия даже современных казахов напрямую связаны с древними верованиями и не имеют ничего общего с исламом. Этот фактор очень важен для понимания позиции Уалиханова в отношении ислама, поэтому следует остановиться на нем подробнее.

В очерке «О мусульманстве в степи», наиболее значительном труде, посвященном изучению религиозных представлений казахов, Уалиханов пишет: «Мусульманство пока не въелось в нашу плоть и кровь... У нас в степи теперь период двоеверия, как было на Руси во времена преподобного Нестора. Наши книжники также энергически, как книжники Древней Руси, преследуют свою народную старину» [1, с. 71]. Интересные мысли на эту

тему встречаются в одном из наиболее ярких очерков ученого «Записка о судебной реформе». «В 1822 году - пишет Уалиханов - Сперанский составил Сибирское уложение, которое было в 1824 году введено в киргизскую (казахскую – А. Ж.) степь. Народ неграмотный, кочевой, с своеобразными понятиями и обычаями, был подчинен ни с того ни с сего бюрократической централизации со всеми ее мудренными инстанциями, атрибутами и названиями канцелярскими, непонятными до сих пор не только киргизам, но и русским...

Вместе с тем с приказами, заседаниями, журналами исходящими и входящими навязали нам татарских мулл и татарское просвещение. Реформы подобного рода, собственно, мы и считаем бедственными для народа и вредными для прогресса» [1, с. 80]. Там же он критикует линию русского правительства по отношению к инородцам: «Апостолом Магомета в Сибирской степи был великий Сперанский, назначавший мулл и предположивший построение мечетей и татарских училищ при окружных приказах. Нас поражает это обстоятельство особенно потому, что тот же Сперанский говорит в своем «Учреждении», что киргизы мусульмане только по имени и что их легко обратить в христианство и проч. Что же, спрашивается, заставило этого замечательного, умного человека быть распространителем такого невежественного и дикого учения? Надо полагать, что в то недавно прошедшее время признать народ, входящий в состав Российской империи, не имеющим веры или признать верноподанных России, официально за раскольников, хотя

и мусульманских, находили не совсем приличным, а принять меры к обращению киргиз в христианство находили не совсем политичным по времени... Оренбургским пограничным начальством уже давно приняты меры, чтобы препятствовать развитию ислама в подведомственном ему степях; там запрещается татарам не только быть муллами, но и жить долго в степи между киргизами. У нас же в Сибири правительство до сих пор держится в отношении мусульманства прежней покровительственной системы, и благодаря этому ислам делает в наших областях исполинские шаги» [1, с. 99].

Мысли Уалиханова подтверждает и, к примеру, исследовательница Р. М. Мустафина. В главе «Мусульманское духовенство и религиозные организации в XIX веке» она пишет: «...В середине XIX века царизм активно использует татарское духовенство для исламизации кочевников - киргизов и казахов, чтобы поставить их под контроль царского самодержавия» [2, с. 31]. И еще одна мысль: «Вопреки усилиям мусульманских миссионеров он (Казахстан – А. Ж.) оставался провинцией на карте среднеазиатского ислама, по сравнению с оазисами Средней Азии. Отмечаемое многими авторами так называемое «двоеверие» у казахов, по существу, представляло собой синкретизм элементов ислама и домусульманских традиций - реликтов анимистических представлений, магии, зоолатрии, тотемизма, почитания умерших предков, шаманства и других древних воззрений, которые и в конце XIX века составляли весьма значительный пласт в религиозном мировоззрении казахов» [2, с.31].

Позиция Уалиханова по отношению к исламу не должна вызывать возмущения у современных казахов, теперь уже истинных мусульман. Всего около полутора века назад наши предки не были магометанами и вполне могли пойти по другому пути. Если бы не определенная политика царского правительства, казахи

могли не только сохранить в чистом виде древние верования, уже не смешивая их с исламом, но и вполне могли стать христианами. И то, что сегодня нам кажется вполне естественным - мусульманское вероисповедание казахов, имело весьма зыбкие позиции в начале и середине XIX века.

С другой стороны, муллы и ишаны преследовали все, что было до них в казахской степи: предания, эпосы, юридические и судебные обычаи, языческие обряды, игры и торжества. А ведь все это составляет огромный культурный пласт в жизни народа, который не менее важен для понимания мировоззрения, миропонимания казахского народа. Мы понимаем, что для мусульман особенно неприемлемым покажется предпочтение христианства, нежели ислама у Уалиханова. Ведь он говорит о том, что «как ни гадка византийщина, но она все-таки ввела христианство, элемент, бесспорно, просветительный» [1, с. 71]. Опять же, мы не можем превратно истолковывать слова свободного мыслителя. В первую очередь им движет тревога за судьбу казахского народа в связи с осознанием его отсталости и неразвитости, стремление найти и проанализировать все причины, мешающие развитию и благополучию родного края.

К тому же сам Уалиханов подчеркивает, что он далек от того, «чтобы советовать русскому правительству вводить в степь христианство каким бы то ни было энергическим способом, точно так же не предлагаем ему преследовать ислам; подобные крутые меры всегда ведут к противным результатам...Но мы просим и требуем, чтобы правительство не покровительствовало религии, враждебной всякому знанию, и не вводило бы насильственно в степь теологических законов, основанных на страхе и побоях» [1, с. 73].

Почему же Уалиханов подвергал такой острой критике ислам и видел в нем фактор, мешающий прогрессу?

Известно, что «у казахов, так же как и у других народов, принявших ислам, были известны два типа религиозных школ: начальная - мектеб (араб. мактаб) и высшая - медресе (араб. мадраса). Задачей мектеба являлось обучение письму (грамоте) и чтению текстов из Корана и других религиозных книг. Медресе являлось местом лекций (дарс) ученых знатоков ислама, трактовавших вопросы мусульманского богословия и мусульманского права. В мектебах обычно заучивали наиболее употребительные молитвы на арабском языке и арабский алфавит. Учебными пособиями служили «Хафтийек» (казах. «Аптиеқ») - сборник, составляющий одну седьмую часть Корана (перс. «хафт»-семь, «йек»-один; «Иман шарт («Сущность религии»), содержащее различные молитвы и некоторые положения мусульманского вероучения, а также «Чар-Китаб», содержанием которого являются извлечения из шариата; сборники стихотворений религиозного и мистического содержания – Суфи-Аллаяр (тюрк. яз.), Ходжа-Хафиз, Физули, Бедиль (перс. яз.), а также «Бадауам» - татарское стихотворение о богоугодных и богопротивных поступках; «Кырык фарыс» о сорока заповедях: омовении, молитве, милостыне и т. д.; «Мухтасар-уль-викая», в которой изложены сведения об омовении, жертвоприношении и т. д.

Характерно, что понимать содержание заучиваемого в мектебе не требовалось, так как боязнь хоть на йоту изменить смысл прочитанного изречения из Корана при переводе удерживало каждого мусульманина от попыток уяснить себе смысл произносимого им положения. В подавляющем большинстве случаев необходимость обучения в мектебе у казахов связывалась исключительно с возможностью исполнения религиозных ритуалов. Не все ученики преуспевали в подобных занятиях, обычно после обучения в школе ученик мог только писать и читать на арабском языке. Часто, остав-

ля мектеб, ученик сразу же забывал все бессознательно заученные слова и буквы. Обучение в мектебе не давало права на какое-либо религиозное звание, для его получения необходимо было продолжить обучение в медресе, в которых и осуществлялась подготовка представителей мусульманского духовенства» [2, с. 25].

Именно эту мертвую схоластику - непонимание содержания, бессознательное заучивание и критикует Уалиханов в своих работах. В очерке «Записка о судебной реформе» он пишет: «Теперь будем говорить о состоянии народного образования в области сибирских киргизов, которые в настоящее время находятся бесконтрольно в руках мулл... Почти в каждом ауле есть кочевая школа, где учителя по большей части татарские муллы или семинаристы. В Кокчетавском, Атбасарском и Акмолинском округах преобладают татары. В Баян-Аульском и Каркаралинском они в последнее время вытесняются среднеазиатцами... Татары отвергают поэзию, историю, математику, философию и все естественные науки, считая их искушениями для слабого человеческого ума, и ограничиваются одной мусульманской схолистикой и казуистикой. На татарском языке нет ни одной книги, которая не имела бы характер мракобесия... Чудовищная фантастика, мертвая схоластика и ни одной реальной мысли. К этим вопиющим явлениям для полноты картины нужно присоединить еще то обстоятельство, что вся эта мертвечина, долбление текстов из корана на арабском языке без всяких комментариев и переводов и заучивание на память всякой схоластической ерунды вбивается киргизским детям не иначе, как палкой» [1, с. 101]. Исследователь Д. Еремеев, крупный советский ученый-исламовед, также отмечал, что «согласно мусульманской традиции, Коран непереводим на другие языки. Язык Корана непонятен и для тех арабов, которые не знают литературного арабского: разговорные диалекты, а на них говорит

подавляющее большинство населения современных арабских стран, очень далеки от коранического языка» [3, с. 32].

Во вторых, Уалиханов считал, что ислам препятствует развитию науки. В том же очерке он высказывает следующие мысли: «Профессор Березин в своей популярной статье о мусульманстве, напечатанной в «Отечественных записках» 50 годов, доказал, как дважды два, на основании текстов из корана и из книги преданий, что мусульманство и образованность - понятия несовместимые, даже враждебные, одно другое вытесняющие. Например, Магомет говорит, что существует семь небес (т. е. планетных сфер), следовательно, верующий магометанин должен отвергать все астрономические открытия со времен Птолемея, иначе он не будет правоверным. Магомет все современные ему космогонические, медицинские и другие предания и предрассудки ввел в свое учение как догмат и тем самым остановил движение опытных наук...

Учение Магомета не может быть очищено, как думают некоторые защитники ислама; в нем невозможна никакая реформация. Какого можно ожидать возрождения от религии, которая имеет своим основанием дикие варварские предрассудки кочевых арабов шестого столетия, предания спиритуалистов, жидов и разные фокус-покусы персидских магов того же периода. Если таков ислам турков и персиян, то каков должен быть ислам татарский, составляющий в мусульманстве нечто вроде пуританизма... Понятно, что татары воспитывают в киргизской степи подобных им факиров, но свежая народная сила не легко поддается мертвящему их влиянию» [1, с. 101]. В «Очерках Джунгарии», описывая общественное устройство и состояние образования в Средней Азии, Уалиханов пишет: «Даже монументальные памятники прошедшей культуры подвергались гонению мулл, как подражание немвродовскому

столпотворению, как греховная борьба человека с творчеством аллаха; только мечети, медресе (училища) и гробницы магометанских святых, только клопная яма (кенехане) и еще башня мунар, с которой бросают преступников, сохранились до наших дней благодаря своему благому назначению.

Среднеазиатские владельцы теперь не пишут стихов и мемуаров, не составляют астрономических таблиц, как это делали их предки, зато они каждый день торжественной процессией ходят в мечеть и там смиренно беседуют с муллами, а по возвращении домой забавляются с пажами или идут на арену и смотрят, как два свирепые дрессированные барана бьются лбами...» [4, с. 326]. Об уровне образованности азиатов с большой долей сарказма повествует Уалиханов в дневнике поездки «Западный край Китайской империи и город Кульджа»: «Что может занять кочевника или азиатца, воспитанного на фантастических сказках о Сулеймане, владельце волшебного кольца; о Сейфуль-Малике, царевиче багдадском, который был на острове Пери (добрых духов), видел амазонок, у которых мужья имеют собачьи головы... Всякого бывшего человека они засыпают вопросами вроде следующих: «Хаджи, вы были в Мекке, проходили по многим землям. Ну что, как приняла вас царица обезьян и видели ли вы фараона, который обратился в рыбу и всякому путешественнику, высунув голову из вод Черного моря, кричит: «Фергаун!»? (восклицание восхищения)... Нечего говорить, что ответить на это отрицанием – значит подвергнуть сомнению свой авторитет» [5, с. 229].

С мнением Ш. Уалиханова не согласен исследователь Б. Габдуллин. В своей книге «Взгляды казахских просветителей на религию» он пишет: «Шокан критикует веру, ислам, то, что написано на арабском языке... Вместе с тем арабский алфавит позволил казахам прикоснуться к грамоте, просвещению, оказал прогрессив-

ное влияние в деле постижения знаний. Арабский язык, арабская культура - это не только язык корана, это мост между древней греческой культурой (Платон, Аристотель) и европейской культурой» [6, с. 25]. Исследовательница Мустафина также пишет о том, что «освоение начальной грамоты на арабском языке создавало предпосылки для более широкого образования в области законовещения, богословия, арабской филологии и овладения традиционным кругом знаний» [2, с. 24]. Б. Габдуллин отмечает, что сам Уалиханов признавал, что «непосредственные сношения с среднеазиатскими владениями и, наконец знание татарской грамоты дает киргизскому юношеству возможность читать романы, повести, поэмы и сказки на джагатайском наречии тюркского языка» [1, с. 102]. Мы полностью согласны с мнением исследователя Габдуллина, что арабская культура, достижения арабских ученых составляют огромный пласт в мировой культуре и науке и с указанием Мустафиной, что арабское письмо давало первоначальное образование, но не можем согласиться с тем, что Уалиханов не понимал значения арабской культуры и науки. Ученый критикует религиозное обучение, а оно велось на арабском языке, но никак не арабскую науку, которая переживала большой подъем до распространения ислама. Он сожалеет, что учение Магомета в определенный исторический период остановило развитие всех наук на Востоке, столь славящемся своими богатейшими библиотеками, достижениями в астрономии, медицине и истории.

В-третьих, Уалиханов видел в исламе источник нравственной деморализации и обмана невежественного населения. «Вся степь наводнена полуграмотными муллами из татар и фанатическими выходцами из Средней Азии, выдающими себя за святых» - пишет он в «Записке о судебной реформе». «С некоторого времени стали появляться в погранич-

ных округах дервишествовавшие курды, ногайцы и турки. Личный интерес иностранных мусульманских странников и особенно татарских семинаристов заключается в том, чтобы довести киргиз своим влиянием до того слепого изуверства, при котором так легко живет всем этим старцам, паломникам и дервишам.

Пропаганда эта во многом уже успела. В Баян-Аульском и отчасти в Каркаралинском округах... живет под покровительством местных туземных властей много ишанов, ходжей из Бухары и Коканда и ежегодно приезжает и уезжает немало этой сволочи. Татарское духовенство, которому вверило русское правительство наше нравственное воспитание, занималось до сих пор только нравственным нашим растлением, брало взятки, учило ханжеству и вместе с среднеазиатскими выходцами обманывало доверчивый наш народ..» [1, с. 100].

Р. М. Мустафина пишет, что «наряду с представителями официального духовенства - имамами, муллами, у казахов широкой известностью пользовались представители так называемого неофициального духовенства - ходжи, ишаны, шейхи или ширакши (смотрители мусульманских святынь), а также дервиши (дуана), дуахоны, занимавшиеся «отчитыванием» больных по особым книгам, знахари (тауп), прорицатели (палши, жаурынши и другие)» [2, с. 32]. Уалиханов обличает и их: «Кроме мулл, у нас много и других вредных шарлатанов. Мы говорим о татарах и среднеазиатцах, которые занимаются медицинскою практикою. Если б они пользовали доверчивых киргиз безвредными травками, подобно русским лекарям, мы не стали бы о них и говорить. Но дело в том, что господа эти лечат не иначе как насмерть, от всех грудных болезней употребляют они чилибуху, а иногда и сулему, от сифилитических болезней дают ртуть и киноварь в такой ужасной дозе, что больные большей частью отравляются. Кровопускание дела-

ют всем и каждому без всякой причины потому только, что Мохаммед заповедал это в коране» [1, с. 75].

Глубокая исламизация тормозит развитие казахского народа, считает мыслитель. Невежество же и необразованность народа приводит к тем явлениям, которые с горечью описывает Уалиханов в одной из своих работ: «Много гибнет народу от тифа, от простуд, от сифилиса и других болезней от того только, что некому подать больным разумную медицинскую помощь. У нас полагается один доктор на округ и, кажется, для того только, чтобы писать медицинские свидетельства и рассекать трупы. Доктора эти обязаны прививать киргизам оспу, но киргизы боятся их более, чем остяки священника. На доктора киргизы смотрят, как на чиновника, и пользы от него не ждут. От оспопрививания убегают или откупаются» [1, с. 75].

Особенно острое возмущение ученого вызывает тот факт, что неустанно проповедуя ислам и преследуя грехи, муллы не обращали внимания на те пороки, в которых погрязли в то время мусульманские страны: «Бухара называется священным именем «неугасаемого светильника истинной веры» и которая в сущности есть притон, вертеп ханжей-улемов, ишанов-серебренников, спорящих в продолжение нескольких лет только о наружных обрядах веры и которые из недр своих медресе изрыгают на всю территорию мусульманства мулл-изуверов вроде Мансурова» - пишет Уалиханов в путевом дневнике «Западный край Китайской империи и город Кульджа» [6, с. 192]. Там же он отмечает: «В Китае развращение нравов достигло с незапамятных времен высшего развития. Разрушительницы городов (проститутки) считаются тысячами... В 15 лет китайские девушки уже бывают жертвой сладострастия какого-нибудь старого грешника. Конечно, Бухара, Коканд в этом отношении суть средоточия деморализации. Там каждый вельможа ханский содержит полный гарем бядчей

(несовершеннолетние мальчишки, набирающиеся с целями сексуального характера – А. Ж.), и всякий несколько зажиточный человек ищет себе в услужение мальчишка» [5, с. 240]. Однако большинство простых людей не обращает внимания на данные явления. Азиаты «до того задурманены фанатизмом ислама, что считают ходжей (представителей аристократической верхушки духовенства – А.Ж.) одаренными божественным вдохновением» [4, с. 184]. «Убеждение это так сильно, – поражается ученый - что самые пороки, которые они обнаруживают, принимаются за религиозное исступление, и на пьянство и разврат их они смотрят с благоговением... Они считают их непогрешимыми, как католики папу» [4, с. 184].

Таким образом, у великого казахского ученого были веские причины не любить ислам, и многие негативные факты из истории казахского и среднеазиатских народов не вызывают сомнения.

В то же время следует остановиться на положительных сторонах исламской религии. Любая религия в основе своей гуманна и обладает огромным нравственно-воспитательным потенциалом. Мы коснемся лишь малой части того духовного наследия, которое несет в себе ислам. В область нравственности ислам включил многие общечеловеческие ценности, о которых в какой-то мере дают представление афористические заповеди пророка Мухаммада. Одно из главных течений ислама - суфизм придает огромное значение нравственной стороне учения - стремлению его последователей к самоочищению и самосовершенствованию на пути служения богу и любви к нему.

Многие мусульмане обращают внимание на недопустимость сплетен, наговоров в отношении с людьми, и на необходимость помощи одиноким, больным, нуждающимся. Призывы Корана, например, «накормить в день голода сироту из родственников или бедняка оскудевшего» прямо влияют на обычай родо-пле-

менной взаимопомощи, как и на вменяемую мусульманам обязанность выделять часть средств на милостыню. Шариат также требует от состоятельных людей сдавать в аренду землю, жилища, вещи, животных, дабы частично удовлетворить нужды неимущих и занять их работой. Основываясь на Коране и хадисах, шариат объявляет богоугодным делом дачу в долг, но только без выгоды для себя. Корни этого установления опять-таки лежат в обычае родо-племенной взаимопомощи, которая, хотя бы по форме, должна быть бескорыстной. И, наверно, магометанская религия послужила причиной того, что в азиатских странах очень крепки родственные узы. «Храни верность родственникам, хотя бы они и причинили тебе горе» - гласит одно из высказываний пророка Мухаммеда. Не секрет, что, например, в европейских странах очень много одиноких людей. Большое количество домов для престарелых – обычное дело на Западе. На Востоке же подобные явления считаются позором. Несмотря на гораздо более низкое материальное положение жителей по большей части исламского Востока по сравнению с людьми из высокоразвитых западных государств.

Вообще, родственная взаимопомощь, стремление к укреплению связей людей «близких по крови» очень развиты в мусульманских странах, и, несомненно, являются положительным фактором в наш глубоко прагматичный век. Даже Ш. Уалиханов, отмечал, что «никто не заботится о великолепии могил, как они (мусульмане). Приятно смотреть на му-

сульманское кладбище и на памятники, красиво отделанные, испещренные надписями из корана...Все это в зелени. Кладбище - это сад» [5, с. 207]. Это, опять же, свидетельствует об уважении к родственным узам, к памяти предков. Мусульманам свойственно и частое поминание добрым словом усопших.

Проблемы, описанные Шоканом Уалихановым, возникают при религиозном фанатизме, при «неразличении» светского и духовного начал. Всепроницающая власть духовенства отрицательно сказывается на развитии общества. В тех странах, где существуют проблемы с секуляризацией, то есть процессом снижения роли религии в жизни общества, с переходом от общества, регулируемого преимущественно религиозной традицией, к светской модели общественного устройства на основе рациональных (внерелигиозных) норм, порой невозможно определить, где кончается конфессиональное, религиозное и где начинается светское, мирское.

В связи с этим большой заслугой казахского просветителя Шокана Уалиханова являются раздумья над вопросами, которые остаются злободневными и в наше время. Один из главных выводов по утверждениям Уалиханова можно сформулировать так: «Чисто религиозное обучение и воспитание приводят к религиозному фанатизму, а это свою очередь препятствует развитию общества, науки и культуры, заимствованию и использованию положительных достижений людей других вероисповеданий».

Литература:

1. Валиханов Ч. Ч. *Собрание сочинений в 5-ти т., Алма-Ата, 1961-1972, т. IV.*
2. Мустафина Р. М. *Представления, культы, обряды у казахов.- Алма-Ата: «Казак университеті», 1992.*
3. Еремеев Д. Е. *Ислам. Образ жизни и стиль мышления. – М.: Политиздат, 1990.*
4. Валиханов Ч. Ч. *Собрание сочинений в 5-ти т., Алма-Ата, 1961-1972, т. III.*
5. Валиханов Ч. Ч. *Собрание сочинений в 5-ти т., Алма-Ата, 1961-1972, т. II.*
6. Габдуллин Б. *Взгляды казахских просветителей на религию.- Алма-Ата: Казахстан, 1988.*